ГАРТ

№ 10
1928

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕ ТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

ВУСПП

РЕДАГУЮТЬ: В. КОРЯК, І. КУЛИК, І. МИКИТЕНКО, В. СОСЮРА, П. УСЕНКО, М. ДОЛЕНҐО, В. ЮРИНЕЦЬ

№ 10 ЖОВТЕНЬ 1928

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Перша Друкарня
Державного Видавництва України
імени Г. І. Петровського
Харків
ДВУ

Укрголовліт № 2149. 4/IX 1928. Зам. № 1890. Тираж 1.000.

ЗМІСТ

АРМУ **Н. ПИСАРЕНКО**

Барельєф на будинку новозбудованого санаторію ім. ВУЦВК в Одесі

МАЙ - ДНІПРОВИЧ

АКВАРЕЛІ

I

Не ранок — рана. Мов з екрана —
дерева, трави, рух за рогом...
І мрійне місто — мов кохана
в обіймах сонця молодого.

Побігла гусінь золотава
по вітах, плитах і карнизах.
Пора, пора! Земля вже встала —
земля зелена, злоториза.

І ось встає. Розкрило крила,
набрало вітру повні груди —
і трубним гулом буйногривим
робочі дужі думи трудить...

II

Який крайобраз! Ліс в зеленій манті
маніжиться над кремезом — Дніпром.
Красіє зелень лук в м'якім лелінні сонця.
І небо — ніжна синь.

І небо — голуба безмежна приязнь.
Літеплом Дніпрова течія.
Запросин вже давно чекає вечір,
та день ще ніжить лінь...

І раптом хмара. Тінь. Здригнувсь Дніпро.
Шушукнув вітер, заховався в лозах.
— Ах сонце! Не давай, не дай нас на поталу!
— Не сила, діти... Сон...

А хмара гускне, сизіє, росте.
Промчався вихор, піну збив на хвилях.
І ось удари — перший! другий! третій...
І ось вже — шум і рев!...

Ї я в тій гамі фарб і відчувань,
через ліси і ріки і простори,
іду — ступаю — дивний і великий
творець нового дня!

Мости і греблі, камінь і залізо,
електроструни, радіоключі —
в гулких бетонах і в легких аеро
симфонія моя!

ІВ. КИРИЛЕНКО

КУЧЕРЯВІ ДНІ*)

(Повість)

(Продовження)

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

В клубі тютюнової фабрики повно люду. Навіть підвіконня й сцена густо уквітчані строкатим натовпом. Сьогодні вечір спогадів і картина загальних зборів носить урочистий, але тихий, стриманий характер, без традиційних дотепів і галасу.

Зліва, у перших рядах розташувалися комсомольці. Он Віктор, щось говорить молодому робітникові й той ритмічно хитає головою. Колька Гранов утирився між дівчат і розповідає їм якусь неймовірну історію. Дівчата уважно слухають його, потім їх раптом прориває і загонистий сміх несподіваним гостем летить по залі.

А праворуч на підвіконні похнюпився Іван Олексійович. Іноді він похмуро зиркає по залі й так самозаглиблено смокче цигарку, що вона йому аж шкварчить. Завжди балакучий і спокійний сьогодні він сидить мовчазний і непомітний в шумливому натовпі.

А на сцену за стіл уже став Ломов і гучний дзвінок уклинюється в тихий гамір клубної залі. Гамір поволі спадає, наче хвиля одкочується від берега і врешті заля стихає. Ломов відкриває збори й очі йому виблискують святковими вогниками. З обличчя не сходить усмішка радісна і в той же час зосереджено-стримана.

— Товариші, урочисті збори, присвячені десятиріччю Жовтневої революції, вважаю відкритими.

Буря оплесків ніби стверджувала його слова.

— Пропоную обрати президію.

Хвилинна тиша.

Мабуть, кожний собі думає: кого ж обрати? Ну, кого ж?

Далі, з усіх кінців залі, наздоганяючи й переганяючи один одного, покотилися на сцену різних тембрів і гонів голоси:

— Ломова...

---

*) Дивись Гарт, №№ 7, 8—9.

— Віктора...

— Симоненка...

— Івана Олексійовича...

— Павленкову Катрю! Від дівчат...

— Ломова,— знову вигукувало із усіх кінців.

— Гранова,— галасувало зліва.

І невідомо, чи довго б так сипала заля іменами й прізвищами, коли б за столом знову грайливо не задзвенів дзвінок й усмішка Ломова та піднесена рука не примусили збори заспокоїтись.

— Слово для пропозиції має тов. Симоненко.

З перших лав підвівся пристаркуватий робітник у шкірянці з незмінною люлькою в пожовклих зубах і попрохав слова. Мертва тиша.

Симоненко проказав, спокійно попихкуючи люлькою:

— Є пропозиція в президію обрати таких товаришів: Ломова, тов. Віктора і Павленкову.

Тоді з місця зірвався Колька Гранов і голосом, що не дозволяє заперечень, жестикулюючи обома руками, прокричав просто на сцену:

— Слід обрати в президію старих робітників, що брали участь у Жовтневому перевороті. Пропоную ввести до президії Івана Олексійовича...

Комсомольці колективним:

— Правильно! — ствердили його пропозицію, а решта робітників усміхалась теплими, радісними усмішками, мовляв, „що ж, діло каже хлопчина".

Коли склад робочої й почесної президії було стверджено, усі насторожено дивились на сцену, ніби звідти мусили почути якусь надзвичайної цікавости новину.

Доповідь про десятиріччя зробив якийсь товариш, надісланий ЦК. Доклад був стислий, сильний переможними даними й урочистий своєю простотою. На звичайних зборах голові що-хвилини доводилося б закликати збори до порядку, забороняти паління цигарок, умовляти непосидящих, щоб не никали туди та сюди. А сьогодні всі слухали з такою напруженою увагою, що навіть найзапекліші курці забули про цигарки й вони гасли в цупких нерухомих пальцях. Іван Олексійович зберіг незалежний, трохи скептичний вигляд і байдуже папихкав цигаркою, уважно позираючи то на доповідача, то на слухачів.

Коли доповідь було закінчено, центр уваги перенесено на спогади про минулі бої, перемоги й поразки, про великі творчі будні нашої запашної червінкової доби.

Виступали старі, посивілі в боях і роботі товариші й спокійно, наче про звичайну життьову справу, згадували про те, як десять років тому на брукові столичного міста падали під кулями десятки й сотні борців, як поливали своєю кров'ю тихі робітничі заулки, щоб потім гордо і переможно здіймався червоний прапор над фабриками, заводами й убогими робітничими будиночками.

Тому, що тютюнова фабрика була найбільшим підприємством у районі, мала велику партійну й комсомольську організацію, на вечорі спогадів були присутні й члени бюра комсомольського райкому.

Дубов, Лазько і Гринюк сиділи в залі з самого початку зборів, але їх не можна було знайти, бо потонули вони в цьому бурхливому розмаїтому вирі шкірянок, червоних хусток, шкіряних кашкетів і засмаглих, бронзових облич.

Катрі довелося довго понишпорити очима по натовпу, доки вона розшукала спочатку Гринюка, а потім Лазька. Вони сиділи в різних місцях, і Катря на деякий час затрималася в проході — до кого спершу підійти?

Саме тоді зі сцени лунали останні слова доповідача:

— В десяті роковини жодних сумнівів та вагань. Не місце легкодухим і розмагніченим у наших лавах.

Катря рішуче повернула у бік Лазька і, проштовхуючись поміж натовпом робітників, твердо попростувала до нього.

Збори давно кінчились, а в напівспорожнілому клубі ще сидить чоловіка з десяток хлопців і дівчат. Буває так, що не хочеться йти додому, одбиватися від гурту, лишатися на самоті. Тоді почуваєш себе невід'ємною частиною якогось великого організму й боляче і тоскно відриватися від нього. Так і сьогодні: заля поволі випускала у двері галасливий натовп і порожніла, оголяючи вікна та стільці. Тільки хлопці й дівчата чомусь і не думають розходитись, невже погуляти лишились. Ні. Вони розташувались на сцені, навкруги великого столу президії й уважно слухають спогади Ломова. Тут же і Катря, й хлопці з райкому й солідний, начитаний Віктор і непосидячий запальний Колька Гранов.

Очі їхні горять зацікавленням, якоюсь вогняною жагою, але що дивного. Ломов розповідає їм про темні й дикі часи реакції перед імперіялістичною війною. Місце дії — Донбас. Дієві особи — Ломов, більшовики, меншовики й багатотисячні маси шахтарів.

І тому, що це було тоді, коли слухачі його ще пішки ходили під стіл і не мали уяви про той тернистий шлях, що ним ішли Ломови, а за ними й мільйони до Жовтня — тому в очах у слухачів

і оповідача горіло щось таке, чого не можна опреділити словами.

Та зрозуміло було одно. Ломов, оповідаючи своїми простими словами, переливає в серця молоди сувору й героїчну красоту пройдених фронтів.

— От ми тепер часто говоримо про меншовиків, про методи боротьби з ними і т. д. Мав і я колись зустріч з ними. Пригадую, було в Донбасі. Хочете слухати?

— Ну, ясно ж, що за питання, просимо.— І молодь ще тісніше з'єдналася навкруги столу, ще ближче схилила свої чубаті голови, щоб почути кожне слово старого товариша.

— Було це в 12-му році, коли після Ленських подій, ще не вляглася хвиля страйків по всій Росії. На кожній фабриці чи заводі, на кожній шахті чути було придушений стогін робітництва і цей стогін іноді переходив у одверті вигуки незадоволення, в запальні промови, в боротьбу на вуличних барикадах. Я працював одкатчиком на одній із шахт і мав о двадцять два роки. Словом переживав ту щасливу пору, коли все здається таким досяжним і можливим. Коли, здається, міг би світ перевернути. А в тім ви сами добре знаєте. Так от, я був тоді наймолодшим членом більшовицького гуртка у нас на шахті. Але це не шкодило мені завжди сунути свого носа у найнебезпечніші місця й виконувати відповідальні ризиковані доручення. Шахтарі мене любили й серед них я був відомий, як „шпінгалет" і „пронира". І ось одного чудового весняного вечора на шахті вибухнув страйк. Забойщики, одкатчики, коногони, камеронщики — всі опинилися на горі під синім весняним небом. У натовпі з вуст у вуста передавалися чутки, що з центру приїхав якийсь невідомий меншовик і має виступати на зборах.

І ще серед робітництва говорили, а ми мали певні відомості, що усі сусідні шахти також страйкують і на нас дивляться з величезною надією. Наша шахта була найбільша в окрузі, то ж і не дивно, що непроханий гість завітав уперше до нас. Ми не встигли навіть підготуватися до „зустрічі". Віч на віч побачили ми його тільки тоді, коли з тисячного натовпу шахтарів, які вимахуючи обушками, вимагали бачити хазяїна шахти,— з цього віруючого натовпу на естокаду видерся невеличкий, щупленький панок з борідкою гострою, як клинець, в окулярах і в коротенькому гороховому пальті.

Він зійшов на естокаду й тисячний натовп замовк. Треба сказати, що на шахті існувала велика меншовицька організація й більшість робітників ішла за нею. Я в'юном шугав у натовпі, розшукуючи своїх, і коли меншовик уже досить розпалився, а наші робітники уважно вислухували його, нас зібралося разом чоловіка з десяток.

Ми бачили, що програємо. Коли й надалі промова ворога користатиметься з такого успіху, то збори можуть скінчитися для нас досить неприємною несподіванкою.

Признатися, я горів бажанням вискочити на естокаду й розбити оті блискучі золоті окуляри на довгастому носі промовця. Я навіть намага ся заважити йому й вигукував щось образливе і різке, але керовник нашої організації, старий шахтар, міцно вхопив мене за руки.

— Не бунтуйся, „шкет". Треба діяти організовано. Слухай, що він говорить.

Я спробував випручатись з міцних рук керовника, та побачивши, що це даремна спроба, заспокоївся.

А ворог говорив, голос його ставав надривчастим і в ньому переважали високі ноти. Здавалось, що ця людина не за страх, а за совість працює на користь капіталістів і від того ще більше обурення опанувало мною. Я не чув усієї промови. Тільки окремі речення долітали до мого вуха... Я чув:

— Товариші, політична економія... государственное устройство... еволюционным путем... Спокойствие і порядок...

Я, звичайно, не розумівся тоді на цій термінології, але інтуїтивно відчував, що за ними ховається вовча думка. Я нервував, трусився наче в пропасниці й різні плани, один химерніший за один роїлись у моїй голові. Від свідомости безсилля я ще дужче лютував, руки мені дрїжали, обличчя зблідло, теплий вітрець пестливо лащився, плутався в моєму розкуйовдженому волоссі й посилав невидимі пальці за брудний комір шахтарської блузи.

Пригадую, я вирішив щось вигукнути на ввесь голос, а за плече мене вхопила міцна рука нашого керовника і над вухом я почув його спокійний але твердий наказ:

— Як тільки закінчить оцей панок, вискакуй на естокаду й намагайся спровокувати розгардіяш. Заперечуй кожне слово меншовика, взагалі говори те, що розумієш, аби тільки вчинити безладдя. Тоді нам краще буде щось зробити. Взагалі ж треба як-небудь розвіяти вплив цього гада на робітництво. На нас дивляться всі сусідні шахти.

Замість відповіди я тільки міцно стиснув кулаки й хитнув головою:

— Так... Буде зроблено...

Саме тоді промовець скінчив, вигуки „ура" вкрили його останні слова, я не дослухавши наказу, пулею помчав на естокаду.

Пригадую, я тоді не почував землі під собою й здавалось, що я літаю в якихось надзоряних просторах, щасливий і легкий, як пір'їнка.

— Товариші! — кричав я підвівши руки догори, наче хотів знятись з естокади й полетіти в синю даль.

— Товариші! — кричав я, і очі мої, мабуть, лізли на лоба од сильного внутрішнього напруження. Натовп стих. Меншовик, витираючи хустою окуляри, міряв мене поглядом переможця й скептично посміхався, мовляв, що ж може сказати оцей хлопчина.

А я вигукував:

— Товариші, робітники! Вам тут казали про політичну економію... Знаєте, що таке економія.

Всі стихли, наїжачилися. Я бачив тисячі пар зацікавлених очей і відчував гострі дотики поглядів на собі. Ще з більшим запалом я продовжував:

— Економія — це значить, щоб відновити панські економії, зруйновані в 1905 році. Розумієте, що це значить? Знову нелюдське знущання, здирства. Цей панок,— і я блиснув очима у бік меншовика,— захищає панські економії...

— Гу-у-у-у...

— Гу-у-у-у...

— Геть його... брехня...

— Правильно, хай говоре...

Натовп вирував. Я бачив, як захвилювалися чорні обличчя шахтарів, як гостро заблищали їм очі.

Меншовик переступав з ноги на ногу, потім спустився вниз і щось говорив голові страйкового комітету. Але ні я, ні вся маса — не чули його слів. Я тільки встиг знайти в натовпі декілька моїх старших товаришів, що з здивованою усмішкою різними рухами підбадьорували мене.

— Товариші, тут говорили про государственне устройство... Знаєте, що це значить? Це значить, він за государя. Меншовики хочуть, щоб і надалі на престолі сидів государ, що в 1905 році розстрілював ваших братів і батьків.

Натовп ще більше захвилювався.

— Правильно-о-о!..

— Геть меншовиків!..

— К чорту економії!..

— Геть государя!..

І довго той зловісний гул плив над вечірніми фантастичними шахтовими будівлями, а потім танув десь на далеких степових гонах.

Я не знав, чи чули той обурливий гул сусідні шахти, але я щось далі вигукував, махав руками, наче вітряк крилами і тільки іноді бачив, як меншовик, шарпаючи за груди похмурого спантеличеного

голову страйкому, підстрибуючи, наче його хтось припікав розпеченим залізом, вигукував :

— Це ж хамство ! Це ж перекручення думки . . . Це демагогія. Це, врешті, чорт зна що . . . Дайте слово. Я негайно поясню, що це значить. Це більшовицький вибрик. Це . . .

Та його ніхто не слухав, бо десятки рук засмальцованих, порізаних об вугілля, таких грубих і ніжних простяглися до мене і я тільки пригадую, що внизу гуло і шумувало радісне зборище, а я то підлітав угору й бачив тільки виблиски зор, то знову падав на міцні й ніжні руки. Від переможного галасу аж здригалися шахтові будівлі.

Коли ж натовп трохи вгамувався я почув з естокади дужий голос нашого керовника, він казав :

— Товариші, звичайно, хлопчина тут наплутав : він не так зрозумів слова меншовика. Та тим гірше для меншовиків, коли їх не розуміють робітники. Отже . . .

І наш керовник, при надзвичайній тиші, спокійно і переконуюче розбивав усі твердження „високого“ гостя в окулярах і гороховому пальті. Той уже не сперечався, тільки люто смикав себе за борідку і розгублено сходив з естокади. Про нього забули.

Ще я бачив, як уважно слухає тисячний натовп нашу резолюцію . . . та чув, що вигуки „ура“ та „геть меншовиків“ укрили останні слова мого старшого товариша . . .

Тоді ж керовництво страйком ми захопили в свої руки й з того часу наша організація почала зростати не днями, а годинами.

— Отакий випадок був мені, коли я переживав свої комсомольські роки,— закінчив Ломов, мрійливо усміхнувшись.

— Це ж прекрасний епізод,— сказав спокійний Віктор.— Чудовий своєю оригінальністю й по наслідках, що він мав.

— Шкода, що тепер не можна у такий спосіб боротись, — наївно пожалкував Колька Гранов.

— Да . . . Спосіб таки трохи демагогічний,— вставив Гринюк.— Аж незручно, хіба не було іншого виходу ?

Усі засовались на стільцях, наче до гурту підійшов хтось чужий, небажаний. Тільки Ломов хитрими питливими очима, з незмінною усмішкою на вустах, спостерігав обличчя своїх молодих слухачів.

— А я вважаю, що зроблено цілком правильно, та й якого чорта було дотримуватись правил гуманности, коли від кожної хвилини залежала перемога,— переконано вставив Дубов і розрубав повітря долонею лівої руки.

— Ясно ! В боротьбі всі засоби добрі,— вставив Лазько.

А Гринюк мляво водив очима по присутніх, наче шукав собі однодумців, та, мабуть, переконавшись, що він одинокий зі своєю

думкою, ще нижче схилився над столом, нервово виводячи якісь незрозумілі знаки на чистому аркушику свого блок-ноту.

Мабуть, пригадались йому героїчні романи, прочитані й перемріяні в юнацькі роки, а, може, йому просто хотілося бути знову самому в своїй кімнаті, дивитись з вікна на вмирання осени, слухати вечірню музику міста і думати про своє барвисте дитинство.

Виходили з клубу, коли ніч впала на місто й вкрила його синьою шаллю, в якій, наче розсипані необачною рукою діяманти, миготіли й переливались красуні-зорі. Йшли шумним натовпом до вихідної хвіртки й там почали прощатись. Ломов ішов у свій робітничий виселок, Дубов мав сідати в трамвай, а Лазько, Гринюк, Катря, Віктор і Гранов — не виявляли ніякого бажання розходитись. Така чудова ніч, до того ж ще завтра свято і хотілося довше бути вкупі, говорити, сміятись, жартувати, забавлятись, як діти. Лазько вгадав настрій товаришів і вніс пропозицію:

— Граждане, ходімте, лишень, в клуб, там сьогодні цікава постановка Терабмолу.

— Не заперечую й навіть навпаки,— вихопився Гранов.

— Згода.

— Дайош!

— Підтримуєм! — чулося в тиші нічної вулиці.

Тільки Гринюк стояв мовчки й вряди-годи з-під лоба кидав погляди на Катрю.

Потім рвучко підійшов до неї й тихо, щоб не почули хлопці, запитав:

— Може підемо до мене? До речі, ти збиралася про щось говорити.

— Збиралась, але...

— Передумала?

— Вгадав... Хай колись іншим разом. Сьогодні гуляєм...

— Так от, хто з нами — гайда Шагом марш... — командував Лазько. І не помічаючи ні Катрі, ні Гринюка, рушив уперед, а за ним буйною ватагою пішли й інші.

Колька Гранов, намагаючись маршерувати по військовому, почав своїм молодим альтом:

> Йдемо вперед, віки за нами,
> Червоний прапор угорі
> І голубими берегами
> Комуна сяє в далині...

Тоді Лазько обернувся до Гринюка та Катрі, що стояли одне проти одного в якійсь незрозумілій мовчанці й гукнув:

— Никодиме, Катрю, чого ж стоїте? Вас окремо треба прохати, чи що?

У відповідь Гринюк махнув рукою й ледве чутно промовив:

— Не піду.

Він мав ще надію, що переконає Катрю й вони підуть до нього, та Катря, повагавшись з хвилину, ніяково всміхнулася і вибачливо промовила:

— Знаєш, нема ніякого бажання серйозно говорити... Мабуть, я таки піду в клуб. А то і так Лазько каже, що одірвалася од мас— усміхнулась вона... Ходім з ними...

Никодим стояв, як пень.

— Ну, то бувай...

І не чекаючи, що їй скаже Никодим, Катря швидко помчала на вздогін хлопців.

Біля фабричної брами лишився самотній Гринюк і не знав тепер куди йому йти. Він глянув уздовж вулиці й побачив тільки червону хустку Катрину, що зникла за рогом.

Справді, що ж далі?

Дома його чекала напівприбрана кімната, зустріч з Мері, а, може, й жахлива, безнадійна туга. У клуб він тепер не піде ні за які гроші, бо й справді, чого він там не бачив? Катрі? Та це ж вона так рішуче його покинула і пішла туди, за Лазьком та іншими хлопцями свого осередку. Значить й вона вже не поважає його, не дивиться на нього так, як колись в дні захвату й горіння в роботі

Ще довго стояв самотній Никодим у темному завулкові й довго напружено думав: „Куди?“

І почув тоді він, що десь край міста гудуть паровики, виходять у нічну темряву наших степів і, не кліпаючими, величезними, як полумиски, очима, пронизують його світом ясним, таємницею безкраїх просторів, озір і похмурих темних гаїв.

І ще чувся здалека, аж з третього завулку високий альт Кольки Гранова:

Йдемо вперед, червоний край...

Низько на очі натяг кашкета Никодим і тихо, ніби хорий, поплентався туди, де сяяли огні ілюмінованих будинків, а столиця дихала радісними передчуттями великого свята.

Вночі вулиці робітничих районів тихі й шуми галасливого центру майже не доходять сюди... Іноді тільки з напіврозчинених дверей пивнушки вилітають розбещені звуки якогось грайливого мотиву, але їх не довго чути, бо двері знову зачиняються й звуки ті тануть в п'яному гаморі, в зливі хрипких голосів та безлюдних пісень одвідувачів „Нової Баварії“.

Та і сама музика цих, закинутих далеко від центру, веселих будиночків, така шумна, задьориста, різноманітна. Серед музикантів

можна зустрінути і талановитих артистів, що їх спіткала лиха доля, а вони змушені тепер продавати свій талант за шклянку мутного пива та за невелику плату. Є серед них і колишні люди, що пішли сюди в ці п'яні оази, щоб у димному і чадливому шумі забути і горе і радість. Та найбільшим успіхом у слухачів користується та музика, що найближча до вимог одвідувача „Нової Баварії“.

Гармошка — ота оспівана поетами історична гармошка, під звуки якої вмирали робітники й селяни на далеких степах, гармошка, що є символом невибагливої народньої радости — нова, чарівниця гармошка — найглибше проникала в глибину скривдженого серця, її найближче сприймає до серця переважна більшість новобаварських гостей. І тому в ту пивну, де здорові гармоністи грають на хроматичних гармоніях, заходить найбільше одвідувачів. Іноді до гарманіста додається бас із духової оркестри і тоді маєте справжню, може, далеку від музичної тонкости і вдосконалости, але забористу і таку глибоку по своєму впливові нічну симфонію наших завулків.

Як тільки починає темніти й заводські та фабричні гудки прогудуть зміну, тоді оживають напівтемні вулиці, наповнюються одноманітними постатями робітників, що поспішають додому. Йдуть вони великими натовпами, але невеличкі хвіртки біля кожного будинку по одному, по два чоловіка ковтають в пащу темного двору і натовпи тануть з кожним десятком кроків.

А коли вже зовсім стемніє, на вулиці знову з'являються темні постаті робітників, але їх буде далеко менше, ніж тоді, коли гудки кричали зміну. Тоді по обидва боки вулиці густо йшли натовпи, кудись поспішаючи, а тепер — то там, то там, а з-за рогу вийде група у два-три чоловіка і поволі простує туди, де звуки гармошки й духового баса, де хлопають пробки, дзенькають стакани й поміж густо розставленими столиками, по вогкій підлозі, в'юнами шугають подавальщики.

Де ж решта робітників? Де та величезна більшість, що не йде на світло „Нової Баварії“, не заливає очей, не співає, не бешкетує під п'яні вигуки розбещеної орави? Хто де. Одні спокійно відпочивають, думаючи про те, скільки буде вироблено за біжучий тиждень, та як завтра реалізувати получку, другі за великим столом, під тихий і привітний шум самовара, обговорюють старі, давно усім відомі й обридлі семейні справи з такою ретельністю і так детально, що навіть мала дітвора, врешті, зацікавлюється ними і, поклавши свої маленькі голови на долоні, пильно ловить кожне слово голови дому. Треті, таких, мабуть, найбільше — йдуть у клуб, театр, кіно, або ж до приятеля, почитати свіжу газету, поговорити про останні новини, про своє виробництво і так по-хазяйському говорять

про світову революцію, наче мова йде про рідну фабрику, чи завод.

Захована, уперта, одвічна боротьба ведеться в цьому суспільному монолітові - робітництві, бо не всі подібні між себе, не всіх в однаковій мірі зачепила революція своїм могутнім крилом, не всі розуміють де друг а де може і непомітний, але запеклий ворог, І тоді, як більшість проводить вечори в розумній корисній розвазі· коли більшість снить майбутніми світовими боями, менша, але досить значна частина ще п'є, співає, бешкетує, шукає на дні порожнього стакану розгадки всім проклятим запитанням.

Гринюк далеко одійшов від того місця, де його покинула Катря, вже минув і райком і швидко мав вийти на велику вулицю. В голові у нього було порожньо і боляче ніби після складної операції, що вибрала з - під його черепної коробки все живе, оформлене, систематизоване, бадьоре, а натомість лишилось тільки брудні, закривавлені шматки мозку, безформенні, огидні. І, мабуть, тому хотілось Никодимові битися головою об червоні мури будинків, об телеграфні стовби та паркани. Серце збільшило кількість ударів, але билося нервово, з перебоями, ніби прислухаючись до своєї поривчастої, напруженої роботи. Було до болю образливо і незрозуміло Гринюкові.

Як це так? Чим він гірший за отих, що пішли в клуб, чому Катря віддала їм перевагу. То йому хотілося десь заховатись, щоб ніхто не бачив і виплакати свою тугу й самотність, то раптом на нього спадала якась дика, незрозуміла лють і тоді хотілось зірвати і пустити в повітря всі оці мізерні будинки, під темними дахами, в яких живуть такі обмежені, нікчемні егоїсти. Та Никодим знав, що він нічим не може нашкодити людям і його лють така безсила і безпорадна, що ніхто навіть уваги на неї не зверне. Що ж, не повезло у чомусь хлопцеві, от і сердиться... Хіба в кожного мало свого лиха, щоб турбуватися чужим.

Гірка образа душила його і щось терпке і гнітюче підкочувалось до горла. Невже ніхто так і не розуміє мене?.. Навіть Катря. Але що ж Катря, їй тепер не до якогось там Гринюка... Її Лазько в клуб запрохав

Никодим намагався навіть ображено всміхнутися, але усмішка та скорше нагадувала вираз обличчя людини, яка, збираючись їсти солодке яблоко, вкусила терпку, дику кислицю; йшов далі зігнутий, наче під тягарем, що давив його, пригинав до землі й тільки час од часу, наче відгуки далекого морського прибою, до нього долітали громи міських центральних вулиць та майданів.

Раптом вуха нахабно різонула розгульна пісня. Никодим оглянувся. За два будинки перед ним розчинились двері й звідти на

вулицю, під звуки очманілої гармошки вилітали й танули в осінньому надвечір'ї п'яні звуки:

> Купите бублики для всей республики,
> Гоните рублики в один момент.
> За глазки карые, за щеки впалые,
> За губки алые, как маков цвет...

І здалося Гринюкові, що він вперше бачить цей будинок з жовто-зеленою вивіскою і вперше чує таку буйно-розхристану пісню. Та й зрозуміло. Як міг стопроцентно-навантажений агітпроп райкому додивлятися, де яка вивіска і прислухатися, хто й яких пісень виспівує й виграє в шумних пивних. І йому стало заздрісно тим співакам і гармоністові і навіть якомусь бідоласі, в обов'язки якого входило стояти на дверях „Нової Баварії" й добровільно виконувати функції швейцара (може, хто дасть п'ятака). Він бачив розчервонілі обличчя, буйно хоробливий блиск очей подавальщика, з перекинутим через плече брудним рушником, товстого буфетчика, що плавав очима по густому насиченому цигарковим димом і пивною парою просторі і, наче орел з вершини гори стежив за своїми споживачами,

І вирішив Никодим, що усі ці люди, мабуть, надзвичайно щасливі, не відчувають ніякої тяги, б› інакше чому ж би вони так весело співали, голосно розмовляли, обнімались, цілувались.

Наївний, він не знав, що не всіх загнала сюди радість, чи бажання повеселитись, більшість із них теж втікла сюди від образи, горя, хай дрібного, тимчасового, але справжнього, людського. Він, Никодим Гринюк, що за все своє життя не знав туги, печали й дивився на життя сонячно і просто, ніколи не міг допустити собі, що кожний нестриманий вигук; кожна зайва шклянка пива, кожний поцілунок, ховають у собі так багато незадоволення, ганьби, образи, що коли б скласти все докупи, то Никодимове мізерне горе здалося б непомітною, незначною і нікому не цікавою річчю.

— Хіба зайти, — майнуло у його спорожнілій голові. І не встиг дійти якогось рішення, як в лице йому вдарив густий дух пивної, а вуха різонули незрозумілі, звалені в купу, змішані, переплутані голоси. Спочатку нічого не міг добрати Никодим у тому гаморі, не розумів, що говорять і чим живуть десятки засмаглих очманілих людей. Мова їхня складена з коротких, різких і піднесених вигуків, нагадувала йому якийсь дикунський жаргон.

Стояв на порозі і мовчки, страдницькими очима шукав порожнього столу.

Ага, он, здається, є. Скинув поглядом у куток і обережно, пролазячи між густо розставленими стільцями, попростував на вибране місце.

Байдуже обдивлявся брудну, запльовану переповнену димом і п'яними вигуками залю. Жодного знайомого обличчя. Всі якісь чужі й далекі. Нікому навіть про горе своє розказати. Але, може, це краще. Хто й зна.

На столі вже стояла пляшка, далеко не ідеальної чистоти стакан, та на маленькому блюдечку посолені й тверді, як камінчики, сухарі. Всередині Никодимові пашило. Хотілось пити, пити, пити... Тільки б залити оту внутрішню жагу, тільки б не думати ні про що. Хай там у клубі гуляє, сміється, радіє Катря. Хай Лазько по-старому збирає біля себе молодь і говоре їм про різні новини, про політику, про опозицію, хінську революцію й ін. Хай і Катря і Лазько, і Віктор, і Гранов працюють, горять, ідуть вперед. Бо й кому ж це робити, як не їм. Чистокровні ж пролетарі, а я... Ха-ха-ха.

— Дядя, ще пляшку.

А я — інтелігент... А в тім, до чорта все. Он гармоніст любовно бере свою гармошку й закидає ремінь на праве плече. Мабуть, гратиме. Трубач також поспішає допити стакан пива біля якогось столика і мчить на своє місце.

— Так. Заграйте. Я дуже люблю музику. І там, в далекому селі, де батько лікар і така ніжна й мила матуся, я цілими ночами стояв біля хвіртки і слухав, як на далекій леваді, то плаче, то сміється гармошка. Тоді мені малому хотілось пошвидше вирости й обов'язково купити гармошку.

Мислі одна одну наздоганяючи, ніби граючи в довгої лози, кружляли в обважнілій Никодимовій голові й ще більше розворушували образу, викликали якусь тупу злобу.

На естраді гармоніст злегка пройшовся пальцями по клавішах і ніжні звуки злякано заметушились серед гамору й п'яних вигуків.

— Дужче, дужче, грай, дядя!

А з естради лунало:

> У душу мою одино-о-окую
> Любов, как змея, заползла-а-а,
> Копайте могилу глубо-о-о-кую,
> Моей жизни кончина пришла...

За другою й третьою на столі з'явилась четверта, п'ята, а, може, шоста й сьома пляшка. Гринюк вже не думав ні про себе, ні про товаришів, не пригадувалось йому й дитинство, він тільки посоловілими очима мутно і тупо дивився просто перед себе і слухав, як розпачливо ридає, то п'яно регочеться гармошка.

І ще бачив Никодим, як за два столи від нього хтось підвівся на ноги, голосно і довго матюкався, потім майнули ніжки стільця,

що, зробивши в повітрі дугу, впав аж у самому дальньому кутку. Жалібно задзенькало шкло розбитих пляшок, жвавіше заметушились подавальщики й, як вітром, знесло олімпійський спокій з обличчя буфетчика. Всі бігли до того стола, звідки стілець починав свій короткий перельот, чути було головну лайку, вигуки, гуркіт столів, хрипкий галас, соковиті матюки. В кутку хтось важкий і незґрабний, надриваючись і хлипаючи, як дитина, повис на шию товариша і настирливо повторював якісь одноманітні, заялозені слова про неї, „стерву“, що зрадила його, про те, що він надзвичайно чесна людина і ніхто ніколи його не розумів.

А далі Гринюк уже нічого не пам'ятав, тільки мовчки дивився навкруги, часто моргаючи посоловілими очима, наче упізнаючи серед цих оп'янілих людей когось близького й рідного.

А бійка захоплювала все ширші й ширші кола відвідувачів і загрожувала обернутись в масове побоїще. Ще голосніше лунала лайка, тріщали стільці, а над усим стояв густий бас буфетчика та пронизливий сюрчок біля дверей пивної.

Коли ж у пивну ввійшло кілька міліціонерів і при допомозі подавальщиків почали втихомирювати натовп, Гринюк підвівся і ноги сами собою попростували до виходу. Просто його стомлене тіло, його одурманена голова прагнули на свіже повітря, де немає їдкого п'яного перегару і диму. На порозі його спинив міліціонер. Гринюк глибоко заховав обличя в піднятий комір демісезонки і низько натяг кашкета на очі. Йому не хотілося бути пізнаним у цьому місці. А міліціонер уперто стояв на порозі й рішуче затримав його біля дверей. Никодим не подивився на нього, тільки ще дужче зігнувся та пробурмотів непокірним, наче суконним язиком:

— Товаришу, пустіть, мені треба додому.

— А-а-а... Яким це чином ви, товаришу, сюди попали? От дивно. Я дивлюсь, ніби щось знайоме.

Никодим блимнув очима і побачив перед собою молоде обличчя міліціонера, що соромливо поглядав кудись убік. Ще нижче зігнувся Гринюк і тоді ж пригадав: міліціонер цей комсомолець, часто бував у райкомі на різних нарадах і добре знав його.

Спочатку хотілося провалитися крізь землю, щоб тільки не бачити цього юного і соромливого обличчя. Але потім випиті пляшки дали себе відчути, десь всередині заклекотіла гордість, обурення, а, може, просто жалке бажання яко мога швидше втекти і, шарпнувшись до виходу, Никодим не промовив, а злісно прохрипів просто в обличчя здивованому вартовому:

— Що, не бачиш хіба? П'янствувать приходив. Так можеш і говорити всім.

Міліціонер не затримував його, тільки довго і докірливо подивився вслід Никодимові, що, хитаючись, зникав у темряві й ніби сам собі пробурмотів:

— От тобі й агітпроп!

Никодимові хотілось зробити щось нечуване, сміливе, щоб раптом усі на нього звернули увагу і тоді, йому здавалось, прийде кінець його мукам. А він справді хотів яко мога швидше позбутись отої внутрішньої дизгармонії, що останніми днями не давала йому спокою, що штовхала на слизький шлях розкладу.

Поволі плентався спочатку завулком, а далі вийшов на центральні вулиці. Його здивувала урочистість заквітчаних прапорами і осяяних електрикою будинків, піднесені й дзвінкі голоси натовпу шумливого, празникового. Згадав, що і він, агітпроп райкому, мусив бути десь серед отакого радісного натовпу, що йде з надійними перспективами, світлими планами і непохитною вірою в перемогу. Але ця думка, до болю вразивши Никодима, негайно зникла, пірнула в прірву, а натомість закрутився калейдоскоп то радісних, то сумних і болючих спогадів. Гринюк ішов злегка похитуючись, намагаючись бути непомітним, але на нього і так майже ніхто не звертав уваги. Було так шумно і ясно навкруги, що кожна темна крапка на фоні цього світла і радости здавалась мізерною, не вартою жодної уваги. Цією крапкою, мабуть, і відчув себе Никодим, бо не каяття і не бажання залагодити свою провину запанувала ним. Він уже до всього себе готував:

— До чорта таке життя! Хай дізнаються про все. Хай швидше знімають мене з роботи і знову б на село. Там так спокійно, просто й зрозуміло. Там навіть звуки гармошки якісь ніжніші, щирі й проходять у саму душу, зворушують її.

Не зчувся, як підійшов до будинку. Підіймаючись сходами, думав:

— Чи не краще було б оце зараз піти до Мері, впасти на білі пуховики і заснути на довгий час, щоб ні про що не думати і нічого не бачити.

Далі боязко, наче злодій у чужому помешканні, в голові йому заворушилась інша думка:

— Піти до Ломова, до Дубова, розказати їм про все. Адже вони знають мене... Зрозуміють.

В своїй кімнаті важко впав на розкуйовджене ліжко і, не роздягаючись, прислухався до кожного руху в кватирі. Він чув притамовані голоси в сусідніх кімнатах, іноді по коридору хтось чітко одбивав кроки, але це тільки дратувало Никодима. Кімната здавалася йому одиночною камерою в'язниці. Тому хотілось швидше втекти кудись, бачити біля себе живу душу, чути людську розмову.

Гринюкові захотілось, як колись, щоб до нього покірно прийшла Мері або принаймні, хоч почала щось грати на роялі, тихе, і зажурне. Пролежав уже щось з півгодини, але жодного звуку не почув через тонку фанерну стінку. Так, наче там ніхто ніколи не жив. Хотів заснути, навіть очі стулив, та сон не приходив. Бажання відчути біля себе живу істоту, мучило його.

Але, врешті, де ж поділась Мері? Пішла кудись чи що. Треба сходити перевірити.

Никодим звівся на ноги, одкинув назад русявого чуба і підійшов до столу, щоб глянути в свічадо. За вікном стояв гул святкової вулиці й Никодим, спершись руками на стіл, вслухався в нього. Раптом очі його впали на невеличкий конверт, що білим чотирикутником лежав на столі. Раніш він не бачив його. Вхопив.

В очі впало дрібно написане :

„Н. І. Гринюкові. Особисто".

— Від кого це ?

Пальці нервово рвали ніжний папір і швидко витягли звідти складений вчетверо аркушик. Розгорнув Никодим і дух дорогої парфумерії приємно залоскотав ніздрі. Одна чверть аркуша була списана. Никодим. Прочитав :

„Дорогий і наївний сусідо!

От я, нарешті, й покинула вас. Не дочекавшись Куцого, виїхала у Крим. Вибачте, що не попередила і пам'ятайте : експансивність одна з моїх основних рис. Отже, не дивуйтесь. Адресу подам, як тільки влаштуюсь. Писатимете.

Ваша Мері К."

Никодим довго вдивлявся в чітко написані рядки, ніби шукаючи в них розгадки і раптового від'їзду Мері і всього того незрозумілого, нового для нього почуття, що викликала в нього ця розбещена, розмальована й оповита шовком жінка.

Дивно, чи то сум, чи фізіологічна потреба, чи просто бажання чути на своєму чолі теплу жіночу руку, але раптом Гринюк відчув, що Мері опанувала частиною його почувань і мала куточок у його серці. І тому, що вона вже була далеко, стало ще болячіше і несказано тоскно.

— І ця покинула, не знайшовши за потрібне навіть попрощатись. Один, один, як палець.

Никодим упав на ліжко і його білявий чуб широко розпластався по подушці. Трохи згодом плечі йому швидко заходили в якійсь божевільній пропасниці.

Невже він плакав?

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Вечір. Знову по Садовій ходить юнак у вухатому капелюсі, смалить цигарку за цигаркою і пильно вдивляється в кожного, хто йде вулицею. Іноді він спиняє когось, ледве чутно каже якісь слова і тоді спинений, пройшовши трохи старим напрямком, повертає в двері будинку, над яким в електричному ліхтарику чорніє „№ 6".

Осінні морози стали лютішими і ніби справжні предтечі суворої зими, шпигають людські обличчя своєю свіжістю і приємним холодком.

Другу годину вартує тут каплавухий юнак і не одна постать, полохливо озираючись, шугала у двері під ліхтариком і зникала на темних сходах.

А в кімнаті Янського сидить коло десятка мовчазних людських фігур і, здається, що зібрались вони не рішати якісь політичні питання, а віддати останню пошану мерцеві. Такі похмурі й ніякові обличчя справді більш пасували до поминок на похороні, ніж до зборів опозиції. Провал на поширеному пленумі Міської Ради, ціла низка покаянних заяв колишніх однодумців, що побачили справжнє коріння опозиційної гри і відійшли від неї — все це і справді не давало приводу дуже радіти опозиціонерам. І сьогодні в кімнаті Янського немає колишньої кількости присутніх. У кутку на ліжкові не сидить мовчазний юнак, що на перших зборах так гостро і неприховано глузував з опозиційної конспірації. Немає тут і Катрі. Але є незмінний Антін. Він по-старому не відходить від Янського, ніби його ад'ютант і як вірний слуга й однодумець легким нахилом голови він завжди погоджується з кожним словом свого „лідера".

Вже і чекати нікого. Час би розпочинати, та ніхто перший не наважується розбити, порушити таке гнітюче, холодне і тупе мовчання. Кожний, мабуть, думав про себе, що не варто особливо запалюватись, бо, врешті, хто його зна, що буде говоритися сьогодні на зборах. Тільки Янський Антін та ще зо два юнаки склали біля столу тісну групу і по рухливих жестах видно було, що вони обмірковують якесь питання.

Невідомо, чи довго б панувала така тяжка тиша, коли б у двері не просунувся вухатий капелюх і не промовив голосом, у якому вчувалась і нетерплячка і досада.

— Ви й досі не почали? Знов засидитесь до другої години, мені й так насточортіло уже вартувати.

Тоді Янський підвівся, глянув по кімнаті, знову, нахилився, прошепотів щось своєму сусідові й сказав:

— Ну, що ж, починать так починать.

Примруживши під шкельцями окулярів очі, ще раз подивився навкруги: чи всі свої, чи немає когось стороннього. Впевнившись, що побоювання безпідставні, продовжував:

— Усім відомо, товариші, як апаратчики провалили на поширеному пленумі Міської Ради тов. Н. Ви бачили, що цього старого революціонера засвистіли, затюкали, наче контр-революціонера якогось. Це неприпустиме явище. Ми мусимо довести всю ганебність такого вчинку апаратчиків. Безумовно, це вони розсадили своїх агентів поміж присутніми, щоб ті по умовленому знакові зняли свист і шум.

— Це ти вже занадто. Не думаю. — спокійно промовив хтось з ліжка.

Янський ніби не дочув цього зауваження і ще з більшим захопленням доводив потребу повести активну кампанію за викриття такого недопустимого ставленчя до проводирів опозиції. Більшість слухачів по-старому мовчала, тільки декілька чоловіка, хитаючи головами, стверджували слова Янського і видно було, що вони цілком переконані в правдивості його думки. Коли закінчив „лідер", слово попрохав Антін. Не дивлячись на його мізерну ролю в роботі опозиції, присутні, по більшості студенти та комсомольці з радянських осередків усе-таки вислухували його, бо, мовляв, „парень з виробництва".

Антін говорив не так про завдання опозиції та біжучий момент, як намагався заволодіти увагою слухачів, розповідаючи останні анекдоти, що їх обивательська маса передає з уст в уста з приводу тої чи іншої політичної події.

— Неможливо далі терпіти. Треба йти в робітничі маси, агітувати їх, хай вимагають до себе на підприємствах наших вождів. Хай робітники скажуть своє слово у цій справі.

— Вибач, не можна переносити середпартійних суперечок в безпартійні маси. Це ж заперечує статут партії, — знову зауважив хтось з другого кутка.

— Товаришу, до порядку. Прошу вислухати.

— Я гадаю, — продовжував Антін, — що, безумовно, більшість робітників буде на нашому боці. Треба тільки послухати з якою цікавістю вони розпитують партійців про опозицію. Це не з проста. Навіть анекдот пішов поміж робітництвом.

— На анекдотах далеко не поїдеш. І взагалі це неправильна постановка питання.

— Знову закликаю до порядку! — втихомирював Янський.

— Так от мені й розказував один на нашому виробництві такого анекдота, що, мовляв, у центрі вирішено змінити абетку, при

чому запропоновано викинути звідти всі гласні, а лишити тільки согласні.

Антін вважав за великий ефект від цього, але побачив, що тільки два - три обличчя мовчки, наче з сумного обов'язку, всміхнулось, решта ж дивилась на нього не то запитливо, не то з призирством. Ефект не вдався. Навпаки, невдала спроба невдалого Антона тільки дужче розчарувала всіх, а по нетерплячих рухах, по здивовано - запитливих поглядах можна було зробити висновок далеко не корисний і для промовця і для Янського:

Гнітюча, тяжка мовчанка сірою хмарою повисла в кімнаті, скувала вуста, стиснула щелепи кожному з присутніх.

Тоді слово прохав якийсь юнак, здається, наймолодший і наймовчазніший з усіх, і по його одягу можна було здогадатися, що він працює десь у радянській установі, на низовій роботі.

Мабуть, він мало говорив перед авдиторією, а може і зовсім ніколи не виступав, бо голос його був непевний, він хвилювався, щоки й вуха йому горіли, а очі соромливо спинилися на блискучій метальовій чорнильниці, що прикрашала порожній стіл.

— Довго говорити нема чого. Мені здається, що Антін пропонує шкідливу річ. Коли такі методи й надалі буде вживати опозиція, я відійду, бо це ж нічим не різниться від контр - революції. Так от, значить, товариші . . . Я . . .

Він, мабуть, ще хотів говорити, але засмикався, засоромився, ще дужче зчервонів і, безнадійно махнувши рукою, тихенько посунувся в куток кімнати.

З місця швидко підвівся Янський і гаряче почав доводити, що боротьба є боротьба і в засобах тут не доводиться перебирати.

— Товариш з виробництва довів тут нам, що робітництво на нашому боці. Отже, я захищаю і цілком підтримую його пропозицію.

Мовчанка. Довга й уперта.

Ніхто не протестував, не заперечував, але й якогось співчуття не можна було прочитати на мовчазних обличчях присутніх.

— Отже конкретно. Центр надіслав на наш район листівки до робітників, в яких говориться приблизно те, що я тільки що виклав. Ви їх можете прочитати.

За цими словами Янський одсунув шухлядку столика і витяг звідти загорнуті в газету невеличкі пакунки.

— Кожний з нас мусить розповсюдити певну кількість цих відозов по змозі на найбільших підприємствах та установах нашого району. Прошу читати.

До столу потяглися десятки рук, хапали з розгорнутого пакунка невеличкі аркушики, де шклографом було видруковано відозву.

Адресувалась вона до робітників і всі мовчки й уважно, повторюючи по двічі й тричі кожне речення, перечитували її.

Коли опозиційна робота обмежувалась одними балачками та романтично обставленими конспіративними зборами, ніхто з учасників її не підозрівав всієї шкідливости від того. Думали так собі: поговоримо, розійдемось і баста. Але тепер кожний тримав у руках справжній, видрукований документ, надісланий якимсь невідомим центром. Що це справді? Невже без цього не можна обійтися? А потім і написано багато такого гострого і колючого. Та чи правда все це — переверити не можна...

Давно уже усі прочитали і спочатку тихо, а потім все голосніше та голосніше почали кидатися словами, показуючи один одному ті місця, що найбільше враження лишили по собі.

Янський, передбачаючи суперечки, підвівся і проказав роблено байдуже, але твердо:

— Товариші, листівки одержите в кінці засідання, поки що ж у нас на порядку денному стоїть ще одне питання, а саме: про роботу в Червоній армії.

— Цікаво, послухаєм.

— А хто докладчик?

— Як це розуміти — в Червоній армії?

— Нова витівка, — досадливо завершив хтось.

— Слово має товариш К.

Недалеко від столу, на ліжкові, сидів високий хлопчина, років 23, трохи зігнутий в плечах, з очима, що дивилися з під лоба.

— Нам треба налагодити звязок з деякими нашими однодумцями в Н-ському стрілецькому полку, — почав він так байдуже і тихо, ніби перед ним нікого не було і він говорив сам собі.

— В армії нашій дисципліна така сама, а то ще і гірша, ніж за царя. Незадоволення зростає. Партійна і комсомольська організація в армії не має жодної ваги. Командний склад абсолютно з нею не рахується. Отже, ми там маємо ґрунт для своєї роботи.

Він проказав цю коротку промову, так наче вичитував з книжки, блідо, без жестів і навіть очі йому ні разу не блиснули живим світом. Складалось враження, що він виконує тяжкий обов'язок, покладений на нього Янським.

Слово знову попрохав Антін.

Він, що любив багато говорити, мав, нарешті, змогу набалакатись. Коли він підвівся і одкашлявся, щоб почати, хтось із присутніх так протяжно і заразливо позіхнув, що всі проти волі звернули увагу на цього мовчазного протестанта.

Позіхав той самий, що заперечував проти перенесення опозиційної боротьби в безпартійні маси, той, що дивувався, що це значить — робота в Червоній армії.

Та балакучого Антона не могли б мабуть спинити й гарматні постріли, не те, що тихе нешкідливе позіхання одної людини.

— Товариш К., безумовно, правий. Мені влітку довелося бути на таборних зборах. Я там пробув місяць, добре знаю, що уявляє собою наша армія. Там просто намагаються знищити всяку індивідуальність, всіх підганяють під одну мірку. Дисципліна така, що слово не можна сказати.

— А ти ж хотів розперезатись в армії, як у себе дома, — перебив його той, що хвилину тому так загонисто позіхав. — Армія, брат, не фунт ізюму. А наша Червона тим більше.

Та Антін входив у ролю. Не слухаючи зауваження, він тяг далі.

— Мені самому довелося постраждати. Знаю, чим пахне дисципліна. Хіба це армія, збудована на свідомості. Та ж сама палка, тільки в іншій формі.

— Ого, закрутив.

— Може б кінчати час, — запропонував хтось із кутка.

— Да, треба швидше закривати збори, — приєдналось кілька голосів.

— Що там закривати. Ви нічого не знаєте, а я сам дев'ять нарядів за місяць одержав — не вгавав Антін.

Вибух реготу голосного, нестриманого, що врешті прорвався на волю, заполонив кімнату.

— Так тобі треба було...

— Що ж ти за комсомолець, коли з нарядів не вилазив.

— Він думав, що і там демагогічні його промови слухатимуть.

— Ха-ха-ха... От чудак...

— Це тобі не про гласні та согласні патякати...

Янський ледве заспокоїв усіх, обіцяючи швидке закінчення зборів.

Та сміх не втихав. Сміялися не з самої пропозиції перенести роботу в армію, а з Антона та з його промови.

Всім уже до біса набрид цей „Демосфен", що завжди з погордою, удаючи з себе страшенно розумного і глибокодумного оратора, говорив такі звичайні, всім давно відомі й абсолютно нецікаві промови.

Збори трохи вгамувались. Янський, мабуть, збирався говорити останнє слово, бо одкинув зачіску аля-Маркс назад і сперся руками на стіл. Тоді підвівся скептик і протестант, автор коротких

реплік до Антонових промов, і розміренною ходою підійшов до столу.

Він навіть не попрохав слова в голови, а з шумом кинув свого кашкета на стіл, підсмикнув шкірянку і, дивлячись просто на Антона, почав:

— Мене обурює виступ цього конторника з виробництва.

Всі наїжачились, витягши шиї вперед: що ж, мовляв, далі буде.

Більшість з присутніх не знала, що Антін не робітник, і коли юнак у шкірянці розкрив справжню його ролю на виробництві, всі реагували на це стриманим, задоволеним сміхом і з очима, повними призирства і огиди, кожний міряв Антона з голови до ніг. А він сидів біля столу, близько пригнувся до нього, ніби хотів заховати голову й обличчя од цих гострих, проникливих поглядів.

— Коли б я був за командира,— продовжувала далі шкірянка,— я б не по дев'ять, а по 90 нарядів сипав такій шпані... Справді, на що це подібне, побув місяць і вже слину розпустив. Я чотири роки був в армії, був у різних частинах і мушу спростувати цю підлу брехню. Для таких розтяп і демагогів, звичайно, армія неприємна річ, бо де ж вони будуть пристосовувати свої ораторські здібності. Наша армія — армія упертої праці, напруженої учоби, свідомої залізної дисципліни й не оцим писарчукам говорити про її розклад. Разом з тим заявляю, що після всього того, що я тут чув, я прийшов до висновку, що і товариш Янський і всі хто за ним іде — дійшли повного політичного бездоріжжя. Отже, мене більше не вважайте за свого однодумця. Серед людей, що дозволяють собі такі вибрики, я не можу бути. І вхопивши зі столу кашкета, він рвучко вийшов з кімнати. Всі лишились сидіти, наче опльовані й тільки стурбовано перезиркувались між собою.

Гринюк довго ходив вулицями, заходив у райком, але там нікого не застав. Він хотів когось зустрінути, розпитати про новини, довідатись як завтра проходитиме маніфестація, хто де виступатиме і т. ін. Бажання блукати й розпитувати виникло тому, що просто він не звик цілими днями блукати без певної мети, нікуди не поспішаючи, нічого не обмірковуючи. Торік він провадив роковини Жовтня там, на селі й тоді він справді горів якимсь несказаним вогнем, що підіймав його на надзвичайну духовну височінь. І ніяких сумнівів не було тоді й хотілось згоріти в тому святковому вогні, щоб тільки довше бачити на площі біля райкому прапори і стрункі лави сільських комсомольців, що приходили на свято за

десятки верстов. Сьогодні він просто за старою звичкою заходив у райком, шукав товаришів, але на все дивився байдуже, без колишнього запалу. І ще хотілось бачити Катрю і в останнє поставити перед нею питання руба. Йому навіть здавалось, що тоді він знову зможе стати до роботи, бути активним, на все реагувати, боротись, змагатись і йти в ногу разом з усіма. Хай - но Катря тільки скаже йому: „так". Хай погодиться стати йому найближчим другом і тоді все піде на краще. Може і місто стане тоді більше зрозумілим, а його таємниці не продовжуватимуть в уяві Никодима таких химерних заплутаних думок.

Він простував у клуб, думаючи, що зустріне там її.

Вже темніло і від того на душі було ще сумніше і самотніше. Як завжди міський вечір з його сяйвами електричних ліхтарів, з глибокою темною прірвою неба і з галасливою музикою нагонив на Никодима якийсь незрозумілий біль, то приємний ніжний, то холодний і терпкий, як залізо.

В клубі Катрі не було. Там стояв молодий зелений шум. Хлопці й дівчата, зодягнені в святкове, заповнили і велику концертову залю і всі кімнати районного комсомольського клубу.

Гринюка зустріли радісними вигуками, але разом з тим він помітив, що після хвилин радости й захвату, по кутках почали збиратись невеличкі групки в 2—3 чоловіка і один хтось, скоса позираючи на Гринюка, таємниче розповідав щось своїм друзям.

Ґринюк усе це помітив і його це страшенно образило.

Ясно ж говорять про нього... Бо чого вони тоді так крадькома з прихованою цікавістю проводять очима кожний його крок.

Никодим сів біля столу і розгорнув газету.

Просидів зо дві хвилини, та до нього ніхто не підійшов. Гостро і боляче відчув самотність... Так, так, його всі відцуралися.

Всередині боляче і гостро заканудило і він непомітно вийшов з клубу.

Знову урочисті вулиці й їхня чарівна музика. Пильно вдивляється Никодим в кожне обличчя, ніби пізнає своїх знайомих, але всі такі заховані, байдужі і, звичайно, нікому немає діла до його чорної важкої самотности.

Знову в уяві Катрина постать, її великі очі, два блискучих разки зубів, веселі, такі милі й принадні куточки губ.

Ходить, шукає, а її немає. Де ж вона? Никодим перебирає у своїй голові всі місця, куди раніш ходила Катря, пригадує подруг, знайомих, де б вона могла бути, але все це не заспокоює його. Ясно, вона десь в театрі або в кіно. Тільки, як же її знайти, коли в

столиці Радянської України так багато видовищних установ і сьогодні вони — з нагоди свята — переповнені людом.

Никодим ішов берегом річки і вдихав свіже повітря і вогкість, що йшла з синьої темної смуги. І ще бачив, як спокійно несла свою брудну воду ця запльована невеличка річка, така мізерна в порівнянні з величним містом, яке вона покликана була прикрашати. Справді ж ця річка служить тільки вдячним матеріялом для фейлетоністів, та іноді якийсь безталанний волоцюга, надмірно впившись, лантухом скотиться в її кал, а на ранок газети сповістять про чергового втопленика. Сьогодні ж вона здавалася Гринюкові такою самотньою, як і він. Никодим бачив, як в ілюзорній синій глибині її полоскались і вигравали своїм сяйвом вогняні горобчики — відблиски зорь і прибережних ліхтарів. Там, де річку перехоплює широкий міст, вода біжить швидше, і Никодим почув тихе її дзюрчання.

Де ж врешті Катря?..

Дивився на невеличкий струмінь, що протікав поміж підпорками мосту і пригадав:

— Катря якось говорила йому про опозицію і згадувала Садову вулицю, вона тут десь недалеко.

Нова думка осяяла його. Може справді вона там, у них на зборах. Але як же мені, тому, кого найбільше ненавидить і боїться опозиція, пройти на їхні збори? Я б нічого. Тільки б Катрю захопив, щоб побути з нею на самоті. Тільки б вилити перед нею ввесь свій біль і чорну тугу самотности. Невже ж вона мене так і не зрозуміє. В кого ж тоді шукати співчуття? В кого? Всі такі черстві й заховані в себе мешканці цього загадкового повного контрастів міста.

Мовчки зиркаючи один на одного, всі разом дивились на Антона та на Янського. І коли б останні два могли по блиску очей, по виразу обличчя прочитати настрій зборів, вони б напевне похитнулися в своїх переконаннях, бо більшість очей дивилися на них з неприхованою ворожістю.

Янський намагався розвіяти тяжкий настрій, створений промовою шкірянки, але слова його були якісь непевні й почувалось, що виголошує їх не лідер, ані вождь, а просто собі звичайна людина, яку збили з пантелику і вона шукає порятунку.

Вихід був один. Ці збори оголосити зачиненими, призначити нові, куди запрохати тільки витриманих і певних і доручити їм розповсюдження листівок. Такий план народився в голові Янського, та тільки він розкрив уста, щоб оголосити його, в коридорі почувся

важкий стук непевних кроків, а за хвилину двері широко розчинилися.

На порозі стояв Гринюк і, ніяково всміхаючись, розглядав присутніх. Всі схопились на ноги, наче їх підкинуло електричним током.

Як він міг пройти? Хто сказав адресу? Що це все означає? Куди дивився вартовий?

Їм не було відомо, що молодий вартовий пішов на ріг купити цигарок і не помітив, як Никодим рішуче шугнув у темну пащу дверей. Гринюк стояв на порозі й очевидно не мав ніякого бажання щось говорити. Тільки ще раз обвів поглядом кімнату, спинився на обличчі Янського і потім, рвучко повернувшись (Катрі й тут не було), зник в коридорі.

А збори ще довгий час являли собою закам'янілу групу, що непорушно стояла в такому стані, в якому захолонула тоді, коли в несподіваному гості впізнала агітпропа райкома.

Таким чином план Янського остаточно провалився. Довелося похапливо збирати зі столу пакунки листівок і на швидку ховати їх в шухляду.

Після того, як присутні трохи очунялись, оговтались і почали виявляти ознаки життя, в кімнаті Янського знову зчинився гамір. Але то була не дискусія з того чи іншого приводу. Не радість, не задоволення збирались висловлювати сполохані конспіратори. Ні. Кожний з них просто хотів як найшвидше розшукати свого кашкета, щоб зникнути звідси і, може, більше ніколи сюди не з'являтися.

Даремно Янський намагався затримати найближчих своїх прибічників. Даремно він, вхопившись за голову, бігав по кімнаті, як у клітці спійманий звір. Даремно він борсав за рукав то одного, то другого з колишніх своїх відданих друзів. Перед фактом викриття дружба зблідла і одійшла на задній план. Тепер кожний з надзвичайною швидкістю, стрибаючи через троє сходів, мчав на вулицю.

В кімнаті лишився один тільки Янський та Антін, що просто невстиг одягтися і тепер шукав приводу, щоб як небудь непомітно для Янського втекти геть.

А винуватець переполоху Никодим Гринюк ішов вулицею і думав тільки про одне:

— Невже так і не знайду сьогодні її? Невже не знайду?

Сам себе запитував Никодим і не знаходив відповіді. Та й хто б міг відповісти, коли місто всю ніч так чудово заквітчане, таке велике і могутнє, таке принадне і таємниче, а люди в тому

місті — мов ті маленькі свійські тварини в розкішному, залитому електричними вогнями саду. Разом з усіма і чорноока Катря радіє десь в шумному, молодому товаристві й може зовсім не згадує свого колишнього самотнього друга.

7-го листопада вранці Гринюка розбудив Ломов.

— Ну, годі ж тобі, годі спати. Встигнеш відпочити. Вставай!

Гринюк розкрив очі й побачив, що біля ліжка, крім Ломова, стоїть ще й Лазько, і дивиться на нього з теплою товариською усмішкою:

— Добрий ранок, Никодиме.

— Здрастуйте. Що це вас загнало?

— А хіба нам не можна просто зайти до тебе. Хороший товариш, нічого сказати, — жартуючи відповідав Ломов.

— Признатися, не чекав вас сьогодні. Прошу сідайте. Я зараз, — сказав Гринюк і почав на швидку одягатись.

— Та не поспішай, — зауважив йому Лазько, — до 11 годин далеко, встигнем наговоритись про все.

Ломов сів біля столу й уважно почав перекладати книжки.

Никодим вийшов в коридор, щоб умитися, і тоді Ломов сказав Лазькові:

— Яке ж безладдя в нього в кімнаті. Коли вже врешті ваша комсомольська братія почне жити в людських умовах. Неохайність страшенна.

У відповідь Лазько щось тихо бовкнув та Ломов його не чув. Розгортаючи купу газет, книжок та різних паперів, Ломов спинив погляд на невеличкому, вчетверо складеному аркушику. Хвилинку він пильно вдивлявся в написане на ньому, далі вхопив обома руками, підніс до очей, потім витяг з бокової кешені якийсь другий аркушик, довго дивився на обидва і врешті поклав їх собі в кешеню. Цей звичайний, невеличкий клаптик паперу, дрібно списаний жіночою рукою, так зацікавив Ломова, що не тільки слова Лазька, а й сама надзвичайна подія не одвернула б його уваги від тої знахідки.

— Чи не любовного листа часом знайшов?

— Ні, любов'ю тут, здається, не пахне. Справа далеко складніша. Ломов якось особливо натиснув на слово „далеко".

Лазько поцікавився.

— А що ж там. Покажи.

— Дивись, тільки уважно, може сам догадаєшся що, — показав йому обидва аркушики Ломов, не випускаючи з рук.

— Ні чорта не доберу. Папір різний, а от почерк, здається, трохи подібний. Але що з того,— мимрив Лазько байдуже, без особливого захоплення, розглядаючи листи, вдивляючись в німі літери.

— То-то бо воно й є, що подібні. Ну, то слухай...— почав Ломов, але раптом двері одчинилися і ввійшов Гринюк.

Не хапаючись, але непомітно, Ломов згорнув увосьмеро обидва листи і знову мляво взявся перегортати на столі книжки та журнали. А Гринюк ретельно почав зачісувати біляве, трохи вогкувате волосся.

Від холодної води обличчя йому розчервоніло, розчервонілось, помолодшало, очі світилися ясніше й одвертіше. Никодим знову всміхався такою знайомою всім посмішкою. Одвідини товаришів, особливо Ломова його зворушили і він не ховав свого задоволення. Коли прибрав ліжко, Ломов, дивлячись у вікно, привітно запитав:

— І тобі не сумно тут самому?

— Буває всяко. Іноді сумно, іноді весело. В залежності від настрою.

— А сусіди твої хто — свої люди чи ні?

— В тім-то й річ, що не всі свої. Отут, наприклад,— Никодим кивнув головою в бік інженера Куцого,— живе якийсь інженер з дружиною. Типова міщанська пара.

— А там?— запитав Ломов, моргнувши в другий бік.

— Один робітник. Працює на паровозобудівельному.

Більше Ломов нічого не сказав і знову одвернувся до вікна, поволі згортаючи листки якогось журналу.

Гринюк, упоравшись, сів на ліжко і запитав:

— Справді, чого ви це до мене раптом завітали?

— Як чого. Сьогодні свято. Всі вільні. Швидко почнеться демонстрація, зайшли, щоб захопити тебе і разом провести сьогоднішній день. Не заперечуєш?

Никодим почував, що ця візита має якісь інші наміри, що не спроста до нього зайшли товариші, але відповів спокійно посміхаючись; врешті хай вони собі думають, що завгодно. А от що згадали за нього, прийшли як до рівного, оце важно. Значить він не такий вже й самотній.

— От добре, дуже дякую. До речи, підемо з тютюновою фабрикою на демонстрацію, чи з якимсь іншим підприємством,— звернувся він з неприхованою радістю до Ломова.

— З усім районом,— відповів той.— Наш район збереться на Кінному майдані, а звідти вже підемо в центр. Он як братуха.

— Чудово, — радісно вигукнув Никодим. — Ану, побачу, як святкує столиця Жовтневу революцію. Признаться, вперше доведеться бачити.

Ломов і Лазько, намагаючись бути безсторонніми й байдужими до всього, розповідали Гринюкові про господарські досягнення, про активність робітників в економічних питаннях, про засудження всією партією опозиції.

Після кожного речення вони уважно стежили за Никодимом, ніби перевіряли який вплив на нього робили їхні слова. Видно було, що їм далеко не однаково було, як реагуватиме Никодим на ту чи іншу новину. Вони бачили одне: перед ними сидів розумний і молодий товариш, який трохи схибнув, став не на певну стежку і коли йому не подати товариської руки, не підтримати в такому стані, він може зовсім загинути. Тому так обережно і дипломатично говорили обидва, тому з такою охотою відповідали на кожне Гринюкове запитання.

А Никодимові здавалось, що це прийшов трибунал, який має судити його за всі вчинки. Роля підсудного зовсім йому не подобалась, він хвилювався, хапливо, з якоюсь упередженістю відповідав товаришам і йому ставало то до болю тоскно, то трохи боязко, то навіть радісно і ніяково, що ним так турбуються.

Він був певний, що, безумовно, разом з ними піде на демонстрацію і повернеться не тоді, коли самому забажається, а тоді як його лишуть Ломов і Лазько.

Мабуть, вперше столиця Червоної України бачила такі переможні натовпи, слухала громоподібні колективні гасла, милувалась з громохкої бравурної музики духових оркестр. Бруковані вулиці стогнали під десятитисячною ходою робітничих колон, а осінній вітрець любовно гойдав широкі полотнища прапорів. Різнобарвний натовп залив центральні майдани, всі великі вулиці й не видно було йому ні кінця ні краю. Колони хвилювалися, рухалися, чітко одбивали кроки і в такт музиці посувались туди, де над тисячеголовим морем високо здіймались заквітчані прапорами, сосновими гілками та червоними полотнищами трибуни. Від надхнених вигуків, співів, музики та розкотистого гулу в повітрі стояв страшенний густий невпинний шум. Тяжко було почути, що говорилось з трибуни. Але кожний з присутніх відчував, що звідти говорить непереможна історія, що слова є тільки зовнішнім оформленням того спільного пориву, що єднає промовців з натовпом.

А натовп відгукується, відповідає нестриманою бурею оплесків, невгомонним „ура“ та „слава“. І на обличчі кожного з цих десятків

тисяч соняшна радість і майже дитяче захоплення сплелися в одну незабутню гармонію.

Все йдуть і йдуть колони. Ще голосніше і могутніше з трибуни лунають гасла:

— Хай живе перше десятиріччя!

— Слава металістам! Стійким борцям за Жовтень!

— Робітникам ДЕЗ'у палкий привіт!

— Хай живе Комуністична Партія!

— Хай живе всесвітня революція!

І тонуть, як у безодні, ці гасла, бо майдан такий многоликий, многоголосий й у відповідь не кожне слово з трибуни з десятків тисяч грудей гуде гаряча і нестримна відповідь.

То там, то там серед бурхливого натовпу, раптом здіймаються звуки Інтернаціоналу і труби оркестри виграють якось урочистіше ніж завжди. І від того, що майже кожний завод, кожна велика фабрика прийшли сюди з своєю музикою, з ранку і до пізнього вечора центральні майдани нагадували велику народню гулянку.

Он, поволі просуваючись поміж живими тілами, повзуть грузовики, навантажені дітворою, яка радісно галасує, здіймає догори маленькі рученята і в очах майбутніх будівників кращого життя горить якийсь захват, що про нього не розкажеш словами.

Обережно, як святиню, тримаючи багряного прапора, пройшли побіля трибун селяни з найближчих сел, і робітниче місто вкрило їхню ходу теплими, братніми привітаннями. Розгублено й одверто з міцними усмішками на вустах роздивляються навкруги поважні селяни, а за ними гулко йдуть і підносять догори голубі очі свої здорові засмаглі сільські комсомольці.

Пройшли, а за ними знову робітничі колони, згуки бойового марша та десь аж у другому кутку майдана лунає голосне „слава".

Струнко, рівними наче по шнуру розташованими лавами пройшла Червона армія і чітка залізна хода її лунає на майдані й радісно і грізно. Гордо і любовно дивиться натовп на відблиски багнетів, на гострі шпилі будьоновок, на молоді зосереджені лиця червоноармів.

Осіннє сонце цілує до блиску вичищені труби, фанфари і блискучу зброю командирського коня.

Іноді над усе виpиваються короткі, одривчасті й чіткі, наче вдари криці, голоси команди. Тоді ще ритмічніше ступає військо і йде, йде невпинною лавою і кінця їй не видно.

Тютюнова фабрика на чолі всього району. Три прапори лопотять у перших лавах. Комсомольський з золотими літерами і з довгими китицями в руках Кольки Гранова тріпочеться наче живий.

Великий малиновий фабзавкомський цупко тримає в своїх руках пристаркуватий робітник у шкіряному кашкеті й з великою люлькою в зубах. Прапор партосередку несе серйозний і гордий з такої чести Виктор. Далі в дві лави виступає оркестра, а за нею макове поле дівчачих хусток, що на ньому чорними, сірими і синіми квітками ворушаться святкові, робітничі кашкети.

Виктор оглядається, привітно махає комусь вільною від прапору рукою. Кого він упізнав у рідних лавах? Ага, он в четвертому ряді йде Іван Олексієвич і тихо всміхається в свого густого вуса.

Він не любе різних демонстрацій, галасливих мітингів, красивих промов. Завжди невдоволено бурчить, коли його запрохують на якийсь урочистий похід. „Діло треба робити, а не галасувати", було каже він і запалює цигарку.

А сьогодні не втримався старий. Ступає в ногу з усіма і повійськовому випростав спину. Згадав, мабуть, громадянську війну і аж помолодшав.

Ломов, Лазько, Гринюк і Катря йдуть за оркестрою, перекидаючись словами, усміхаючись одне до одного і разом з усіма відповідаючи на кожне гасло, що падає з трибуни.

Гринюка не впізнати. Він у якомусь романтичному екстазі. На кожне гасло вигукує „слава", сміється і вимахує над головою кашкетом. Потім пригадав торішнє святкування Жовтневих роковин там, у районі, і йому тепер здавалось, що в порівнянні з сьогоднішнім то було не свято, а якась розважлива іграшка безтурботних юнаків. Йому хотілось, щоб сьогодні разом з ним на майдані були всі комсомольці його далекого сільського району, такі впевнені, мовчазні й роботящі селюки. Йому хотілось, щоб побачили вони це свято перемоги, щоб відчули всю величність нашого кучерявого часу.

Минали трибуни і пройшовши майданом колони завертали на вулиці та провулочки, уносячи з собою в робітничі квартали вогонь, який буде огрівати сірі, одноманітні будні післясвяткової роботи.

Коли тютюнова фабрика звернула на вулицю і позаду лишились звуки оркестр і шум живого майдану, Катря почала пісню. Її негайно підтримали товаришки, далі хлопці приєднали свої мужні голоси і пісня перекинулась по лавах, захопивши в свою владу всю колону. Співали всі. І старий дідусь, що працює тридцять п'ять років на виробництві, й юні комсомольці й матері їхні й сестри.

Так радіти і святкувати може тільки класа-переможець, що пройшовши перше тяжке десятиріччя з вірою, надійно і сміливо одчиняє ворота в друге.

Майже на кожному будинкові чи установі освітлений різнокольоровими електричними ліхтарями, оповитий червоно-чорними

биндами, на цей святковий натовп, по-батьківському мружив оч Ілліч, і здавалося кожному, що він чує й оці переможні вигуки й музику, що він читає в очах кожного вогненні свої ідеї.

Уже холод осіннього вечора спадав на заквітчане місто, а вулиці шуміли, прапори лопотіли, ніби закликаючи до гурту всіх, хто ще відстає і плентається там у хвості. Колону випереджають грузовики, наче діжка оселедцями навантажені дітворою, яка ворушиться там, галасує, щось виспівує своїми тоненькими верескливими голосами і привітно махає маленькими червоними прапірцями кожній зустрічній колоні.

Хіба можна зневірятись, падати в чорну безнадію, коли життя таке барвисте, героїчне в своїх буднях, непоборне в своїй залізній логічності, таке велике і захоплююче? Ні, тільки безнадійна тупиця може не помітити цього.

(Далі буде)

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

Сьогодні там, за перельотом станцій,
Де день одягся
У стосот корон,
фарбують весни радісно у крон
і у кармін — ясні протуберанці...
І юнь, — як юнь —
стозора і ясна,
і день, — як день
веселий і бадьорий.
Оттак до сонця і ліси, і гори
підняв би сам і вигукнув би: На!

м. Одеса
1927 рік.

Н. ЩЕРБИНА

ПУТЬ НЕВІДОМА

Він полюбивсь мені більш од життя!
Мігрі - хатуна

Милий! В яку невідому зібрався путь?

Той берег і сад не милують моїх очей і праця не тягне в свій рух.

Тебе й так три роки водили фронти за собою, і ти віддавав свої почуття незнайомим жінкам. Ти кохання зміняв на дешеві цілунки й розкидав їх по світу під ноги незнайомих жінок.

Милий! В яку невідому зібрався путь?

Ти поїдеш, а в ухах лишиться шум убрання і в серці — очей небесна блакить.

Коли ж повертатимеш, ти не згадаєш про працю, берег і сад... І тут, де наші серця зливалися в шепіт закоханих уст, буде пусто і тихо... Хто згадає тоді цей берег і сад, що милували наші закохані очі?!.

Ти проїздитимеш. Я кину жмуток блакитно - рум'яних фіялок. У буйнім шоломі з стрункими рядами кінноти ти пробіжиш і навіки десь згинеш.

А од розтоптаних кіньми квіток горітимуть криваві сліди... І про квіти мої не згадає ніхто... І над слідами їх ніхто не заплаче...

Милий! В яку невідому зібрався путь?

* * *

Молот співає в ударах, в огні. Я б'ю, а дубовий натягач натягує шину на обід. М'язи, налившись кипучою кров'ю, клекочуть, як мідь переливно - жива.

Наливаються, стукають скроні.

Я, напружившись, б'ю, раз - у - раз наближаючи час перемоги. Ще раз — і шина лягає на обід.

Круг мене колеса, свердельчики, рашпелі, кільця, ухналі.

Я, перемігши, міцніше стискаю свій молот.

Молот співає в ударах, в огні.

Н. Щербина

* * *

Жайворон дзвоне під небом. А ящірка злізла на грудку і з болем гукає: „Мій жайворон милий! Візьми мене, бідну, на крила; хоч раз я торкнуся блакити, хоч раз пробіжуся по хмарці, а відти погляну на довгий розкиданий світ“!

Жайворон зразу зірвався з риданням і в жито пірнув: „Ой, сестро безкрила! Я сам ще ні раз не торкнувся блакити, ні разу не вдарив по хмарці крилом, і знаю — ніколи не вдарю“...

ПАНЬКО ПЕДА

В ГОСТЯХ У СЕЛІ

Зухвало!
За гриву
Ігривого
Коня:
Хвать!
Брикає, брикає кінь.
Спіткнувся на мить об камінь
І знову летить.
...Хатка чи вулій?
Цікаво!
Здовш вулиці
— Кавою
Курява.
Кури тікають,
Лякаються...
Злилось усе!
Ллється назад!
Ех-х! цяточками
Вікна мимо летять!
Гоп. Гоп. Галопом.
Мимо! Мимо!
Ми —
З конем
Полем
Клями
В ціль
Полетіли
. . . .

Вечір наблизив синю пику
Низько-низько...
Спинився кінь.
На білу зубів низку

Траву соковиту нанизує.
Місяць лезом проміння лиже
Срібну, холодну росу.
А в мене те - епла кожушина.
Зліз із коня,
Пасу.

Стомлено
    Падає
        Ніч.
Зорі примружують очі;
Спиш ти чи ні?
    Чш - ш - ш . . .
Стомлено
    Падає
        Ніч.

ОЛЕКСІЙ КУНДЗІЧ

СТАВОК ЗАЦВІТАЄ

1

За садком зацвітає ставок.

Як зійти ранком з узгір'я стрімкою стежечкою поміж вишні, так і побачиш,— ставок затягнувся світло салатовою наміткою, вистелився, обгорнув зеленим плесом криштальово синю середину. І од того стає сумно і спокійно — якийсь осінній сумний спокій в душу, як подивишся.

До місточка, де купаються, за ніч теж простелить ряскою і на ранішне липневе сонце дивиться жаба ледве помітна на зеленому. Задивись на нюю і вона не заворушиться довго-довго. Може годину, може дві ...

Сонце. Задумана жаба. Спокій. І засновується ставок. Година по годині, день за днем.

За день ставок розбовтають. А вночі, як дивитися з гори, по жабуринні темні стежечки. То каченята плавають — самих не видно, а тільки стежечки. По той бік ставка теж узгір'я. Вода синіє. Очерети стали підковою од долини... Так тихо! В церкві сторож, запізнившися на 15 хвилин, вибиває години. І це здається таким доречним — сторож запізнився на 15 хвилин. Мабуть вечеряв, а може молився богу. Іноді він у 7 годин продзвонить 3 — 4 рази й перестане. Його внука прибіжить запитати, де червашниця, щоб піти накопати черваків дідові на ранок. Тому дід не дозвонює... Це не шкодить селу. В селі тихо. Небо зоряне. Вдалені бліде небо над містом. Над ставком верби.

2

Два роки тому в укрсельбанкові можна було бачити струнку дівчину 17 — 18 літ. Вона була кур'єром і місце для неї під дзвінком завжди було порожнє. Крутилась і мигтіла у всіх перед очима, сміялась ясно й одверто до малих і великих банківських робітників, бігала і найдовше затримувалась в ячейці, де політосвіта розробляла плани.

Так. На нюю задивлялися. Вся вона являла собою сполучення чорного і червоного. З-під отеї трафаретної комсомольської косинки вибивались чорні пухкі коси і завивались біля вух, чудово відтінюючи смаглі червоні щоки. Чорні очі блискали великими білками — під припухлими повіками ховали й розсипали жаркий бляск, од них і од пухких червоних губ дівчина була схожа на муринку. Так її й називали хлопці з ячейки: — Негр. Вона була весела, не турбувалась комсомольськими питаннями, сміялась, блискучі зуби показувала, і з нею було легко.

Тепер так: Негр приймає поштові справи. Їй передає хороший товариш з вузькими очима і вузеньким лобом. Вони обоє стоять колінми на стільцях, а ліктями оперлись у стіл над поштовою книгою розписок. Поштар Муринку держить за стан правою, а лівою показує в книзі рядочки чисел і пояснює, як можна підставляти нулі й приписувати одиниці, і як можна мати на пиво у ресторані церобкоопу, де грає музика. І в театр. Він говорить довго, спокійно, з усмішкою і з жалем, що знімається з цієї роботи, але з радістю за Негра. Дівчина слухає уважно, і коли той кінчає, повертає до хлопця обличчя так, що їх очі дуже близько і питає спокійним чистим голосом:

— Ти сьогодні спав?

Комсомолець каже, що спав, і тоді муриночка інформує:

— Зараз іду напишу на тебе заяву.

Каже це вона так розважно, просто, по-буденному: без докорів і без патосу, що комсомолець зістається дуже здивований і нерухомий. Дивується, мабуть, з того, що — чому вона так без патосу й розважно.

В ячейці він застає її за столом при атраменті. Він підходить і повідомляє, що не надіявся такого. Він каже, що вона ж товаришка і не захоче угробити свого хлопця.

— В общем, брось це! — кінчає він жаргоном. — Ну, трапилась помилка, — я знаю, що це уклон... А тобі зразу ж хочеться капнути... Да.

3

Що-ранку стрімкою стежечкою на ставок сходить невисокий товстенький хлопець у спідній декольтованій сорочці. Іноді він зупиняється біля куща малини, затримується на скільки хвилин, дивиться на годинника і сходить на мостик. Тут, роздягнувшись, скинувши сандалі й годинника, він стає візаві до жаби, коли вона присутня наявно, і дивиться на воду. Не знати, чи він гріє на сонці спину, чи боїться рухатись, щоб не обібратися в ряску. А може

згадує, який хороший був ставок весною. Тоді прорвало греблю, потім греблю загатили селяни і, хоч річечка висохла, ставок був повний вщерть і чистий. Тоді, як вітрець,— морщиться, бувало, вода і плюхкає в беріг. А попливеш,— все кортить їй хльоснути тобі в рот... Тоді хороше було!..

Нарешті він стрибає. Жаба захитається на плесі й не ворухнеться. Така нахабна жаба, як зацвітає ставок. Прискаючи й пихкаючи, товстий хлопець вилазить. По цьому чистить пастою зуби, вмивається милом „букет моей бабушки" і йде до хати.

А через деякий час він швидко чимчикує на станцію з портфелем в руці і в нього з-під батисту видно на спині хрест помочів.

4

Ставка довго ніхто не будоражить. Довго він, схвильований хлопцем уранці, вигинається ледь-помітними хвильками, не розриваючи жабуриння, погойдує його під очеретами і довго жабі то піднесе задні лапки, то опустить їх, піднімаючи перед. Але жаба не звертає уваги, вона похитується, дивлячись у одну точку.

Аж, як на обід, починає йти греблею худоба, над ставком з'являється товстенька, чорнява жіночка зі смуглим підґарлячком, у легкій маркизетовій кофті. Вона заспана і має підпухлі повіки, але тільки добре придивившись, можна пізнати в ній Муриночку.

Вона не купається. А як робити їй нічого, то залишиться присісти на почіпки і хлюпати рукою воду, думаючи про щось домашнє, або нічого не думаючи, слухати сонця огрядною вишневою шиєю. Вона сидить так довго, поки її не кличе хто-небудь у садку. Тоді Муриночка тихо відказує, напевно знаючи, що ті не чують, наче сама до себе, бо гукати їй не хочеться, і через хвилин десять, перевалюючись, іде на стрімкий горб у садок поволеньки, поволеньки, спирається навіть у коліна долонями...

По цьому на ставку купаються діти. В садку зрідка мигтить чия-небудь постать,— або жвава і весела в рухах селяночка схиляється за ягодами, або господиня стара приносить теляті, що стоїть на припоні, пити, або постать Муриночки похожає. Здаля її не впізнати, бо вона по кілька разів змінює сукенку.

Зранку вона скромненька і свійська в сіренькій блузочці свого чоловіка, під обід — екзотична в цятчатій японці з широченними рукавами, а з полудня ажурна й ефірна в рожевім кімоно з мереживом.

5

З полудня сонце, спадає спека. Зі станції приходить чоловік з портфелем і з хрестом помочів під батистом сорочки. Тепер він з міста на свою дачу. Вони обідають під грушою. По порослому подвір'і бігають діти Антоніни Євсеєвни. Вони брудні, бліді й нервові — двоє цих дівчаток. Антоніна Євсеєвна, чорна від нужди, виснажена, суха, в'їдливо-ввічлива, до безглуздя інтелігентна, нікому нічого не винна, безробітня вчителька, скорочена за певне відношення до українізації,— зрідка проходить, шарпає дітей, вибачається, йде до кімнати і плаче. Вона мешкає через сіни од Муриночки й її чоловіка. В її кімнаті є книжки і бруд, є люстро і все, що потрібну в кімнаті, і є ще одна річ, через що Муриночка і заходить до неї,— це крісло-колиска. Муриночка любить гойдатися в колисці й іноді навіть на хвилинку задрімає. Так приємно — вікна завішені,— а на дворі спека,— і колиска. А так стосунків других у цих двох родин немає. Ще іноді Антоніна Євсеєвна просить позичити їй копійок сорок — п'ятдесят. Приїде з міста Семен Семенович і віддасть. Він поїхав шукати роботи, там його забирає один його колега,— разом були у правлінні якогось магазину. Але молоде подружжя досить інтелігентне для того, щоб не вимагати свого боргу й не чекати його.

— Лік знову вимантив півкарбованця,— інформує Муринку її чоловік. — На тому світі відтанцює.

Антоніну Євсеєвну називають так за її „блажений" лексікон. Оповідаючи про старенького Рєпина, вона каже, що в нього такий „одухотворьонний лік"... Про Рєпина вона згадує часто і за нею молоде подружжя залишає це прозвисько,— Лік. До речи: прізвище молодих дачників — Жмути. Хведір і Маруся. Дуже приємно!

6

Лік частіш і частіш з болісним святим виглядом, як і належить „лікові", просить позичити 40, 30, 25 копійок. Семена Семеновича два тижні немає з міста і Жмути бояться, що занадто багато доведеться танцювати Лікові на тім світі.

Але якось пізно увечері з'являється Семен Семенович. Вони зачиняються в хаті і про щось жваво розмовляють, потім гуляють по подвір'ї, як недавно одружені під зорями літнього дачного неба і життя їм, мабуть, стало краще і мабуть для них і жаби у ставку кумкають, і пташки в листі, і зорі.

Господар дачі радий, що нарешті й борги за кімнату він зможе одержати, бо вже і вигнати хотів, а Семен Семенович так довго

не з'являвся, бо був без грошей — це ясно! Просто втік. Ну, що будеш робити з цією неприкаяною інтелігенткою з малими дітьми?.. Але оце — нарешті!

Семен Семенович вранці на світанку виїжджає з дачі. Три дні знову не чути його. А на четвертий входить раненько Антонина Євсеєвна до Жмутів до хати.

— Фьодор Іванович — звертається вона не українізована до Жмута,— будьтє так добри, зайдітє, пожалуста, в магазін на уліцє Паріжской Революції, і, сдєлайтє миласть, передайте Сємьону Сємьоновічу ету запіску. Буду очень благадарна . . . несказана — благодарна.

— Я можу. Будь ласка.

— Пажалуйста, пажалуйста. Я вас очень прошу. Ето вам по путі . . . Пажалуйста.

— Гаразд.

— Пажалуйста. Может бить я вам найду чем услужить тоже . . . Пажалуйста . . .

— Та що там! Я передам.

— Пажалуйста!.. Буду очень благодарна.

Коли Лік вийшов з хати, Жмут плюнув. Не плював на долівку, але тепер плюнув просто на долівку.

* * *

Якийсь солідний з портфелем війшов у магазін і просто до зава.

— Де тут можна бачити товариша Волохова?

Зав забігав очима, хитрими, зляканими очима.

— Зачем вам товариш Волохов?

— Треба його бачити.

Зав подумав, скрадливо обдивився Жмута з ніг до голови і, подумавши, вказав у куток за стойку. Жмут і сам би його міг побачити, як би роздивився.

Рижий, закошланий Семен Семенович, кліпає очима, як і зав, перестає важити, кладе записку до кешені, не читаючи, дякує і все. Жмут виходить з магазину.

7

Хведір одчинив вікна і пішов купатись. Маруся лежить мовчки у ліжку. Вона спить і не спить. Крізь золоту намітку сну їй чути притишену балачку під вікном біля груші:

— Ну, да! Зав знакомий, оні вмєстє работалі . . . Бєрьотє чек на п'ятдесят копєєк, а Сємьон Сємьоновіч видайот на п'ятдесят рублєй . . . Контроля нет . . .

— Гу-гу-гу... го-го... бу-бу-бу...— щось глухо бубонить господар дачи...

— Нєт, нєт... і в етом нічего предосудітельного... контроля же нєт... Ну, ей богу!.. Семьон Семьоновіч отвєчает... Он брату так видайот часто.

— Гу-гу-гу... бу-бу-бу...

— І кстаті уж пощітаемся за квартіру...

* * *

Маруся не чує. Вона спить. Вона знає, що їй треба спати. А ввечері гарячо щось розказує під грушою Хведорові й Хведір обурений, ображений:

— От яку послугу вона обіцяла... Ах, гадючий святий лік! Ах, ти ж мразь контр-революційна!

Такими реплiками він вибухає часто, пригадуючи які-небудь деталі, натяки на ці справи й обурюється...

— Це, виходить, зав тоді злякався мене! Ах, гади ж які!..

Потім:

— А ми її жаліємо! А ми співчуваємо! „Діти нещасні“.. Виродки!

— Цю справу неодмінно, неодмінно треба передати куди слід,— радісно захоплюється Маруся. Вона знудилася вже без всяких справ. Вона зараз таки надхнена комсомолка!

Чи пам'ятає Хведір отого поштаря в банку? Він пам'ятає. Ну, звичайно, Маруся — славна його комсомолочка. Хай вона дасть щочку... і другу... і лобика... і губку... отак. Тепер скупатися.

Щасливі й молоді! Вода тепла. На руках у воді легке тіло Марусине. Хоч Маруся розрослася, о, Маруся здорово розрослася, її ніхто не впізнає за рік, два... вона тоді давно була така рівна, тонка... В одній, все в одній сукенці. А тепер вона пишна женщина. Тепер вона не „пацаня“, тепер вона породиста, пишна женщина! Хведір дуже любить пишних женщин! І тепер у неї відповідно до її пишного, екзотичного тіла є пишні й хороші убрання й сукні...

Щасливі дачники.

— А завтра ми напишемо заяву.

8

Це було у вівторок.

У середу ранком Хведір Жмут поїхав до міста на роботу й увечері вони довго радилися, як писати. Вже сідали за атрамент, як надійшла Марина, повна, Марусина сусідка. Вона просила їх до себе,

бо вернувся з командировки її чоловік і зібралися знайомі. Ну звичайно, пішли. Було, між іншим, дуже весело. Випили навіть. За Марусею „привдарував“ один знайомий і з цього чуть не вийшло скандалу в Жмутів. У всякім разі проговорили про це увесь вечір і Маруся, обіймаючи, клялася в вірності.

У четвер з міста Хведір приїхав утомлений і не веселий. Маруся ніжно обіймалася з ним, навіть шкарпетки сама стягнула перед сном... Ет! Взагалі, погана це справа — їздити кожний день на роботу поїздом.

Через два тижні все було так само. Сонце по-дачному свіже й тепле спадало з полудня, по селу гуляли п'яні парубки й буянили біля сельбуду, дівчата співали,— був невеличкий присвяток.

Хведір і Маруся сиділи під грушею за столом і тихо щось розмовляли. Хведір тримав у руках самописну ручку і то вкручував, то викручував золоте перце. Перед ним лежав аркуш і на ньому зверху було перекреслено один рядок.

Сьогодні вони рішуче взялися написати заяву. До цього не спонукав, а просто нагадав цю справу один випадок. Вчора Маруся варила малинове варення, а Катечка, старша дівчина Волохових, укинула в нього нову пасасту опуку... Справді — це страшенно досадно! Викинути все варення здається й ні з чого б, а їсти його ввесь час пам'ятаючи, що Катина опука плавала в ньому — якось не... просто гидко!..

— Сволочі! — сказав Хведір.— Вижити їх звідси до бісової мами!

Вчора відклали на свято — написати, а сьогодні взялися. Але заява не клеїлася. Товстенька Маруся потягалася, марудилась довго і нарешті встала.

— Киньмо оце до біса!.. Надоїло! Хай воно завалиться. Ми сьогодні не купалися, а швидко і купатися не можна буде! Помовчала й сумно додала: — Ставок зовсім зацвітає.

Павлівка
VII — 28.

А. КЛИН

НАЛИЙТЕ КРОВ У ЖИЛИ

По той бік степ від спеки погорів —
Мій чорнозем десь рясно зеленіє.
Ідуть туди веселі косарі,
Пішла кудись в'язать чуже Марія...

Десь чутно крик пневматіки їдкий,
Чеканки плач лунає істерично.
Залізо б'ють сердито молотки.
Хтось згаряча життя собі скалічив.

Шумує труд — згинає спини голі.
Співає десь прозора голубінь.
Вже не гуде гарматний гул на полі
Не полошить на дахах голубів...

Спокійний день...
Біжать години дзвінко...
Щаслива мить всміхнеться у лозі —
Одній землі не треба відпочинку,
По ній гудуть весь вік важкі вози.

Ростуть мости...
Клепаєм корпус — ми,
На пароплави робимо машини...
Народе мій, м'язистий краю мій —
Твої степи, заводи й море синє!

Блакитна даль, цілючий шум води,
Морські вітри, солодкі аромати,
Густі сади!
Гостей до себе ждіть —
До берегів приїдуть спочивати...

Зустріньте їх, своїх володарів!
Сонця моря промінями зігріли...
Ви знаєте хто світ старий скорив?
Вітайте їх!
Налийте кров у жили...

Літо. 1928 року
Миколаїв

К. ГОРДІЄНКО

СЛАВГОРОД

(Повість)

(Продовження *)

Родословне дерево Славгороду — славний рід Чучмарів — славні діла славних дідів. Як чучмарювали в старовину. Конференція на баштані діда Каракая. Дід Каракай, Триндиричка, баба Пучиха — історіографи Славгороду кидають світло на славгородську суспільність, милі звички славгородські, вславляючи невмирущу спадщину, що зосталася від спорохнявілої минувшини.

І що воно таке?! Лише збереться люд поважний, літній, та ще коли між ними втириться кілька молодих і недільного дня погожого, коли відзвонили церкви, а молитви з восковим димом ізнялися в височінь, парять небосхил, на баштані діда Каракая, що в заячій капелюсі сидить у пелехатій задумі, мов той шаман, смалить люльку, з газетою в руках, розмова неминуче зачнеться про минувшину. Розтоплений, мов лій, мозок мляво булька... Плавно плинуть думи, мов вода з-під млинового колеса або ж висівки з-під важкого жорна. Майне згадка прудкою чайкою. Тхне минувшиною спорохнявілих днів.

Сонячний баштан діда Каракая — вільна академія історичних дум!

Баба Пучиха... Вона, то ж вона хліб пекла на чорній кухні в маєткові Свиргуна. Булки то пекла баба Лустиха, та про неї не варт згадувати, баба Пучиха навіть певна, що Лустиха так не спече з шафраном... Краще баба Пучиха ось сама вас почастує пухкими булками своїх оповіданнів. То ж вона родичкою якоюсь доводиться дідові Триндиричці, що, як відомо, приятелює з дідом Каракаєм (вони обидва не люблять старого Бурмака з Голої Долини).

Баба Пучиха допіру вернулася з церкви (вона, до речи, дуже релігійна, ще до того — любила породистих кабанців), і тому діди,

---

*) Див. „Гарт" №№ 2, 3, 4—5, 6, 7, 8—9 1928 р.

мов жебраки, пожадливо зазирали в чужу торбу свіжих новин, що завжди приносила баба з храму божого. На ввесь Славгород уславлена баба Пучиха — краще неї вже ніхто варення з дині чи з бузинового цвіту не зварить; її одного разу навіть делегаткою хотіли обрати, так вона відмовилася: не по літах мені, каже. Багато дечого знає баба Пучиха, все життя поплутане славгородське в неї мов на долоні. Чи ж то бракує їй життєвого досвіду? Мало перекумувала вона на віку свому? Чи на весіллях попогуляла? Вона знає все рішуче: як старостів прийняти, посадовити, частувати як, що коли сказати, що співати, як віддається сирота, бідна, багата. Знає, все знає, а як же! Всі з шанобою прислухаються до бабиної ради — чи то як ставити опару, запарювати квашу, чи то запобігти ласки чоловікової. Знає вона як картати матір. А головне, краще неї ніхто вже коровая не спече. То ж і запрошують її мало що не на кожне весілля. Адже добрий коровай чи не більше значіння має на весіллі, ніж почесна адреса на ювілейному святі невтомної п'ятирічної діяльности голови цеглотресту. А що вже шишки пече!..

Не дуже то ряснію́ть наші вкраїнські села такими корисними людьми, що десь в корчах беруть свою мудрість, в лісах густючих, між болотами...

Так слухайте ж ось оповідання баби Пучихи на баштані діда Каракая. Славгородці аж надто шанують це обвіяне вітрами романтики лисе місце. Сюди вони частенько захожають послухати цікавих розмов про старовину, попоїсти запашних динь. У неділю тут справжнє свято. І кого тут тільки нема? — Старі й молоді...

Ось що розповідала баба Пучиха.

— ...Отець Боніфатій сьогодні сумний, сумний, правив службу божу, то мало не плакав — за одну ніч одинадцять курей пропало. Двоє молоденьких було в церкві, всі так і обернулися, певне, чоловік і жінка. Чучмариха панахиду правила, та так хороше, розплакалася навіть. Апостола читав Гнат Чучмар, отой пройдисвіт; то всі тільки зглядаються... Батьки люди були, куском хліба ні від кого не закривалися, до самого Єрусалиму їздили, а діти ось які, сами бачите, а вже онуки зовсім конокради. Гнат Чучмар то два роки відсидів у допрі за те, що коні покрав, а повертаючись відтіля, привів таку пару гнідих, що на ввесь Славгород. На весілля всіх возе, все так і дзвенить. Мені, каже, тюрма не страшна. Там яловиччина, лазня, спектаклі. Всю жисть по тюрмах висидів. Випустять, візьметься до господарства, а тоді знов. Так між циганами, бувало, і не пізнаєш Гната. Він і дочку за цигана віддав. Така красуня, на базарі завжди грошима розкида, ну що тільки побачить, то купує. А що вже батьки богомільні, то не дай - бо! Бувало, стара

Чучмариха нашаткує діжечку капусти та й їде до Єрусалиму. Занудить кого — пучечку капусти — і моляться. Від Різдва до Великодня там, все розказують було, де чоботи здіймали, де колінкували. Земля каміниста, а яка рослинність! Проходили чорним полем — самі камінчики. Сіяв мужик горох, старий Чучмар розповідав, іде мати божа: що ти, чоловіче, сієш? — Каміння. — Ну хай тобі і вродить каміння. І хто не приходить відтам, приносить оті камінчики. А що вже Чучмар понавозить їх! Святий чоловік був — огірочки солоненькі, сухарі, більш нічого і не їв, та ще інколи квас пив, дарма, що сам шинкарював. І мертве море бачили. А риба там по річках та озерах! Там така є, наче пополам розрізана. Кажуть, мати божа їла рибу, до половини доїла, а половину в море кинула, вона і попливла.

Ідучи побіля базару, спинилася собі бублика купити в отої, як її, перепічайки, так заслухалася, як вони за місце завелися з Чучмарихою — вона все на трибуну виходить, здорова така, поки обійдеш, буханця хліба з'їси, здавна вже вся сім'я така; чоловікові її то треба пам'ятника поставити, все життя в засланні відбув. Такий завзятий, хоч куди. Він свого брата попотягав. Брат багач, а він п'яничка. Я ще молода була, то він усе з астролябією ходить. Так на сході, як нетерпимого, і вишлють — за буянство та непокору родителям. Який батько, такий син. Я ще пригадую, колись говіла, прийшов Чучмар, п'яний, на ногах не встоїть, іде сповідатися. Я ще питаю старої Чучмарихи: що це ваші хлопці п'ють так, чи ви їм тім'я горілкою мочили? Ні, не мочила, каже, а в горілці купала. Бувало, вточиш кварту, наллєш у ночви, викупаєш, та й спить на здоров'я. Так бочка завжди в хаті й стояла. Раніш бочками горілку держали, коли шинки на відкуп брали. Ще здаля на тичці пляшка маячить — шинок. Молоді ж Чучмарі, черепицю, — який дізнається, без права хто робить, то неминуче сот із п'ять собі візьме, комору, льох укриє... Там такі доми повистроювали, що куди. Килими на підлозі, в двох піяніно, один то на трактора виміняв, олійницю держить. Меблі всі чисто м'які, плюшові, дзеркальні шафи, гардероби, бухвети там такі, боже мій! Всі пооженювалися, потім покидали жінок, найшли собі других, так і жили. Один семиженець, ще ото недавно його жінка на Свиргунівку заміж вийшла. А молода Чучмариха то все ходить по базарю та прислухається, хто що говорить. Раз за мною по п'ятах ходила, то ледве втікла. Та вже до чого попоганяв її отой Іван. Як зап'є, то всі подушки повипускає, пір'я згори так і літає. Що вже назнущався над батьком, матір'ю. Не одну ніч по сусідах виночували. Прийшов якось п'яний, впав у буряки та й заснув. Так старий прийшов і відрубав йому голову.

Тоді пішов до Марії Митрівни, отам її крамниця була, де тепер сільхоз, та й каже: Маріє Митрівно, я Іванові голову відрубав. — Що ж це ви наробили, Єлисею Кузьмичу?! Ідіть мерщій та заявіть у міліцію, каже вона йому. Я ще ходила дивитися, отак лежить, усю похребтину перерубано. Поховали отого Івана, та ще й пишно так, нічого старому і не було. Я ще думала — покуту наложить — ні, чотири місяці до суду відсидів, а тоді виправдали. Другий брат старого Чучмаря — Маніхвет то все по тих містах вислужив. Там такий розумний, що куди! Бувало, зустріне двірника, вже люди розказують, з оберемком дров на плечах: ти як несеш? Хіба так носять? Бере і сам на четвертий поверх зносе. Води не стане — постука молотком — пішла вода. Та до чого вже гарний, тепер нема таких, вуса, було, аж за вуха заклада, рушниця через плече і парасолька в руках, костюм новенький, городський, борода до пояса, аж горить, іде в поле жито жати. Скине штани, пінжак, у самих спідніх лишається, жне аж до вечора, тоді знов рушницю на плечі, парасольку в руки, іде додому, сідає біля вікна та й на скрипочку грає. Зроду я не бачила і не побачу, мабуть, такого прядива, як старий з міста привозив — невістці дарунок. Було, все село — молодиці, ми, дівчата — позбігається. А що вже на весіллі, було, як піде чабарашки, майне панчею, тупоне ногою, то де там тому парубкові! До глибокої старости був такий. Чотири сини мав, на старості дома жив у молодшого. В невістки вечорниці збиралися, чоловік на війні, сама молода, гулянки, співи, старому того й треба. Якось мішок крупчатки взяв, у соломі сховав. А сини підгледіли та золи насипали, зверху мукою притрусили. Коли полягали спати, дід з печи котрусь і кличе. А ті намовили парубка, той передягся дівчиною та й поліз на піч. Як уже там старий довідався, бог його знає, та як крикне: світла дайте!.. Все, було, скаржиться по людях: „сукини сини не дають віку дожити!"

За реготом, гомоном, що зчинився на баштані, баба Пучиха мусила перервати своє цікаве оповідання, докірливо позираючи на молоді жваві лиця. Аж ніяк та молодь не шанує своїх дідів, оброслих мудрістю віків, обтяжених життєвим досвідом.

Рід Чучмарів — багатий давній рід. Чи не він увесь Славгород заселив? Старовинний, почесний рід!

Кому ж краще знати, як не дідові Каракаєві? Дід Каракай — почесний історик Славгороду. Дід ще вівці пас, коли старі Чучмарі чумакували. А що вже дід ту отару пас, мать його шапка горіхів! Хіба тепер чабани! В старовину хіба так пасли! Теперішнього чабана тоді б господар і на поріг не пустив. Де там! П'ятсот овець, було, дід жене. Аж під Білий Колодязь. Та щоб він пустив коли

отару проти дощу? А вона щоб хліб потолочила? В самих Чучмарів тоді понад сотню овець було. Що? Дід Триндиричка каже, сотні не було? Мать його шапка лиха... Адже він сам пас, кому краще знати? 117 штук, як зараз пригадує. Пасеш, бувало, пасеш, заріжеш вівцю, принесеш шкуру — вовк, мать його шапка горіхів. Багачі! По 60 пар волів мали. Що? Дід Триндиричка каже по 40? А дід Каракай ось дасть лівого пальця відрубати, що 60! Хто, як не його батько, парубком у наймах був у Чучмарів. Три брати було — Максим, Петро і Дем'ян — три чумаки, що по рибу, по сіль на Азов-море ходили. Успенську церкву то ж вони заходилися будувати. Максим найбагатший був, раз як приїхав до самого Петербургу, кадуб його батька, то налигачі на всіх волах були кумачеві! Ось здивував люд петербурзький. В усіх ремінні, а в нього — кумачеві! Всі так і задивляються. — Відки ти, чумаче? — З Славгороду, каже. То йому за честь таку й дозволили тиждень цілий воли пасти на якомусь там острові. Що то за чоловік був, мать його шапка горіхів... Приїхав, купив з братами двохвершкові дошки в Свиргуновому лісі, де тепер державна пильня імени... забув. Що? Дід Триндиричка каже, півторавершкові? Хоч приятель він йому, та на цей раз дід просто скаже: брехня, не вірте цьому... Отже, купив Максим з братами двохвершкові дошки в Свиргуновому лісі та заходився церкву будувати. Не ті часи були. Ліс (лише розмова зайде про ліс, дід і зразу починає хвилюватися — чи не символом неповоротньої сивої давнини був для нього ліс, обвіяної степовим подувом, густим лісовим шумом козацько-чумацької минувшини?)... Ліс тоді скрізь був. Увесь Славгород тоді поріс був лісом. Де тепер меліоративне товариство луки держить, теж був ліс. Дід, пригадує, ще такий був, що борони на віз не міг підняти, то Мартиян Свячений рубав ліс і тут же ставив хату (чому його називають „Свяченим?" Хто його зна, одні кажуть, ніби-то сусіда питає його: чом ти жінку не б'єш? А він і каже: не можна, бо вона паски пече, а паска ж свячена. Другі кажуть, ніби-то його жінка не встигла паски посвятити. А треті — ніби-то він чоботи на ярмарку вкрав, то його тими чобітьми і „посвятили"). Пшиндичкина ж хата край самісінького болота стояла (чому її прозивають Пшиндичкою? — одні кажуть ніби-то її дід перший галоші надів, а вони великі, то й „пшикали", інші кажуть, буцім-то її дід пшеницю крав). Кудьги ж комора стояла з півверстви від яру, тепер же яр під самісіньку тую комору підбіг, вода розмила (діти, кажуть, бавилися, вигадали — „Кудьга" то й пішло з того).

О дід Каракай, почесний історик Славгороду, чого він тільки не знає?!

Чи менш славнозвісна баба Пучиха? Чи від неї заховані які таємниці з пожовклої книги життя Славгороду? Баба Пучиха в головній ролі на цій конференції, тому вона бере собі знов слово. Дірявий корінь діда Каракая — академія мудрости — тут твориться, розплутується, розмотується, мов той кокон, тягнеться довга нитка розмаїтої історії Славгороду.

А вже від тих чумаків пішли діти,— веде далі баба Пучиха,— то далеко їм до батьків. Один старшиною був — Максима молодший синок. Ох, і злодій же! Він і гаманці з кешень витягав, він і бочки з горілкою тяг. А що вже лісу попопродував! Десятником був, на базарі людей на приговор скликав, потім соцьким, мав ще медаль, жінка крамом торгувала — плюші все, оксамити, а вже як достукався до старшини, то-то ж нажився! З хабарів і доми повистроював дітям. Де вже весілля, старшину і кличуть, обвішають рушниками — і так і сяк. Затим нужний чоловік — може віддати в салдати, може й ні. Було, такий дужий молодець, любо подивитися, а каліка! В покійної Зайчихи шість синів було, всі, мов ті дуби, і хоч би один пішов! Та й молоді Чучмарі всі при батькові, матері були. Хведь, молодший, ще й зараз секретарює в райземвідділі. Луками, землею, що вже попоторгував! А лісу понапродувався! Там будинок такий на горі збудував! Якраз біля кладовища. Яка чудова огорожа була — вкрай зруйнували — то на шворень, під'їзки. Там у того Хведя все подвір'я в залізі. Який батько, такий син. В обох і на весіллі була. Бучне ж і весілля справив старий Максим синові. Грошей не пошкодував. Все чумаки гуляли. Там того питва було — бочками! А що вже риби — і не сказати! Троє лише цимбалів грало. Я ще тоді гусей пасла. Пригадую й невістку добре — багатого чумака дочка. А чому пригадую — коли вона вінчалася — в вінку в неї був льон. Брат її на Амурі з катеринкою ходить. А вже як женився син, отой Хведь, на весіллі ракети пускали. В матросах служив, а матросам тоді все возможно було, предсідателем ревкому був. Вікна, двері, мебля, що в будинкові його, то все з маєтку Свиргунового. Ще й жінку взяв не з простих, поміщицького роду, дворянка, присяжного повіреного дочка, знаєте? Інтелігентна, образована, все в обмороки падає. А що вже набідувалася вона в голодний рік! Не доїдала, не досипала. Вона і лекції по школах читала, важко доводилося, так брат допомагав — дровами, ще чим. Вийшла більше з нужди. Попошмагав же він її потім, та за коси попотягав! Вже не старший — той, як нап'ється, то добрішого не треба. Бувало, в ярмарок сам нап'ється і коня напоїть, тоді обидва п'яні й їдуть додому, ще й гусей перед себе женуть. То що вже жінка п'яного попотовче, бувало. Встане — ввесь у синцях. Хто зна, де ти вештався,

каже. Якось п'яний спати в хліві ліг та й заснув, а свині його й загризли, з поросятами були. Дочки теж за п'яниць повиходили. Одна навіть свого чоловіка окропом ошпарила, тоді кинула його — нащо мені каліка, каже, на одне око сліпий, кинула і за другого вийшла... Вона тут у Славгороді всім кума. Своїх дітей немає, то і кумує. Це на кожне хоч по 5 аршин коленкору треба. Як сказано: що вам дається на хрестини, в тім і на страшний суд станете. Чоловік її в потребилівці служить, то в неї всякого добра без переводу, куди йде в куми, неодмінно мило пахуче дарує. Сестра її Негрійка — то вже не та. Бувало, на ярмарку горшків накраде, там у неї в хаті, то немов у ганчарні. То її не раз і попоб'ють — і чобітьми і рибою. Чоловік млин держить, заробля добре, то так попотовк, що глуха стала. В сестри буває, то теж — муки, паляниць накраде. То та потім уже і скаржиться на базарі. Ніколи квочок не садить, а курей в неї повний двір. Вона колись і порося вкрала. А ось дітей до пуття призвели. І то — як би не він. Один священикував у Чаколапівці. Проповіді які говорив! А що вже пив! Другий інженер такий, що поїзд йому подають, а в вагоні ванна і все. Третій — регентом у Козіївці. Без руки, а голос який! Старша дочка в гімназії вчилася, за фінінспектора вийшла, молодша пріютом у панському домі завідувала. Як її, як її? Дужа така дівка, все сміється, все сміється... Вона і на сцені грає. Сміха колись було. Ставили вони там спектаклі в пріюті. Зібрали дітей сільських, малолітніх, щось підвод сім поїхало туди. Що вже в них там було, що вони на шаблях билися, а поперелякувалися наши діти та в плач. Учителі не знають, що діяти, як ради дати, насилу-силу вгамували. Та вона, було, й каже: цур їм пек!

Тут баба Пучиха зробила павзу. Вона цілком сумлінно нагодувала свою душу згадками минувшими, від самого коріння славнозвісного роду славгородського дійшла до гілячок, до квіточок. Не те, щоб вона вичерпала всі колодязі своїх знаннів, спорожнила торби новин, щоб їй більше ні про що було розповідати. Розповідати їй то було про що — гей-гей! Та дід Триндиричка захотів і свою набряклу життєвим досвідом думку виложити. Чи не час подати і своє поважне слово дідові Триндиричці?

Хіба тепер учать? — покривився зневажливо дід. — Хіба тепер учать? — сказав, він. — Раніш учили, так учили. Що-дня, бувало, два відра рижу свиням додому носив! А помий скільки! Чи одного кабана вигодував тими помиями?! Та ще й яких кабанів! Одного як вивіз на ярмарок, так на ввесь віз! Сніданки внизу, ото, де тепер семирічка — тоді міська чотирьохкласна школа була. Кожному французький пиріг. То воно тільки ріжок надкусить, знаєте як діти

багатіїв, а то все моє. А гулянки, вистави! Було як виставлять виставу, то на прядці так і крутить, так і смиче. В завідувача зберуться гості. Він і зараз у Грайвороні вчителює, із старою жінкою розвівся, взяв молоденьку, вченицю. Роми там, кон'яки — п'ють, їдять, а що лишається — моє. Іван Дієвич так і каже: оце твоє... Гуляють, було, а тоді Неонила — жінка — в неї рота перекривило, худа, мізерна, а він дужий, гарний, — то вона і каже: розвозь гостей. П'ятьорку й маєш. А тепер що? Як би погуляли отак — на другий день у газеті. Не те було, що тепер, не ті школи. Іван Дієвич добрячий, я його ще до полюбовниці возив у Чоколапівку, то він мені вже на могорича не шкодує — коли карбованець, а коли троячка перепаде. А що вже Неонила мені вірить! Де там! Ніколи б і не подумала. Кажу: їздили в Крутибороди до Костровицького. Вона мені, було, коли і п'ятьорку за це. А раз не повірила таки. Запрягай коні, каже, поїдемо до сповіди. Якраз святої неділі. Тройка коней добрячих, батько її попом у Козіївці був, потім служив у Безлюдівці, так дав фаетон і троє коней. Пригадую, якраз річка розлилася. Поганяй на Чоколапівку, каже. І злякався я: невже, думаю, довідалася? Їду, а все на мені мокре. Аж ні, бачу проминула будинок полюбовниці — вдова була, ще й будинок новий під залізним дахом із фронтоном, чорна така, м'ясиста якраз у пору... Не знає, значить, думаю. Виїхали за ярок, — сюди, каже. Виходить дідуган, літ 80, а ще червоний такий, дужий. Ворожбит. Звідки, питає? З Миропілля. Брешете, каже. А він, це, глянувши на мене, по одежі пізнав. Вона і подумала: все знає. Так і так... Сьогодні ворожити не можна, каже. Хай на зорю подивлюся. Ми й заночували, а вранці він вилляв у миску віск — жінка і чоловік вийшли. З жиру, а не з горя твій. Та дав їй пляшку зілля, жовте таке — підливай йому в чай, або в борщ, каже. Тоді покропив підштаники і сорочку Івана Дієвича. А пляшку наказав на дев'ять день заховати в тому місці, де собака лежить. Тоді ще молитву дав. Коли стане сонце сходити, то хай він, цеб-то я, тягне воду віжками, та так, щоб за відро взявся, лише сонце з'явиться і проказує оцю молитву. Забув уже, як її, десь ще списана була, пригадую останні слова: „я прийшов сюди не води брати, а правди шукати". Напувала вона свого чоловіка, напувала, а він усе їздить. Я таки й возив. Питає мене. Ні, кажу, ні разу не їздив. А сам везу його на ніч до полюбовниці. Переночував він там, удосвіта їдемо. Приїхали вже й учнів подвір'я повне, на східцях, ждуть нас. Відчиняю я школу — о, боже мій! — усі стіни, двері дьогтем поляпані. Діти в галас. Випровадив я дітвору, зачиняю двері, буджу його: так і так, Іване Дієвичу... Пополотнів він, сон як рукою зняло: — гарячої води, — каже. Тру я,

тру гарячою водою — не помагає. Зустрічає мене на базарі стара Куріпчиха: ти б, каже, шкипидаром. Приніс я пляшку шкипидару — геть чисто все змив. Того дні і вчення не було. І що ж ви гадаєте, перестав він? Поїхала вона до інспектури, то його і перевели в Грайворон. А з жінкою, Неонілою, то він розвівся, женився на молоденькій школярці. Так ото з монтекриста її оце недавно вбито на шкільному подвір'ї, куля якраз у скроню влучила. Учні стріляли. Розвелося тепер отих стрільців. То Неоніла і каже: так йому і треба. Це покарав його бог за мене.

— Не дай бог такої смерти,— зажурно схилилася голова в чорній хустці. Присутні, вражені цією пригодою, мовчали. Лише дід Каракай глибокодумно завважив: „д-да". Невиразні думи непокоїли лише бабу Пучиху. Вона згадала смерть старої Каніоляни (в лікарні, сільраді, на суді вона ніяк не могла вимовити свого імення. Між людьми бувало легко скаже: „Оляна". А там ніяк. Завжди вимовляла „Кані-Оляна"). Перед смертю сказала: якби так умерти, щоб муки на галушки стало. Стара вгадала. По смерті скликали, власне сами зійшлися, гості, вишкрябли всю муку, якраз вистачило на казан галушок, що їх на дворі під яблунею і варили. Яблуня була така стара-стара, розложиста, дупляста. Десять літ не родила. Так добрі люди навчили... Попрошатай Доротей, може знаєте — рудий такий, довга борода, все без шапки їздив, літо, спека в жнива, а він усе без шапки однією конячиною їздить, на храм збирає. Так він і навчив стару. Ви її, каже, злякайте. Злякайте. На новий рік, тільки почне на світ благословляться, злякайте. Візьміть сокиру, погрозіть. Зробила те стара, взяла сокиру: у-у, я тебе сяка-така, коли не вродиш мені — зрубаю. Ще й обушком по деревині постукала. І що ж ви думаєте? — по весні яблуня та рясно-рясно зацвіла! Ще й ми ходили дивитися. Ну просто листя не видко! А що вже як уродило тих яблук! Зроду їх не було стільки. Ось вам і агрономи. Справили ото поминки, з приємністю галушки поїли, добрим словом небіжку поминаючи. Або ж так, як мати. З вечора співала... Та й ще якої пісні вона співала: „іди-но ти, діду, в луг по калину", а к світу її не стало.

Сумом повіяло на баштані діда Каракая.

(Далі буде)

ЛЕВ ЗАГРАВА

СТЕПАМ

Гей, як хтів би —
рясно засміятись.
Гей, як хтів би —
подолать степи!
Понад шляхом вивішать плакати.
До комуни, браття!
До мети!
Хай волошки — не ростуть у житі...
(Хоч без них не може жить поет).
Наші дні — так чудно - смаковиті,
розгорнули простір, рвуть вперед.
Гей, як хтів би
вас я розгойдати,
цілувати на ланах снопи!
Понад шляхом вивішать плакати.
До комуни, браття!
До мети!..

1928. Одеса.

М. МАТВІЙЧУК

ВЕЧІР

Гукнув гудок мов на тривогу,
Ритмічний клекіт затопив;
В пітьмі, за чорною стіною
Десь лунко молот бив і бив.

І мов отрута гук бурунний
Завода серце поразив, —
Повідпускав трансмісій струни
І м'яз розварених вузли.

Спадає втома надвечірня,
Заклякли крицеві станки,
Ще „дизель" раз зідхнув покірно
І мовчки звів маховики.

Мов нафта по залізних гранях
Полізла тиша у кутки.
. . . У кузні, в димовій сутені
Ритмічно молот бив і бив.

МЕЧИСЛАВ ГАСКО

ВЛАДИСЛАВ БРОНЕВСЬКИЙ

(Літературний портрет)

З усіх засобів дурманення людства — каже Рабіндранат Тагор — найбільш діючим був націоналізм. Зокрема — такою є роля національного почуття в країнах і серед народів пригноблених, що здобули „вільність“ у вигляді „самостійної“ буржуазної держави. Силою інерції воно (національне почуття цеб - то), що було певний час навіть революційним чинником, перетворюється по таких країнах на знаряддя реакції. Його отруйні впливи позначаються на цілому політичному й ідейному житті країни. Ним просякається вся література, мистецтво то - що.

Зразком такої країни є Польща. Вражає величезна розбіжність між її ідейними прагненнями і шуканнями, і подібними шуканнями хотя ж би в літературі російській. На той час, коли російська література, поруч письменників — „великодержавників“, дала всесвітні імена, необмежені в своїх ідейних шуканнях рямками національного життя і національної проблеми, література польська, здебільшого, несе на собі тавро націоналізму.

Звідкіля ідуть його ідеологічні, так би мовити, коріння? Може від месіянізму напівбожевільного Товія, що своїм убійчим впливом спричинився до передчасної літературної смерти і божевілля Юліюша Словацького, одного з найкращих, а може навіть і найкращого з так званих „Trzech wieszczów“ (Трьох пророків) [1]).

Від Адама Міцкевича і Юліуша Словацького аж до Стефана Жеромського і Анджея Струга, не заглиблюючись у з'ясовування — можна констатувати факт того ж самого порядку. Найкращі майстрі польського слова не відривались від цієї спадщини доби свого національного пригноблення.

Тим яскравіше відбиваються на цьому тлі постаті нові. Нова так би мовити генерація польської літератури, що кидає старі традиції, що прагне нових ідеалів. Замість національного, вона піднесла класовий прапор. Вона йшла до пролетаріяту. І пішла вона до пролетаріяту не для того, щоб писати для пролетаріяту, або про

---

[1]) Так називали трійку (Міцкевич, Словацький, Красінський).

пролетаріят, а для того, щоб писати як пролетаріят, як частина його.

Найкраще про це каже сам Владислав Броневський у своїй статті „Сьогодні і завтра польської поезії“ [1]) : „Поети цього визвольного світу пишуть не для пролетаріята, але як пролетаріят“.

Різні соціял - брехунці, як прикладом пан Гулка - Лясковський, намагаються дискредитувати польську пролетлітературу, закидаючи їй, що вона незрозуміла для пролетаріяту, закидаючи їй, що вона не послуговується атрибутами старої поезії : соловейками, трояндами то - що. Ця дискусія стала сигналом для цілої ганебної кампанії проти пролетлітератури Польщі і Владислава Броневського зокрема. Кампанії чисто провокаційної, коли взяти на увагу сучасний політичний режим Польщі.

Особливо ганебною в цій кампанії є роля поета Слонімського, що його певний час, хоча би з огляду на його поему „Weża Babel“ (Вавилонська вежа), вважали близьким польській пролетлітературі. Треба знати умовини цієї поліційно - фашистської держави, щоб оцінити в належній мірі старання публіцистичні цих панів, головним аргументом яких проти Броневського є познака більшовицьких симпатій в його творах. Але над цим зупинитись можна буде зрештою іншим разом. А тим часом я зупинюся на постаті Броневського і на його так би мовити літературному обличчі.

Владислав Броневський не був винятком. Він, подібно до інших представників польської інтелігенції, відчув на собі впливи, що захопили ідеологічні верховини польського духового життя. Хвиля національного піднесення захопила його з сотнями інших і він без всяких застережень став під національні прапори до легіонів.

Але два шляхи було в польських легіонерів. Одні випили келих національного дурману до дна, щоби, протверезившись, позбутись його отруйних впливів. Інші пішли шляхами національного філістерства — таких переважна більшість.

Владислав Броневський пішов першим шляхом.

Шлях його літературної творчости — шлях пролетарського поета — змусив його внести до польської поезії нові мотиви і навіть слова, як прикладом провокатор, шпіцель і такі інші. В цих віршах почувається поет революціонер, що зрісся з життям підпілля, а в кожному разі знається на ньому. Та однак його інтелігентське походження — походження з лав тієї ідеологічно розгубленої верстви, що блукає між трьох сосен: соціялізму, націоналізму і романтизму, з якої складалася та і складається сучасна П. П. С. і що з неї зокрема вербувались легіони — це походження витиснуло хоч і

---

[1]) „Viadomości Literackie“ 1927 r. „Dzisiaj i jutro poezji w Polsce“.

мимоволі своє тавро на інтернаціоналістові, пролетпоетові Владиславі Броневськім.

Це позначається на невиразності тих шляхів, тієї мети; що досягти її прагне Броневський. Можливо, що тут впливи деяких російських поетів, як, скажім, Блока. Надзвичайно бо нагадують „Христа в белом венчике из роз" останні рядки з „Останньої війни", „Ніке", „Піонерам" і „Невідомого салдата".

Оце — Zaprowadzę was do Francji innej,
do ojczyzny zwycięskiej miłości.
або — Jeszcze będzie jaśniej i piękniej,
będzić radość i będzie śpiew.

— свідчить про невиразність і аморфність ідеової мети Броневського. Якась нерозшифрована любов, без застережень, з його „Останньої війни" і „Невідомого салдата" каже, що Владислав Броневський — в поезії своїй принаймні — не виявив як слід риси свого політичного обличчя. Не зазначив конкретно мети своїх ідеових прагнень.

Можливо, що йому як „поетові взагалі", це можна було б умовно пробачити. Аджеж віддавна панує опінія, що поети це публіка розгублена, на яку легко вплинути і яка теж легко впливає. Але не можна йому цього пробачити, як одному з перших носіїв бойового прапору польської пролетлітератури.

Під цим поглядом безперечно значно гостріш і ясніш виступає його товариш Бруно Ясєнський. Автор роману „Я палю Париж" та нашумілої поеми. „Слово про Якова Шелі", з доби селянських революційних повстань, яку сучасна літературна критика протиставляє епопеї Адама Міцкевіча „Пан Тадеуш", подібно до того, як шляхті тогочасній можна було протиставити тогочасне революційне селянство. Це помічається й у формі. Бруно Ясенський, як у прозі так і в поезії, шукав і знайшов нові форми, тоді як Броневський лишився при менш революційних формах. Це може рівно ж деяке світло кинути на проблему змісту і форми.

Однак поза тими хибами, проти яких ми змушені гостро виступати, я мушу визнати, що Броневський є безперечно пролетарським і революційним поетом. Його вірші в збірці „Три сальви", де він виступає поруч Станде і Вандурського, свідчать про це. Що до характеристики його поезії, так її визначають такі моменти:

1) Інтернаціоналізм.
2) Протест проти сучасного ладу.
3) Бунтарство духа.
4) Мотиви підпілля.

Перше є найбільш відрадною рисою на тлі національного філістерства сучасної Польщі. Найяскравіше це виявляється в таких його віршах, як „Праводавцям“.

Ameryko syta i tępa,
Europo ślepa i krwawa,
długoż mnie będzie potępiać
kłamstwo wolności i prawa.
Pokonały przestrzeń rekordy
przeorały kontynent traktory,
ale wiecznie mi grozi mordem
smiertelny fotel historij

і далі з того ж віршу:

Ziemia syta padliną
pobojowsk pracy i wojny
przepowiadam ci: — będziesz inną
Omyta żywą krwią wolnych.
Historjo! — jutro od nowa!
Gwałt niech się gwałtem, odciska!
Witaj chmuro gradowa!
Błogosławię piorun co błyska!

І це не епізодичні місця. Такий рівно космополітичний характер носять всі його твори, будь-то бурні ліричні вислови, будь-то пророкування революції. Між іншим, що до ліризму Броневського: слід підкреслити, що з цілої групи пролетпоетів, Броневський найбільше має в собі ліричної сили і почуття, які можуть компенсувати брак в ньому динаміки Ясинського, або конструктивізму Станде. Хоча прикладом в „Останній війні“ не можна йому закинути браку динаміки. Зрештою це справа смаку. Багато, якщо не більшість наших критиків, зовсім, скажім, іншої думки й інакше ставляться до динаміки сюжету, мови і стилю. Та залишу це на їхньому сумлінні. Торкаючись далі інтернаціоналізму Броневського, мушу відзначити, як його особливу форму, конкретний, майже Барбюсівський пацифізм, що яскраво виявляється в — „Останній війні“ і в „Невідомому салдаті“.

Поруч підкресленого вже інтернаціоналізму я поставив другу характерну для Броневського рису. Це протест проти сучасного ладу. Протест, що не набирає абстрактно-космополітичного характеру, але дає конкретні зазначення місця і осіб. Досить хоча б взяти, яко приклад, його „Лодзь“.

Мечислав Гаско

> W kasach pękatych skaszą papiery
> warczą warstaty prędką robotą
> tuczą się ladzię tłuste srajblery
> im tylko radość z naszej niedoli,

або його передбачення з „Lodzi“:

> Iskra przyniesie wieść ze stolicy
> starą warsztaty manufaktury
> pójdzie Piotrkowśkę tłum — robotniczy.

Але поруч цього конкретного зазначення і виправданого утиском протесту, в ньому є й інший протест, духа. Вимога чину і прагнень, щось від Горкого, від „Пісні про буревісника“ то-що. Ось прикладом перші рядки з його „Піонерам“:

> Jeśli serce w piersiach za ciężkie
> Piersi rozetnij i serce rwij
> Wyściel drogę wiośnie zwycięskiej
> mostem ramion, purpurą kruź.

Про четверту рису — мотиви підпілля — ми вже згадували вище. Нарешті кілька слів про українську бібліографію Броневського. Ім'я Броневського в нашій періодичній, зокрема літературній пресі, згадувалось. Але творчість Броневського надто мало нам знана Кілька віршів, перекладених з Броневського, можна перерахувати на пальцях одної руки. Всього нам відомо кілька перекладів: „Піонерам“ в „Гарті“, „Остання війна“ вміщена в „Новій Генерації“, ще один вірш у київській комсомольській газеті. „Невідомий салдат“ в Червоному кличі і ще один переклад цього ж вірша в канадській „Робітниці“; кілька віршів подали також у перекладах В. Бобинського львівські „Вікна“. Це майже все. А не завадило б більше і докладніше знати найближчих до нас пролетарських поетів Заходу, що серед них В. Броневському належить почесне і визначне місце.

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

РОМАНТИЧНІ ЗУСТРІЧІ

Primus № 5 s: or Made in Snaden

За всіх скажу...

П. Тичина

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Кімната бігла за мною через двір, гналась вулицею...

Так, справжня кімната зі стільцями, столом, ліжком і великим настінним годинником, бігла за мною.

Найстрашніше годинник — він мов інвалід, що продає Вечірнє Радіо на Майдані Рози, стукав милицею маятника по асфальту й механізм його хрипів мені прокльони.

Виденські стільці граційно викидали тонкі ніжки й трусили гнутими спинками, як балеріни з віденського Apollo-Teater.

Стіл нісся грозовою хмарою, разом з тим нагадуючи мені чомусь письменника X... Може тому виникала у мене така асоціяція, що стіл так само самовдоволено, самозакохано валускував лаком міцних дошок, як і вищезгаданий самовдоволений письменник. Стіл намагався струснути з своєї спини примуса... Примус їздив по ній від краю до краю, гув як джміль й на ньому підгоряла яєшня, що нею мав я вечеряти... Я не вечеряв, бо кімната виштовхнула мене і бігла слідом за мною вулицями вечірнього Харкова.

О, вечірній Харкове! Твої потомленні панелі п'ють пил. Будівлі пнуться вгору й у вузьких вулицях зустрічні авто здивованими очима погаслих ліхтарів дивляться одне на одне і чемно вступають шлях... Як голосна повідь плинуть натовпи вузькими рукавами твоїх провулків, як голосна повідь дико дихають натовпи... О, подихи майданів та вулиць, пахощі гарячого людського тіла!

Я кинувся до трамваю. Хатні речі обступили мене і хором стали не то співати, не то викрикувати:

Ти боягуз!
Ти боягуз!
Ти в нашому полоні!

Мої віденські стільці виробляли дивовижні па, надміру зловживаючи пуантами, що я — великий прихильник хореографічного мистецтва — й хотів їм зазначити, але мою увагу відволікав годинник — інвалід. Він слабував на manie grandiosa і тому співав „т и в м о є м у“, замість „в н а ш о м у полоні“. До того ж він підстрибував і своєю милицею намагався вдарити мене по голові...

Ти не втечеш!
Ти не втечеш!

Я кинувся до вагону, слідом за мною кинулися мої хатні речі. Кондуктор збентежився, не знав що робити, подібного випадку ще не було в його практиці. Я зняв галас. Пасажири приєдналися. Спільними зусиллями ми звільнили вагон від непроханих попутників, лише самий примус непомітно сховався під лавку і, коли вагон рушив, затягнув глузливої пісеньки з незрозумілим приспівом:

Primus,
Secunda,
terza...
Як ваше серце?

Що йому до мого серця? Він же не лікар, а трамвай не лікувальна установа. Та хай собі наспівує... Я вдавав, що не чую його пісеньки, а він так само був певний, що я не лише чую його, але і з великим зусиллям зтримую обурення й гнів...

Трамвай мчав... Вже проминули будинок к. Юзефовича, що вилискував шкляною банею облитою місячним молоком, а мені все ще здавалося, що віденські стільці й важкий стіл женуться за нами, скориставшись з відомого багатьом письменникам літературного прийому, по якому місяць завжди бігає слідом за героєм даної повісти чи оповідання. Я сам, на превеликий жаль видавництв та журналів, письменник і тому охоче вірю, що місяць, саботуючи своїми безпосередніми обов'язками бігає за мрійними героями. Може так само біг він і за нашим вагоном я не мав можливости в тому переконатися. Примус під лавкою в десятий раз починав і кінчав свою безглузду пісеньку запитанням про стан мого серця.

Нарешті, вагон зупинився біля парку. Стовпившись біля передніх дверей пасажири стали виходити. Обхідним маневром я вирішив обдурити демона під лавкою й вислизнув з вагону через задній майданчик. Швидко перебіг рейки й сховався в перших кущах парку. Там я сидів, причаївшись, з півгодини. Оркестра на естраді грала якогось старого наївного вальса. Слухаючи його думалося про любов Фредеріка Шопена до Марії Водзинської й хотілося плакати...

Романтичні зустрічі

Є такі хвилини в житті, коли хочеться плакати над чужим коханням, над коханням людей, що давно померли, а може і не існували . . .

> Друзья мои, мы завтра в бой поскачем . . .
> Отточен штык, в нагане цел заряд.
> Сегодня же над девушкою плачем,
> Обманутой сто лет тому назад.
>
> Джек Алтаузен

Ледве чутним піано закінчила вальса оркестра й я вирішив вилізти з - за кущів.

Алеєю гуляли гуртки й пари молоди, чувся сміх дівчат. У ресторані закусюючи раками літні мужчини пили Тригорне пиво, нехтуючи Українську Нову Баварію. Біля одного із столиків стояв низенький, чорненький громадянин з високими бровами й чолом перетнутим зморшками здивовання. Він ганьбив чорними словами несвідомих за те, що вживають московського пива і тим самим підривають міць національної української промисловости.

Мені не можна було довше прислухатися. Я радий був, що позбувся свого переслідувача і тепер намагався як найскорше пройти залюднені алеї, зникнути десь у темному кутку парку, бути на самоті зі своїми думками, слухати далекі звуки оркестри й музику людських хвиль, що котяться головною алеєю, вдаряючи в шлюзи вихідних воріт і заспокоюючись в затишній лагуні Театру Естради.

Є велика насолода у тому, щоб слухати музику людських хвиль, спостерігати обличчя й по одній рисці якогось намагатись уявити собі всю складну ґаму якостей особи, яку лише мить одну бачив і може вже не побачиш ніколи.

Коли прозорим вечором я йду тихою вулицею Харкова, п'ю вечірню радість високих кам'яниць, вгорі ще осяяних промінням зниклого сонця; коли в таку хвилину проїздить трамвай шматуючи урочисту тишу грюкотом коліс; коли я бачу в трамвайнім вікні схилену голову зажуреної дівчини, безмежна печаль сповнює мене, ніби від мене кудись, разом з трамваєм, що увозить дівчину, віддаляється частка мого серця . . . Хто вона? Чому журою оповито її біле обличчя? Чому очі розгублено шукають чогось . . . може когось? Де він? Тисячі запитань виникають у мене, а дівчини вже давно немає, а дівчина уже далеко, а дівчина і незнає, що повезла з собою шматочок мого серця . . . Так, на короткому своєму шляху, по шматочку, я розгубив своє серце, але все, що лишилося від нього, товаришко, належить вам. Чи пригадуєте ви залізнич и висип за глухим садом у глухому провінціяльному містечку, краєвид на ріку, на зажурену діброву й мої закохані поезії? Я певен, ви

пам'ятаєте їх, бо писалися вони не на замовлення редакції й хоч подекуди слабують недоречностями в метриці та римовці,— я мав за них гонорару більше ніж по п'ятидесяти копійок за рядок . . .

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Так, товаришко, я маю вас, як друга і радніший з того мабуть більше ніж Джон Пірпонт Морган старший зі своїх мільйонів. На правду кажучи мільйони заважають йому. Жити під вічною загрозою позбутися їх, тремтіти за них і бути певним в одночас, що все-таки настане одна з побідничих революцій і виконає своє гасло „грабуй награбоване" — жити так може лише така стара мавпа, як Морган.

Ах, скільки прекрасних будинків можна було б побудувати на його мільйони! В кожному будинку був би прекрасний управбуд, не розтратник і злодій, а чесна людина. Він вивішував би правила внутрішнього розпорядку на дверях будинку, як Лютер свої знамениті тези на дверях собору в Віттенберзі.

О, Лютер! О, тези! О, управбуд! О, правила внутрішнього розпорядку!

Через ті правила в будинках по між мешканцями виникали б війни та сварки, достеменно середньовічні релігійні зрушення в мініятюрі, на загальній кухні шумувало б кільканадцять примусів і . . .

. . . нарешті, товаришко, я знов повертаюся до примуса, про якого забув слухаючи наївного старого вальса, що нагадав мені про кохання Фредерика Шопена до Марії Водзинської. Колись іншим разом я розповім вам про це кохання, але не зараз.

Уявіть мій жах, моє здивовання, коли в найдальшому кутку саду я наштовхнувся на таке видовисько: не менш як п'ятнадцять примусів шуміло на галявинці. На кожному з них стояв чи то чайник, чи то сковородка й усі вони розмовляли про . . . літературу. Мій примус теж був між ними. Забачивши мене він одним духом просвистів довгу тираду на тему „всі шляхи ведуть до Риму" й закінчив її, як і всі свої виступи професійним рефреном:

Primus,
Secunda,
terza
Як ваше серце?

Зустрівшись з моїм примусом сам на сам, я звичайно ж або втік би, або розтрощив би його на дрібненькі кавалочки, але тут були цілі збори й до того ж темою зборів була література-жінка мені досить знайома, але не досить прихильна до мене . . .

Я залишився.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Ваші очі не обдурили вас. Саме так і написано кількома рядками вище, де я порівнюю літературу з жінкою. Так, література, — жінка, і, як і кожна жінка, вона має свої примхи. Вона може любити товстошкірого вусатого брандмейстера і з призирством дивитися на стрункого юнака, що немає вусів, але має талант, щире завзяте серце, готовність зофірувати собою на честь своєї дами й нічого позатим. О, брандмейстери! Вони як жінок обдурюють і літературу. Вони нацьковують напівдурацьких рецензентів на палких юнаків, лише б позбутися конкурентів та претендентів на свою коханку... О, брандмейстери. Вони не розуміють, що кожний юнак з охотою віддав би їм пишний стан, і малинові губи, і стопудові ноги, й туго набиту кешеню літератури, собі лишивши лише червоне серце її, маленьке, живе, червоне серце літератури!

Між іншим „стопудові ноги“ не стилістичний огріх. Не один юнак уже загинув і не один ще загине під важкою стопою своєї прекрасної дами, бо вона ходить в брандмейстерських чоботях.

О, ви, молоді! селюки! шахтарі! інтелігенти! службовці! не пишіть поезій, поем, оповідань, повістів та романів. Все одно, це не дасть вам нічого крім розлиття жовчі та права обідати в Будинку Літератури, серед бухгалтерів та рахівників „Радянського Села“ в близькому сусідстві з постаттю вельмиповажаного керовника цього видавництва постаттю, що наче зійшла з малюнку Ґеорга Ґроса.

Будьте певні, ви! молоді! селюки! шахтарі! інтелігенти! службовці! краще бути асенізатором, ніж читати рецензії Полторацького. Краще сидіти двадцять один день на курячих яйцях і не вилупити жодного курчати, ніж що-дня доводити в конторах видавництв, що ти, боронь боже, не верблюд і що „ципльонок тоже хочет жить“...

О, ви! — і т. д.

Це я пишу не для того, щоб застращати вас. Навпаки, це я пишу для того, щоб підбадьорити вас, щоб вказати на дрібничкові перепони на шляху до серця прекрасної дами — літератури. О, я прекрасно знаю вас, о, ви! молоді! селюки! шахтарі і т. д. Без перепон, без труднощів, що за шлях? Чи згодились би ви піти таким шляхом? Беру на себе сміливість і від ім'я багатомільйонових мас відповідаю: ні, не згодились би! Нам треба шляхів з бар'єрами, з труднощами, з проваллями й кручами, ми мусимо приходити до мети з переламаними ногами й ребрами, на милицях, з оббинтованою головою...

Алярм!

Пріть напролом, беріть бар'єри, збирайтесь до кручі, збивайте з ніг товстих брандмейстерів і тонких кондитерів од літератури...

Оце вам мій заповіт, хоч я ще не Тарас Григорович Шевченко і не збираюсь вмирати...

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

О, ні, я ще не збираюсь вмирати...

Та прийде час і сум оповине моє серце, журба прозорими краплями почне падати з моїх ясних очей, з'явиться жаль до друзів яких не було, зненавість до ворогів, які могли б бути й тоді піду я до крамниці спортивного товариства „Динамо" на майдані Рози Люксембург і куплю пістолет „монте-кристо", або пообідаю в церобкоопівській їдальні. В тому чи іншому випадку, мій холодний труп знайдуть десь під парканом. Спочатку звернуть на нього увагу харківські безпритульні. Вони зтягнуть ботинки й штани й кальсони, піджак і сорочку й галстук, позичений у знайомого літератора, і залишиться він, мій труп, лежати голяком, в одних лише продраних на п'ятах панчохах, підтримуваних патентованими закордонними гумами, що виробляються на Заїківській вулиці, число будинку в оголошенні не проставлено. Потім на трупа наштовхнеться міліція. Репортер „Вечірнього Радіо" заробить карбованця на п'яти рядках у рубриці кримінальної хроніки. Викличуть собаку — найду. Вона обнюхає ввесь Харків і в катакомбах під вокзалом, обгавкає трьох безпритульних. Безпритульних заберуть у катадажку, а мій труп поховають на Холодногорському кладовищі, де я любив вечорами сидіти на чийсь могилі, думати про невідомих людей там похованих і складати пісні, єдині в світі, найпрекрасніші, наймузичніші... на жаль світ не почув моїх мелодій. А може й на щастя... Мене поховають і на тимчасовому пам'ятникові, який потім буде стояти триста тридцять три роки три місяці й три дні,— напишуть:

> Тут покоїться тіло неспокітного українського письменника Л. Первомайського став жертвою трагічного випадку спи спокійно дорогий товаришу твоїх заповітов ми не забудемо.

Звичайно ж, не обійдеться без граматичних помилок, бо жоден коректор не прийде перевірити напису (ах, як не люблять мене коректори!), а без коректора український письменник помилки не уникне...

Так буде написано на тимчасовому пам'ятнику, так приблизно писатимуть в некрологах. Може ще мій друг Антін Шмигельський напише, що по небіжчику лишилася жінка з малою дитиною, що він, небіжчик, любив український борщ та єврейську фаршировану рибу, погано грав у волейбол, але подавав надії...

Та все це буде неправдою. Не так треба буде писати й говорити. Треба буде написати одну коротеньку фразу замість довгих некрологів і цієї фрази буде досить:

Його згубив Полторацький
та інші піддурацькі рецензенти.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Але звернімось до примусів, товаришко.

Вони стояли гуртком на галявинці й на кожному з них шумував чи то чайник, чи то сковородка. Безперечно, це були офіційні збори, а не випадкове збіговисько. Головував середнього розміру Primus № 5 s:or maqe in Sveqen. На ньому трохи не плавився від жару нікельовий кавник. Час од часу Primus № 5 починав голосніше шуміти. Це мусило значити, що він незавдоволений зі слів чергового промовця.

— Друже, — сказав він одному. — Я позбавлю вас слова, коли ви так чемно будете говорити. Що це за промова? Жодного гострого виразу, жодної лайки... Ви навіть не підвищуєте тону, чорт вас забери!

— Але чемність це ознака культурности, — спробував заперечити промовець.

— Плювать! — крикнув голова і кавник на ньому підскочив брязнувши кришкою. — Чемність годиться для старичків, неповнолітніх та для пролетарських письменників...

— Браво! Браво! — заторохтіли сковородками збори. — Геть Чемність. Хай живе нахабство!

— Хай живе нахабство! — ніяково підхопив переляканий промовець. — Я власне це саме й доводив тільки в більш пристойній формі... Але „слухаю пана", мовляв один герой у Саві Чалому. — Не треба ні форми, ні пристойности! Вибачте...

— Не треба вибачатись! Що ви плутаєте? Ви мабуть начиталися оповідань Слісаренка і вам запаморочило голову? — загремів голова пускаючи довгі роги голубого полум'я з головки. — Ваш час вийшов... Котіться!

— Але прошу вас... Я ж мушу закінчити... Мусить же бути елементарна ввічливість поміж нами...

— Геть! Годі! Годі!

Найбільше шумів мій примус. Він дзигою кружляв по галявинці, давно уже звільнившись від сковородки, яку тепер вилизував безпритульний собака.

— Слово маю я! — виринуло нараз з загального шуму. Кричав величезний примус, який видимо користувався повагою й авторитетом серед своїх однокашників.

— Залишаючи на інший час докладне обґрунтовання теорії нахабства, — почав він, — я хочу цим разом сказати кілька слів саме про те, чого так невдало торкнувся в своїй промові попередній оратор. Товариші! Наш час, як це вам мусить бути відомим, є добою тимчасового замирення на фронті міжнародньої класової боротьби. Але боротьба ця так чи інак знову розпочнеться. Ми не мусимо сидіти склавши руки! Пройшов час чемности та ввічливости, що за них розпинався попередній оратор. Примус не мусить загаснути! Примус мусить вести боротьбу, чадом отруюючи повітря, розкладаючи відомий вам табор! І чим гостріше, чим нахабніше тим краще... Ми оголошуємо газават! До зброї, примуси! Новітнім „Sturm unq Drang'ом“ кидайтеся на ворога! Завойовуйте позиції, громіть пролетарське кодло, смажте котлети з молодих піонерів та комсомольців... гаррр, гаррр-гав!

— Га-за-ват! — разом вигукнули збори.

— Газават! — віддалося луною в моєму серці й я здригнувся.

— Газават! — зашелестіло злякано листя дерев.

— Газават! — гавкнув собака, кидаючи лизати сковородку.

— Газават! — ударив вітер у блідий диск місяця, наче у срібний гонг.

— Газават! Газававт! Газават! — зашуміло, закричало, заторохтіло усе довкола.

— Газават, достойні примуси! — вигукнув новий промовець. — Ви забуваєте про літературу? Це теж ділянка, до якої слід прикласти руку! Пишіть книжки, розвязуйте статеву проблему, втручайтеся в справу виховання молоди, нарешті й найголовніше: захоплюйте в свої руки критику та бібліографію... Пишіть статті, огляди та рецензії, плюйтесь, бийтесь, лайтесь, гатіть себе кулаками в груди, кричіть на перехрестях „Література в небезпеці“ — збирайте натовпи й у сумотні витягайте годинники з жилеток... Я скінчив, о, примуси!

(Грім оплесків. Промовець почервонівши від задоволення звільняє місце для іншого. Цей інший — ніхто інший, як мій переслідувач. Він нахабно дивиться на мене, мовчить з півхвилини й лише потому починає, вказуючи на мене зіпсованим пальцем смоку):

— Товариші та браття! Он у сутені дерев причаївся наш ворог, товариші та браття! Він причаївся в сутені дерев, товариші та браття, не просто так собі... саме навпаки причаївся він у сутені дерев, товариші та браття! Йому двадцять один рік, товариші та браття! Він шпигун з ворожого табору! Він пише оповідання й повісти й уявіть (!) присвячує їх своїм друзям... Ми не можемо цього припустити! Ми не можемо припустити, щоб він писав оповідання й повісти, а тим паче присвячував їх своїм друзям. Він ще дуже молодий для того, щоб мати друзів, а значить і для того, щоб писати оповідання й повісті. Газават! — кричу я. — Газават! Тисячу разів правий наш дорогоцінний літературний примус О. Полторацький, написавши про нього те, що ви читали в „Пролетарській правді“... гарррр - гав!

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Мені нічого критися перед вами, товаришко, я досить таки перелякався... Та і не лише я: місяць у небі тремтів з переляку, поет Ерунда - Ерунденко написав новий вірш, Слісаренко повернувся з відпуску, видавництво „РУХ“ випустило без назви книжку порнографічних оповідань письменника з тваринним прізвищем... Переполох стався в природі й суспільстві. Можна було думати, що Японію трусить чергове трясця, а це ж лише харківські примуси галасували, калатаючи в чайники та сковородки.

— Тікати! — майнула думка у моєму мозкові й я ганебно втік.

„Гарун бежал быстрее лани, быстрей чем заяц от орла“, пан маршалок Пілсудський вихрем мчав від Києва до Варшави, але я встановив рекорд; я летів так швидко, як тільки швидко може летіти письменник переслідуваний рецензентами... Куди? Даремно я витрачав сили! Мені нікуди було сховатись, весь світ заповнили примуси, великі, маленькі, зовсім великі й неймовірно малі, завбільшки з малярійного комаря (anophelles), а то і ще менше. Куди не кидався я, куди не приносив мене геній втечі — всюди були вони. В театрах, у пивницях, у громадських чепурнях, у кінематографах, біліардних, спортивних клубах, у трамвайних вагонах у кав'ярнях, університетах, професійних спілках, крамницях церобкоопу, на вокзалі... Куди сховатись? де найти спокій? „Укрийте мене, укрийте“...

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Я маю надію, що ви не будете обвинувачувати мене у малодушности, товаришко. Справді, що я міг зробити проти міріаду примусив, сам, один, без чиєї - небудь підтримки?

Я блукав по місту, що - хвилини озираючись боязко, що хвилини ховаючись в темних провулках, я блукав по місту, бо примуси переслідували мене, примуси переслідували мене, а разом з ними любов Фредерика Шопена до Марії Водзинської . . .

„Марії було дев'ятнадцять років. В їхній родині була домішка італійської крови — через Орсеті, що прибули до Польщі з Мілану з Бона Сфорца, нареченою одного з останніх королів династії Ягелонів; ця домішка позначилася на Марії величезними чорними очима, жвавістю темпераменту, темним кольором волосся, пухкими вустами й „невимовною нігою усмішки“, мовляв один поет. Одні знаходили її некрасивою, інші — чарівною. Пояснюється це тим, що враження, яке справляло — це напівслав'янське, напівфлорентийське, личко, залежало цілком від її настрою. „Смаглява дочка Евтерпи“ — кликав її принц Наполеон, який любив слухати її гру на роялі, пихкаючи цигарою в будинку на площі Сент Антуан. Марія мала цілу низку невеликих талантів: грала на роялі, співала, компанувала, вишивала, малювала, не бажаючи чи не вміючи зупинитись на чому небудь одному. Але більш усього вона покоряла особливою принадністю всієї своєї істоти, своїм жвавим, жагучим темпераментом. В чотирнадцять років вона вже викликала палку жагу. Вона охоче користувалась своїм впливом на чоловіків, щоб порушувати їх спокій своїм кокетуванням . . .

„Шопен приїздить до Дрездену. Зустрічається з Марією. Вона скорила його. Він любить її. Не дивлячись на те, що він уже двічі відвідував це місто, Дрезден здається йому зовсім незнайомим . . .

„Фредерик та Марія гуляють ранками, сповнені щасливою меланхолією.

„Вони йдуть на терасу Брюль помилуватись Ельбою, сідають в тіні каштанових дерев Гросгартена, проводять години в екстазі перед Мадонною Рафаеля в музеї Цвінгера.

. . . „На столі стояв букет троянд. Вона узяла одну з них і подала Шопену. На дзвіниці Фрауенкірхе пробило дванадцять ударів. Шопен стояв перед нею, ніби зкутий, блідий . . . Можливо, він думав про те, що яким би повним не здавалося майбутнє, все-таки кожне розтавання подібне до смерти . . . Він сів до роялю й зіграв вальса, виливши в мелодіях муки своєї самотности“ . . .

Вона подарувала йому альбом для того, щоб він заносив до нього свої музичні думки. Він одержував листи від неї . . . Ґі де Пурталес каже, що пишучи їх Марія ніби виконувала заданий урок.

„Цілий рік альбом пролежав нерозкриваним. Шопен казав: „Я не міг би написати в ньому жодного рядка, навіть коли б просидів над ним сто років“. Тепер він міг писати, бо зрозумів, що

Марія більше його не любить. Він написав на першій сторінці: Lento con gran espessione та вісім романсів на слова Вітвицького та Мицкевича...

„Невідомо чого не вистарчало цій молодій особі: розуму чи серця. До тогож це не має ніякого значіння. Справжнє кохання не є долею всякої молоденької дівчини. Так само щастя не призначене для виключних людей. „Може ми заслуговуємо на щось більше ніж щастя, говорив Ліст...

...„Шопен зібрав записочки Марії Водзинської, склав їх у конверт разом з дрезденською трояндою й написав на конверті польською мовою „moja bièda“. Після його смерти знайшли цей маленький пакуночок, перев'язаний стрічечкою“.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Оце й усе, що я можу вам розказати про їхнє кохання. Я навіть не знаю ім'я мужчини, яким себе на все життя забезпечила Марія Водзиньська. Та й яке мені діло до цього? Яке мені діло до Шопена, до його нещасного кохання? Запевняю вас, ніякого... Це просто літературний прийом. Мені треба було довести, що й я щось читав і щось знаю, що і в мене єсть високі почуття, бо хто ж цікавиться автором, в якого високих почуттів немає, який не може сипнути десятком цитат з непрочитаного твору?.. Так, товаришко, ніхто не цікавиться автором, який описує буденне життя, буденних людей і буденні людські справи. Людина шукає романтики, людину вабить романтика незнаного... І Хвильовий тому романтик, тому він любить Еспанію, „що вона далека, тому, що я (М. Хвильовий К. П.) фантаст, тому що я пізнав і кохаю город не так як інші тому що город — це Сервантес Сааведра Магуель де, тому що в битві при Лепанто, тому що в полон до Алжирських піратів“...

Продовжую в тому ж дусі:

„...тому що на дворі йде дощ, тому що Періодсектор ДВУ не платить гонорару, тому що нудно, тому що сумно, тому що Харків стоїть на Лопані, а не на Дніпрі, тому що Дніпро тече в Чорне море, а не навпаки“... От чому Хвильовий і кожна людина романтик... Примус — це не романтика, бо примус річ відома і корисна, примусом користується безліч людей, і влаштовання, конструкція примуса відомі кожному... Але Кветцалькоатль та Радіо — це романтика. Кветоалькоатль тому, що ви вперше чуєте це ім'я, а Радіо тому, що ви не можете збагнути таємниці електричних хвиль, і ні Кветцалькоатля ні електричних хвиль ніколи не побачите. Чомусь мені здається, що коли б товариш Хвильовий пожив в Еспанії, він не був би романтиком...

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Знов таки: для чого, думаєте, я заговорив про романтиків і про Хвильового? Тільки для того, щоб сказати: я не романтик. Я не несусь у невідоме, не рвуся у небо на стовісімнадцятий поверх хмародряпу поезії, мені досить місця на моїй землі, досить місця і досить поетичного матеріялу. Я з більшою охотою й з більшим задоволенням буду шукати його у читальні робітничого клубу, на харківськім вокзалі, в ливарнім цеху машинобудівельного заводу, чи в родинному житті Тихона Амосовича Скорути та Марії Бондаренкової, ніж носитимусь думками в надхмарних високостях, куди при моєму хорому серці без ліфта не дістатися. О, ні, я не романтик, товаришко, і не фантаст, але те, що трапляється зі мною за останні дні, переходить межі реального...

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Коли, стомлений втечею, я наближався додому, спокій і тиша панували в моєму серці. Була місячна ніч, і будинки виделками радіо-антен намагалися підхопити місячний блин, а він глузливою посмішкою відповідав на їхою зухвалість. Десь хрипко брехали собаки й тому думалось про провінцію. В провінції вночі брешуть собаки, підвівши до місяця гострі морди, брешуть собаки так собі, з тоски, як Маланюк пише свої поезії... Ах, милий пане! Нащо витрачати час і папір, нащо псувати нерви собі й своїм однодумцям, коли ви сами признаєтесь, що

життя біжить необориме
Під гураганом лютих злив?

Дуже пізно, але все-таки ви констатуєте, що вже „хитаєтесь безсило" і що блідости вашого, відкормленого на дефінзивівських хлібах, лиця не криє шолом істеричної мужньости. Ви й сами знаєте, що вам „випало загаснути забутим", до чого ж тоді ваші істеричн послання? Кого ви кличете і куди? Безсиле месіянство... Вам немає шляхів! Взивайте до болю стискуючи кулаки, зі слізьми в пропитім по шинках голосі, до Христа і Мусоліні, бо ж в діяннях цього останнього ви бачите

апокаліпс тих пророків,
Що поведуть в останній штурм?

Вам нічого не допоможе... Може дістанете десь чергову субсидію, але колись і субсидії давати перестануть... Ех, ви, пророк!

РОЗІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Я дуже здивувався помітивши вогонь в своєму вікні. Скільки мені було відомо, крім мене нікого в помешканні не мусило бути на той час... Я ж був на дворі, під вікном. Хто ж це хазяйнував у моїй кімнаті? Може злодії? Така думка, признатися, з'явилася в мене одразу ж, але потому, я лише всміхнувся: що їм брати в моїй кімнаті? Грошей у мене немає, одежі коштовної також, поет я ще не настільки визначний, щоб викрадати в мене рукописи. Але обережність ніколи не завадить. Я попрохав сусідів стояти під вікном, а сам тримтючи пішов одмикати двері... Дивна річ! Вони зовсім не були замкнені. Я вільно зайшов до кімнати й ніхто не сказав мені: руки вгору! — але те, що побачив я примусило мене затремтіти.

За моїм трьохногим столом, під котрий замість четвертої ноги було підкладено „Амереканців" Досвітнього, „Европу на вулкані" Поліщука, „Недугу" Плужника, повнезібр аня творів — Слісаренка й інших з десятка два книжок,— за моїм столом сидів над розгорнутою книжкою мій примус... біля нього на підлозі стояла цеберка помий, і, вмочаючи в помиї віхтя, він писав рецензію на мою книжку, бо книжка, що лежала перед ним, вийшла з-під мого пера.

— Що ти робиш, негіднику? — крикнув я відчуваючи, що мої кулаки готові одірватися від рук.

— Займаюся науковою працею, — спокійно відповів примус, — проваджу формальний розбір ваших творів... Я думаю, ви не в претенсії?

Він ще мав нахабство глузувати! Невже ж я не правий був, товаришко, викинувщи його у вікно? На мою думку, я ще досить м'ягко розправився з нахабою.

Десь хрипко, як Євген Маланюк, брехали собаки, підвівши гострі морди до місяця... Думалося про життя й смерть, про моє до вас безмежне кохання й про провінцію... Я не спав цілу ніч, приймав бром та валеріянові краплі і, коли ранок прийшов на землю, він здивованими очима подивився на заплаканого поета, що сидів над столом стомлений боротьбою з примусом...

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

Заснув я, коли гудки будили робітничий Харків і заклопотані трамваї починали бігати по непробуджених вулицях... Мені снилися радянські установи, бухгалтери з офіційними підборіддями, ордеристи з пальцями, забрудненими в атраменті. Всі вони були до дивного

ввічливі, звертались до мене на „ви“ й навіть по „отчеству“... Який це прекрасний сон був! Я волів би вже зовсім не прокидатися, та дужий стукіт у двері пробудив мене. Коли стукають у двері — мене проймає жах. В цьому відношенні я зовсім не схожий на Іммануїла Канта, котрий завжди зі спокійним і радісним серцем міг крикнути: „Зайдіть“ — коли до нього стукали. Він був твердо переконаний, що за дверима не стоїть кредитор. Я ж завжди переконаний в зворотньому. Так вийшло і на цей раз. Після довгих вагань я одчинив двері, і перед моїми очима з'явилася гостроноса постать прачки.

— Здрастуйте, — як найчемніше привітався я й запропонував їй стільця. — Який чудовий день сьогодні, правда? Я почуваю себе сьогодні прекрасно, сеньйоре! А ви?

Вона подивилась на мене здивовано і грубим басом, що так не пасував до її мініятюрної постати, сказала:

— Киньте дурня валяти... Гроші на бочку!

— О, мадонно! — солодко всміхнувся я. — У вас такий приємний голос, а проте, я не розумію, як це така квола людина може зламати дурня... Дурні ж бо завжди бувають великі на зріст і володіють мистецтвом боксу бездоганно. Як на приклад можу вказати, мадонно, на англійський парламент. Коли ж не вірите — можу послатися на Арістотеля, Праксителя, Макіявелі, Леонардо да-Вінчі, Анатоля Франса, Геродота, Муція Сцеволу, Папу Лева XIII, Мішле, Гесіода, й т. д.

Всі вони, в тій чи іншій формі, висловлювали цю ж саму думку...

Може вам мало цих авторитетів?

Мадонна мовчала, мов вирізьблена з мармуру.

— Чого ж ви мовчите, Галатейо?

— Гроші на бочку! — глухо вухнула вона, і я відчув у тоні її голоса погрозу.

— Про яку бочку ви говорите? Якщо про Діогенову, то я тут не при чому... Тут треба звертатися до міськради з писаною заявою. Так, мовляв, і так: лівий попутник — товариш Діоген, за відсутністю житлової площі живе в бочці... Просимо звернути увагу. Куди дивиться Радянська влада?

Ах, товаришко, я не можу описати вам того, що трапилося далі. Надто бо це вже неприємно і не естетично вийшло. Коротко, не описуючи деталів боротьби, перехожу до висновків: затуляючись ковдрою, я гнався по сходах за прачкою, вона ж войовниче вигукувала, розмахуючи моїми першими й останніми шевіотовими штанами, як прапором...

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Товаришко, напишіть листа з подякою Миколі Мотузці.

Проходючи повз моє вікно, він помітив мій сумний вигляд і запитав:

— Що з вами, друже? Чергова рецензія? В „Молодняку" чи в „Пролетарській правді?"

Я пояснив йому.

— Ну, цьому горю легко зарадити...

І дійсно, за півгодини я вже гордо походжав перед вікнами прачки в нових штанях. Можу навіть признатися вам по секрету, одного разу прачка одвернулася й поки вона стояла до мене спиною я показав їй язика...

Обідав я в Будинку Літератури, там же грав у волейбола і лише над вечір пішов додому...

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Вулиці були по святковому прибрані прапорами й різнокольоровими ліхтариками. Натовп співав пісень. На майдані біля Окрвиконкому молодь танцювала під звуки вальсів, фокстротів та мазурок, що їх передавала радіо - станція Наркомосвіти УСРР на хвилі 477 метрів. В театри не пускали по контромаркам, вимагаючи купованих білетів. „Вечірнє Радіо" не надрукувало статті Гельфандбейна про чергове число „Гарт". Взагалі почувалося свято. В громадській книгозбірні за день прибавилось 6892 абонента. В книгозбірнях профспілкових клубів з'явилися в достатній кількості українські книжки. Попит на них становив 89%. Я не міг зрозуміти в чому справа, аж поки не побачив великого електричного плакату на майдані Рози. „Увага до літератури" — кричав плакат безліччю лямпочок пофарбованих в різні кольори. Чудово! Як це хороше! Я не міг знайти слів у ту хвилину, щоб висловити своє захоплення. Хтось невідомий так знаменито агітував за літератури, навіть, без попереднього на те прохання літераторів. Небувале явище! „Що робиться, що робиться на безбожному світі!" — як ще не кричать продавці газет на харківських вулицях.

Та радість моя, як і завжди, була швидко минуча.

Зачулися звуки оркестри. Вони ставали все чутнішими й чутнішими, наближаючись відкілясь з Москалівки. Але ось і оркестра з'явилася виринувши з - за рогу. Зупинилися трамваї. Таксі сором'язливо понурили очі ліхтарів. Через майдан Рози проходила довоглядна процесія. В такт машеруючи ступала по бруку добра тисяча

примусів. Кожен з них войовниче шумував, намагався перешумувати своїх товаришів, а разом це створювало дику музику, найкакофонічнішу симфонію в світі. Навіть найкращий джаз-банд не зміг би з ними конкурувати. Спереду процесії на двох тонких жердинках колихався плакат:

БУЛО Б КОРИТО, А СВИНІ ЗНАЙДУТЬСЯ

прочитав я, і мені стало ясно, що процесія ця — демонстрація рецензентів.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

Я знаю, що у вас добре серце, товаришко. Ви неодмінно запитаєте мене: Невже ж усе, що я написав стосується до всіх без винятку рецензентів? Відповім вам, щоб удруге не губити дорогоцінного часу. Написане мною стосується не до всіх рецензентів. Ці новітні Содом і Гомора тим і відрізняються від стародревніх, що в них є поміж безліччю грішників, кілька праведників... Але Содом та Гомора мусять бути зруйнованими. Нам обридло вже лягати на прокрустове ложе журнальної критики, де кожний прокруст чи-то відрізає нам ноги, чи-то витягує їх з суставів, дивлячись по тому, який в нього смак і яке в нього ліжко. Погодьтесь зі мною, товаришко, це не так уже й приємно. Але не будемо про це говорити. Не будемо говирити про літературу, критику та бібліографію, годі вже про рецензентів, асенізаторів про Маланюка та Полторацького... Північний бігун заліг в моєму серцеві й сотні мерзотних Нобіле намагаються розкрити його холодну таємницю. Їм не пощастить, як і їхньому хороброму патрону... Поговоримо краще про весну, про квіти, про житлоплощу для літераторів, про закордонні командировки, підвищені гонорари, про зелену провінцію, про радість життя, бо я ніколи не кінчу самогубством, в усякому разі, на злість усім Полторацьким, напишу ще кілька книжок і всі присвячу їх вам, товаришко! Отже — геть сум і зажуру. Давайте співати. Тра-ла-ла... тра-ла-ла-ла...

ЕПІЛОГ

Постать в просторому плащі, в м'ягкому капелюші, з-під якого вибивалися пасма довгого волосся, схопила мене за горло і люто прохрипіла:

— Мерзотнику! Як ти смієш так нахабно обкрадати мерців? Тобі мало було вкрасти в мене загальну композицію, ти береш навіть окремі вислови? Що ти відповідатимеш мені? Хіба останнє „тра-ла-ла“ ти вихопив не з моєї „Книги Le Grand“?

Мені одразу стало ясно, з ким маю я справу.

— Громадянине Гайне! — задихаючись крикнув я.— А Івану Сенченкові можна? Він цілу „Подорож до Чорнограду", на взірець вашої „Подорожі на Гарц", написав... Чом ви йому нічого не скажете? Ви, мабуть, не читали Вапліте? Можу вам дати, в мене є зайвий примірник...

Похмурий Гайнріх прийняв залізну руку з мого горла.

— І Сенченко теж? — прошепотів він. Боже мій, до чого я дожився.,. А ти, хлопче, що тебе привело на мою стежку?

— Я підняв зброю, що лежала іржавіючи на кальному шляху літератури... Ви мусите пробачити мені, громадянине Гайне!

Генріх мовчав гортаючись у просторий плащ.

— Чому ви мовчите? — насмілився я продовжувати.— Я не думаю, щоб ви забували власні слова...

Він здригнувся.

— Які?

І я процитував йому ледве стримуючи хвилювання:

Не встати з мертвих мертвим
І тільки живі живуть...

Він подав мені руку й за хвилину зник непомітно, як і з'явився...

Я стояв сумний і розгублений. Було тихо довкола і здавалось, повітря бреніло мелодією „невиплаканої сльози"... Ви певно теж відчували це, товаришко? „В цьому власне і полягає вся суть, власне кажучи, катастрофа". Але про Генріха Гайне і про „невиплакану сльозу" іншим разом.

10 вересня, 1928 р.
Харків

БІБЛІОГРАФІЯ

Наталя Забіла. „Сонячні релі“, лірика. „Книгоспілка“, 1928, стор. 32.

Друга книжка молодої поетеси дає нам змогу простежити той шлях, що його перейшла творчість Наталі Забіли за останній рік. Ми не мали б такої змоги, коли б намагались судити про еволюцію творчости Н. Забіли, вивчаючи її вірші, розкидані по різних періодичних виданнях, хоч майже всі поезії, що увійшли до даної збірки, вже друкувались по тих виданнях. По-перше, певне значіння, безперечно, має розподіл віршів у збірці — він злекшує завдання рецензента; по-друге, деякі з наших видань досить безцеремонно поводяться з друкованими по них творами, сваві́льно і часом без всякого логічного виправдання змінюючи оригінальний текст і випускаючи з нього окремі строфи. Так трапилось, між іншим, з „Баладою“ Н. Забіли, що її друковано в дніпропетровській „Зорі“ з купюрами, які зводять на нівець провідну ідею „Балади“.

Вже перша книжка Н. Забіли „Далекий край“ свідчила про те, що ми маємо до діла з поетесою не аби-якого хисту, поетесою, що опановує майстерно формою й вміє працювати над словом. Ті ж якості — добірний лексикон, упевнена форма, оригінальність образу — виявляє подвійно й ця друга книжка. У Забіли помічається схильність до витриманого метру. Але в цій другій книжці частіше, ніж у першій, трапляються спроби перейти до вер-лібру. Власне, вер-лібру, все-таки, в чистому вигляді, у Забіли ми й тут не знайдемо. Частіше це дольник з певним наближенням до вер-лібру. Поступ у ритміці Н. Забіли ми могли б занотувати в одній цікавій особливості. Саме, поетеса уникає примітивного і механічного кореспондування ритміки змістові. Наприклад, бажаючи відобразити релі, вона не йде шляхом найменшого опору й не дає у ритміці замкненого кола, а навпаки, міняє ритм наприкінці строфи і досягає потрібного ефекту засобом заперечення, а не погодження:

> Коли цвітуть черешні і жерделі
> І тане день в заметі запашнім,
> Гойдають весни сонячнії релі,
> Гойдають весни мої пісні.

Але трапляється, що такі зміни ритму свідчать не про оригінальність формального задуму, лише про звичайний (або радше випадковий) зрив метрики. Наприклад, у вірші „Серпень“, витриманому в хореїчному плані (з точними римами) в третій строфі випадає з плану третій рядок (з асонансом), де бракує одного складу.

> Розлилося море синь-дорогою,
> Невгамовне море молоде...
> Ну, мовчи! Ну що мені до того,
> Що за серпнем — вересень іде.

Що це трапилось саме випадково, свідчить те, що в передостанній строфі того ж вірша штучно продовжено третій рядок, саме для додержання метру:

> Руки й плечі сонцем заціловані,
> А вуста — ніхто про це не зна...
> Й набіга на хвилі метальові
> Шумовиння біла сивизна.

(До речі, про цю „білу сивизну“: цього образу Забіла вживає двічі й він ріже око — саме око, а не слух — бо хоч може бути сивизна жовтява, сіра, бруднаста, проте, ми звикли до того, що сивизна біла; отже, тут це справляє враження тавтології).

Забіла вміє добирати нових і свіжих, незаялозених слів. Зокрема, „зворожнілі“ („Нам не звести зворожнілих рук“ — ст. 22) — можна б зарахувати до шедеврів. Але гонитва за свіжістю лексики часом призводить до небажаних для поетеси ефектів. Так, неприємно вражає у хорошому вірші „Будівниче“ претенсійне й немилозвучне слово „передрань“: читача може взяти спокуса зробити павзу перед літерою д. На стор. 7-й „невимовний“ вжито в сенсі невимовлений. Можна б навести й ще огріхи. На тій саме стор. 7-й не зовсім зрозуміло, чи „в сині“ вжито як місцевий відмінок множини прикметника, чи як місцевий однини речівника, чи, нарешті, як причиновий множини того ж речівника. Найбільше відповідає сенсові, ніби, друге припускання, але на стор. 26 в такому ж сенсі вжито „синяву“, що є, звичайно, властивіша українській мові форма, ніж „синь“. Оскільки ми вже заговорили про синє, то не зайве буде зазначити, що цим кольором Забіла явно зловживає. Ми для курйозу підрахували, й виявилось що на вісімнадцять віршів збірки — синій колір фігурує 24 рази, та ще двічі голубий. Коли у вірші „Роки“ синій колір вжито у цілком конкретному, а не образному застосованні („На товстому синьому папері“), то це вже якось не переконує читача. Буває, що Забіла, для додержання ритму, не точно акцентує слова:

да́хи (стор. 29 — 30), ко̀гось (22); хоч треба визнати, що буває це не часто.

Мелодійність забіліних поезій досягає справжньої симфонії в таких, наприклад, віршах, як „Зимове“, „Листопад“, „Ліс осінній“, „Серпень“. Такі немилозвучні рядки, як „І тетерук взлетить і шумно збудить пам'ять“ (стор. 22) чи „Я іду й, як всіх, мене проглине“... (ст. 29) — винятки дуже рідкі. Часом ефекту досягається дотепно й роздумливо вжитою пунктуацією, що нагадує Василя Чумака — неоціненого ще й незрівняного майстра ліричної пунктуації. Приклади: у Забіли —

Сіре місто. Праця. Будень. День. (ст. 29); у Чумака —

Піонери. Переможці. Казка. Близько. Йде

(хоч можливо, що в даному випадку це навіяно П. Тичиною, бо вірша даного — „Харків“ — написано під свіжим враженням Тичининого „Харкова“).

Н. Забіла воліє точну риму, як і метр. Рими в неї свіжі: „Жерделі — релі, клешні — черешні, риси — кіпарисах море — яснозоро“; проте, їй краще даються асонанси, одкриваючи широку дорогу до словотворчости: „Акварелі — келіх, тайну — синеграйне, проліски — моляться, обезкрилене — сильною, непомітною — по - літньому, новими — заціловані, крилатими — п'ятий мій, пориви — зморене (хоч поруч банальне зоряне), сріблягогрудо — люди, мусянжевошкірі—узгір'ях“. Слабші й не такі свіжі асонанси: „Сніг — пісні, сум — несу, хвилі — бились, осінь — волоссі, в устах — вироста“; не цурається Забіла й дисонансів (навмисних): „Тума̀ни — лана̀ми“ то - що. Поруч майстерних рим і асонансів можна натрапити на досить натягнене — борні — буруни, або ще гірше:

> І заломилась моря чорна сила,
> Затаїла лють зелена глиб,
> Тільки довго, довго ще ходила
> Й хвилювала море мертва зиб. (Ст. 6).

Тут просто вражає шаблоновість рим, особливо на тлі загальної вишуканої вибагливости рим у книжці.

Ми певні, що декому здаватиметься за спірну наша оцінка ідеологічних еволюцій Н. Забіли, та в нас вона сумнівів не викликає. Тут безперечно треба занотувати позитивний здвиг і звільнення (хоч і не повне) од низки негативних рис, що примушували часом критику відносити Забілу до промежної групи, на межі пролетарської літератури й лівого попутництва. В „Сонячних релях“, що правда, нема великих сюжетних речей на соціяльні мотиви з революційним змістом, що їх ми знайшли б у „Далекому Краї“ („Лена“, „Колискова“). Зате Н. Забіла позбулася тієї винниченківщини й ахматовщини, того культу самиці, що досить таки гостро давали себе почувати в першій її книжці.

Характерні для поетеси мотиви піонерства й здорової, стихійної боротьби людини з природою — культивуються і в „Сонячних релях“. Проникливе, навіть якесь, ми б сказали, космічне відчування природи й злиття з нею бренить по таких віршах, як „Спіють черешні“, „Ми співали — вітер, я і хвилі“, „Листопад“, „З циклю „Далекий край“, і, особливо, „Зимове“. Не дурно в останньому поетеса покликається на Лонгфелло. Але в цій збірці Забіла вже не обмежується фізіологізмом і філософією стихійної боротьби. Вона пам'ятає, що

> . . . Десь позаду — місто.
> І я — дитя будинків кам'яних. (Стор. 18).

Низку яскравих картин цього міста, боротьби, праці й будівництва, що точиться в його мурах, дає Забіла у віршах „Роки“, „Ескіз“, „Будівниче“ й „Харків“. Забіла вже не шукає революційних тем у далекому минулому й по далеких краях. Вона помітила у місті, сучасному й близькому, робітника, що

> . . . Витер піт . . . схилився до машини . . .
> Не здригне напружене плече . . . (Ст. 30).

Ці напружені плечі не здригаються навіть тоді, коли окремі будівничі гинуть в процесі роботи:

> Подивились в смуткові даремнім
> І до праці знов робітники, —
> Щоб єднати цеглу, глину й цемент
> І воління твердої руки.

Ми не наважилися б твердити, що цю еволюцію Н. Забіла вже перейшла до кінця, що вона вже зуміла остаточно подолати сумніви й злитися з воліннями твердої руки. Вона ще часом борсається й хоробливо реагує на рецидиви несталої настроєвости, колись їй властивої.

> . . . Чи скінчився шлях мій?
> Чи минуло літо? І невже зима?. .
> . . . .
> І усюди смуток. І усюди осінь,
> Тиша і самотність . . . (Стор. 15).
>
> . . . І знову ночі зорять
> На останню станцію мою.
> Де спинюся . . . ляжу . . . відпочину?
> (13).

Такі настрої поетеси дають підстави вважати, що вона ще й досі у місті, в лавах його борців та будівників, що не здригнуться їхні плечі — почуває себе „як в вагоні“ (ст. 13). Така певна (рецидивна) відчуженість спостерегача — подорожнього почувається навіть у такому вірші, як „Будівниче“. Але поруч того Н. Забіла дає нам право бути певними, що ті хоробливі настрої — хвилеві й що вона зуміє їх подолати. Не дурно ж сама вона каже:

> Так — я . . . Хотіти. Працювати й жить —
> Як твій дарунок я в собі ховаю
> Й не перейду загубної межі. (Стор. 23).

Резюмуємо. Друга книжка лірики Н. Забіли свідчить про не аби-який поступ, — формальний, тематичний і ідеологічний — молодої поетеси. Поруч того дає ще себе почувати певна несталість, окремі формальні зриви й оглядання назад, хвилеві сумніви й хороблива настроєвість.

Але той факт, що Забіла все частіше вдається до тематики робітничих буднів і захопленої, радісної творчости „країни, де зливно б'ється серце На всі світи вогнем живущих хвиль“ (ст. 23), те, нарешті, що ці її революційні вірші — найкращі й з формального боку (значить, найкраще відчуті од автора), все це дає нам підстави сподіватись, що Забіла і справді вже „не перейде загубної межі“ й буде далі твердо еволюціонізувати до повного злиття з масами тих, що здіймають стрункий будинок „В золотих сплетіннях риштувань“. Все це дає нам право вірити, що правдиве кредо Н. Забіли — в словах кінцевого вірша:

> Я йду, щоб в сонячні рештовання
> Забити й свій маленький цвях,
> Щоб праця й творчість — паралелями,
> Щоб будівничі, творчі дні
> Гойдали сонячними релями
> Мої закохані пісні. (Стор. 31).

В. Роленко

Бібліографія

Оскар Маурус, Фонтана — Острів Елефантина, соціяльний роман з Німецької переклала Л. Піонтек. ДВУ. 1928, стор. 102, ціна 90 коп.

Останній рік наші українські письменники й поети взялися до перекладів чужоземних авторів. Уже з'явилися на ринку „Антологія американської поезії" — І. Кулика, „Жебраки життя" — Дж. Тюллі, з'являться „Антологія вірменської поезії" — Тичини, „Антологія французької поезії" — Терещенка то що.

Оскар Маурус, Фонтана, що його твір переклала т. Піонтек, письменник широким масам читачів невідомий. Напевне, це перший його твір що перекладено на українську мову.

Очевидно Фонтана має великий нахил до екзотики, бо „Острів Елефантина" — цілком екзотичний роман, присвячений тематиці Сходу.

Барвисто-обрамлений сюжет розгортається на тлі Єгипетського життя, на Нільському Острові Елефантина поблизу Асуана. Вишуканою мовою автор малює своїх героїв, що живуть в готелі серед тропічної природи недалеко славетних пірамід. По другий бік жовтою смугою тягнеться пустеля, лякаючи їх одним своїм виглядом.

Автор надто уряснив свій роман героями, бо читач аж до самої 75 сторінки (в романі всього — 102 сторінки) ніяк не розуміє, що це за люди, що їх звязує, і що з ними станеться.

Тільки на 76-ій сторінці, власне, починається інтрига, якою й закінчується роман. Лише ця інтрига і врятовує назву „соціяльний роман".

А доти на протязі 75 сторінок Оскар Маурус Фонтана водить читача по всіх закапелках готелю і, не спиняючись на жодному герою чи на жодній маленькій інтризі, доводить його до повстання й нападу нубійських слуг і тубільців на готель. За цей час перед вами проходять і Макс Гольт — лейтенант і Аріна, і пани свободи, й Торвальдзен й т. д. Герої майорірують перед читачем, як далекі примари, нічим не визначаючись, не діючи, а немов коливаючись в далені в задушливій атмосфері сусідки-пустелі. Перед вами — немов дрібна мозаїка, серед якої око спершу пасує, не взмозі розібрати основного орнаменту в малюнку.

Перед вами кохання всіх ґатунків, перед вами смерть банкіра Беренштайн в новорічну ніч, коли ввесь готель збирається в одну залю для зустрічи свята. Автор, немов між іншим, показує, як жорстоко ставиться власник готелю до нубійських слуг. А обурені нубійці, у наслідок цього, вночі заволодівають будинком і запалюють його.

Коли ви почнете шукати картинок колоніяльного пригнічення, ви розчаруєтесь. Крім готельних сутичок, ви нічого не надибаєте, а зустріч композитора Гоїтаса з похоронною процесією тубільців і невдала спроба сфотографувати її — каже мало, хоч і подано її майстерно,

„Острів Елефантина" не має такого значіння, як відомий колоніяльний роман Клод Фаррера „Квіти цивілізації", що позначається жорстоким навіть цінічним показом дійсности. Фонтана поставив собі вужче завдання. Він вивів низку до краю зіпсованих европейською буржуазною цивілізацією типів, нездатних до незалежного і соціяльно-корисного життя, рокованих на паразитарне животіння. Автор не лише засуджує їх засобами художнього виображення, випинання їхньої нікчемности; він змушує всіх цих героїв буржуазного світу загинути од повстання чорних тубільців. В цьому — credo авторове. Гине навіть графиня-нубійка за те, що приєдналась до білої аристократії й зрадила своїх чорних братів.

Ще про художню манїру Фонтани. Нам пригадується, що в Европі зараз поширений жанр романів і новел, де застосовується теорія відносности Айнштейна. Цей жанр характерний тим, що він не рахується ні з часом, ні з даними нашого матеріяльного життя і переносить раптово героя з Европи в Палестину, з XX сторіччя в IV то-що. Автори цього жанру, навіть трактуючи цілком реальні проблеми, ухиляються до фантастичности.

Очевидно, цей жанр вплинув на Оскара Фонтана бо в багатьох місцях дія несподівано переноситься до іншого місця і в розмову двох осіб раптом вплітається мова третьої.

Це сприяє утворенню враження про мозаїчність твору. У нас на Україні ще ніхто не користував такого стилю і можливо він може розквітнути й на українському ґрунті.

Роман „Острів Елефантина" поки-що є „Унікум" так би мовити. Спроба поєднати екзотику з соціяльним тлом удалася лише частково.

Мова перекладача т. Піонтек — досить добірна. Це цінно особливо тим, що експресіоністична мова оригіналу ставить чимало труднощів для українського перекладача. Проте Л. Піонтек пощастило передати в перекладі найтонші мовні нюанси Фонтани й зберегти загальний колорит твору цього оригінального німецького письменника.

Книга знайде свого споживача.

В. Пілот

В. Підмогильний. Місто. Роман. В-во „Книгоспілки". Стор. 256 in 16^0, ціна 2 крб. 20 коп.

Починається роман епіграфами з Талмуду і з Анатоля Франса. А. Франс підтверджує ту думку, що людина, маючи тіло, не може бути вільна, а Талмуд доводить, що людина взагалі подібна трьома прикметами на тварину і трьома ж на янгола.

А розповідається в романі про учневі роки письменника Степана Радченка (є ще справжній письменник Радченко, треба гадати, ненавмисне збіговисько...).

В Радченковому житті талмудична цифра 3 відограє певну ролю: за потрібного поділу принципом перебігає художнє його життя в романі. Три періоди визначив йому автор: студентське бідування, лекторство і посада секретаря в грубому київському місячнику (в єдиному київському літмісячникові „Життя й революція" секретарює, здається, Б. Антоненко-Давидович, і його з героєм „Міста", очевидно, плутати теж не треба). Три героїні прикрашують по черзі дозвілля героєві: Надійка, Тамара Васильовна і Зоська... Трьома прикметами є подібний герой Степан Радченко до справжньої сучасної людини і трьома прикметами подібний він „на янгола", сирич є авторовою тенденційною вигадкою.

Цікаво і зчаста дотепно подає В. Підмогильний побут у різних розтинах київського міщанського та інтелігентського оточення, але почувається попри всім тім брак художнього віддалення, немає патосу зверхности автора над його типажем, надмірна близькість спричиняється до порушення правильної перспективи в романі. Гонитва за тематичною злободенністю, взагалі В. Підмогильному невластива, призвела до дрібних, але доволі таки курйозних збіговиськ, що з них двоє ми навели. Основне порушення перспективи і сполучену з ним тенденційність критика відзначила [1]) для першої частини роману (їх, чомусь, дві, а не три...), де від автора поплутано та антиреволюційно перекручено соціяльні взаємовідносини поміж містом та селом. В першій частині В. Підмогильний віддав чималу увагу соціяльного порядку художнім питанням, у другій він ніби мав намір виправити понівечену перспективу, але задля цього вжив свого старого і випробуваного ярмису (= спосіб), примусивши терплячого героя заглибитися в суб'єктивізм та егоцентризм.

Для В. Підмогильного дуже характерна така маніра віддавати самозаглиблення на динамічному, але пасивно відбитому, соціяльному тлі, при чому розбіжність поміж тлом та до нього контрасною постаттю викликає особисту катастрофу. В романі „Місто" цю маніру письменник ускладнив, доволі механічно приєднавши соціяльні мотиви до основних, знов-таки і в „Місті", психологічних завдань. Таким чином, традиційна і непотрібна катастрофа (наша стаття, присвячена дотеперешній В. Підмогильного творчості зветься „Трагедія

---

[1]) Див. статтю т. Мотузки в № 6 ж. „Критика", „Село і Місто в творчості В. Підмогильного".

непотрібної трагічности") відбувається,— лише не з головним героєм, а з трьома героїнями по черзі. І на наш особистий погляд, художня вага роману тяжить саме на цих постатях, а з такого погляду і самого С. Радченка треба брати за основний аксесуар не дії, а того ж таки динамічного та пасивно відбитого соціяльного тла, де гинуть контрасні й непристосовані до нього, в собі заглиблені минулого часу люди.

Жіночі постатті В. Підмогильний подає довершено-художньо. Зоська, Тамара Васильовна і Надійка являють собою рівночасно і яскраво-живі постаті, і виразні типи, хоча б і невеликого соціяльного дяяпазону. Що до їх змалювання безперечним і відомим є вплив французької школи акварельно-реалістичного письма. В. Підмогильний не цурається, характеризуючи, просто занотовувати відповідні риси, хоча з такого спрощеного способу користається найбільше при другорядних постатях на другому і на третьому плані панорами „Міста". Так-от подано Ганнусину постать.

> Це було тихе дівча, вигнане з села злиднями багатосемейної родини, вигнане назавсігди, без надії вернутись під обсмикану батьківську стріху. Вона була щира й беззахисна, трохи романтична й терпляча до лиха, як і всі вбогі дівчата, що не почувають у собі ні справжнього пориву, ні твердої сили. (36 ст.).

В. Підмогильний уміє зворушити читача долею своїх героїв, що не почувають у собі ні справжнього пориву, ні твердої сили, а вони у нього всі такі, не виключаючи й самого Степана Радченка (в одній з його двох „іпостасів",— двоїсте почленування роману обґрунтовує, здогадуємось, цитата уже не з Талмуду, а з Біблії, на жаль тут не наведена).

Письменник зачепив у романі два основні соціяльні мотиви, при чім вони в нього один одному стоять на художній перешкоді. Перший мотив є досить відомий і доволі розроблений в сучасній літературі. Виходячи поза рямці роману, він прибирає назву пролетаризації селянства, тих сільських резервів, що їх село не в силі економічно утримувати і надсилає до міста, як цю ж Ганнусю. Другий мотив, панівний у другій роману частині, можна схарактеризувати розкладом дрібної міської буржуазії, міщанства та причетної інтелігенції: Тамара Васильовна і Зося тому гарними зразками. Соціяльна несталість рідного їм оточення пояснює і їх непевну психічну рівновагу, яку так легко порушує своїм доволі стриманим донжуанством С. Радченко. Над ними тяжить фатум від революції підірваного Критого Ринку („вирішив таки навідати Надійку, що спинилась у подруг недалеко Критого Ринку" l. c.), що його вони не в силі подолати.

Героїнь своїх, які гинуть безславно, але безскаржно, В. Підмогильний малює з певним до них співчуттям, примушуючи до певної симпатії і читача. Гинуть вони через соціяльну безперспективність, яко офіри авторових експериментів у пошукові художньої перспективи для соціяльної тематики, а її В. Підмогильний хоче опанувати за всяку ціну. Протиставлено таким рокованим постатям інші з буржуазним, а не дрібнобуржуазним соціяльним забарвленням. Примір, та ж змістовна 36-а сторінка постачає нам Нюсю (продовжуючи вищу цитату безпосередньо):

> Її компаньйонка, молода куркулівна, кінчила, згідно з своїми планами, курси машинопису й уже півроку шукала собі посади без наслідків і відповідної партії з певними досягненнями. Одягалась вона з претенсією, пивши чай, делікатно відчепірювала мизинця й звалася Нюся, тоб-то так само Ганна, тільки у вищім ступні.

Акомпюнуючи Нюсі,—

> Ганнусин зальотник належав до тих селюків, що з'являються в місті мандрівним метеором, одвідують театри, дістаючи скрізь контромарки в порядку спілки міста з селом, ходять на всі, як

єсть, диспути й вечірки, улаштовують там нестримні оплески, на вулиці чіпляються до дівчат, з усього глузують, усе лають, через рік вертають на село, беруться до господарства й дичавіють за один місяць. З них виходять родинні деспоти й політичні консерватори. (37 ст.).

Так само шаржовано і з неприхованою антипатією подано „великого критика", хоч, може, і не за те, що він є критик буржуазний. Шаржовано, але не без поблажливости ба навіть з явними симпатіями до нього авторовими показано поета-занепадника Вигорського. Його філософія:

— Всі ми дрібнобуржуазні, бо мусимо померти. Дайте. Дайте вічного життя, і ми станемо нові, величні, повноцінні. А поки смертні, ми смішні й нікчемні.

Тип, утілений в особі Вигорського, є просто-таки зброєю критиці проти певних поетичних ухилів, та й проти філософії самого автора.

Віддавши велику увагу літературному побутові, В. Підмогильний не уник того, щоб від автора (а від автора взагалі в другій частині забагато сказано) висловити власні погляди на літсправу:

Справа торкалась літературного життя, цього невпинного кишіння, що в умовах існування ворожих організацій поволі накупчує вибуховий матеріял у щоденних суперечках та сварках, і раздва на рік доходить до справжніх літературних завірюх, коли боротьба стає одверта і масова, боротьба за привілеї, за вплив, за першу чергу до друкарського варстату й контори видавництва.

Це, так би мовити, самокритика. Далі йде позитивна ідеологія:

Бо є внутрішнє літературне змагання, творчі перегони, що дають цінності письменству... творчість сама з себе є річ, беззвучна й посидюща. (185 ст.).

Ідеологія „посидющої речи" вкладається у В. Підмогильного, таким-от робом, до патріярхальної формули: „тишь да гладь, да в семействе божья благодать". Сум за цією втраченою благодаттю становить цілого твору домінанту, музичний, жалібноелегійний його тон. Автор показує розкладене становище проміжних соціяльних верстов, що з їх точки погляду він дивиться в романі „Місто" на світ. Автор, може, і не ставить собі завдання показати пролетарське місто, але, йдучи за класичним принципом художньої правди (а він — скептик — її ж визнає і згадує в ремарках), повинен був би виявити, хоча б той незаперечний факт, що в кожному нашому місті так чи не так, а відбувається здорове радянське будівництво, втягаючи в свою сферу і проміжні елементи. Маєте:

Місто чудне. Зокола воно рухливе й швидке, життя в ньому, здається, б'є джерелом і блискавкою, шугає (ніби зовсім, як до революції. М. Д.), а всередині (!), по хмурих кабінетах установ, воно тягнеться старим возом, обплутане тисячами правил та розпорядків. (34 стор.).

Звичайно, тягнеться подекуди, про це до нашого автора ще Ленін писав і зараз пишуть, і вживають заходів не лише на папері, але що́ тягнеться та й через що́ тягнеться,— це теж можна було і легко було б показати художньо! Не дуже личить сучасному письменникові світ споглядати з височини просвітянської дзвіниці, ідеалізуючи, якщо не обивателя, так його поетичну жінку.

Художня В. Підмогильного ідеологія до такої стилізованої від Франсового учня просвітянщини й зводиться. Справа, очевидячки, тут не лише в ідеологічному убозстві, що його так дотепно викриває В. Підмогильний у своїх героїв, а сам теж подолати чи навіть усвідомити до краю не може (теж „фатум Критого Ринку" !). Воно тягне за собою й різні художні перекручення. З них найпомітнішим явищем видається несподівана еволюція селянського хлопця, протягом єдиного року (!) з

енергійного сільського активіста, політично свідомого і більш - менш самотужки освіченого, впертого робітника — на викінченого в українському маштабі письменника право - попутницького ґатунку і на обивателя, що не почуває в собі ні справжнього пориву, ні твердої сили, лише раптові вибухи містичо - богем'єрського надхнення. Він несподівано ґвалтує (в пориві злісного надхнення чи що) кохану дівчину, кидає свій ВИШ за - для якихось непевних перспектив (містичне надхнення, очевидно), кидає жінок, вертаючись потім до них, і чинить такі маловмотивовані вчинки, протягом цілої панорами „Міста", бо він, бачите, такий:

> Маючи непереможний нахил аналізувати свої думки й поведінку, він по - приятельськи сварив сам себе за вчорашній гнів та невиразні марева. (35 ст.).

Взявши об'єктивний соціяльний тип, В. Підмогильний суб'єктизував його до того, що в кінці С. Радченко стає авторовим alter ego і від авторового ім'я промовляє:

> Ніколи не почував він ще такої могутности самопочуття. Земля, здавалось, пливла йому під ногами оксамитовим килимом, і дахи будинків вітали його, як велетенські капелюхи. А в голові, в прекрасній вільній голові низками, лавами, роями в щасливому захопленні минули всеосяжні думки.

Такими мажорами рядками (оптимістичне надхнення) скінчено роман, де головним героєм є подібно забарвлений манекен, що тільки іноді моторошно нагадує справжнього селянського хлопця.

Ми вже визначили роман, як своєрідну панораму. Побудовано „Місто" не за сюжетним принципом, а так, як будують ліричні твори, додержуючи лише ритмічну суцільність. Частини твору одна одну врівноважують без підкресленого між ними звязку. Постаті в „Місті" існують індивідуалістично, без якого - будь соціяльного взаємодіяння, сполучає їх у певну цілість уявлюваний Радченкз та ліро - філософічні авторові настрої. Тоб - то, і на композиції відбивається, мимоволі, авторів світогляд.

Хорошу та зчаста сухувату і подекуди штучну В. Підмогильного мову вже відзначалось . . .

М. Доленґо

Леонід Первомайський. Плями на сонці — повісті та оповідання. ДВУ. 1928 року, стор. 292, ціна 1 крб. 20 коп.

Леонід Первомайський уже відомий в нашій пожовтневій українській літературі — спочатку, як новеліст, а згодом, як поет. Лише останніми часами він виступив з низкою більших творів — повістями, що свідчать про художнє вдосконалення письменника; глибокий психолізм та чітке художнє вмотивування позначають ці повісті.

Рецензована книжка є найвиразніша з творчости Л. Первомайського, вона містить останні твори авторові й подає нам справжнє обличчя письменника, що характерний своїм схематизмом та сконденсованістю розгортання сюжету. Треба, проте, зазначить, що попри ці риси, характерні для загального напрямку творчости Л. Первомайського, ми можемо зустрінути по його творах уступи й сторінки, що вражають ростягненістю, зайвою деталізацією, сухістю викладу подій. Це свідчить, що Первомайський, знайшовши свій стиль і маніру письма, не вповні ще їх опанував.

Книжка містить велику повість „Плями на сонці" та вісім оповідань. Майже всі вони друковані по різних журналах та газетах. Лише менша частина з них („Григор", „В дев'ятнадцятий рік", „Парасолька Пінхуса - Моті") переносять читача в добу громадянських війн та окупацій, а решта (більша) — майстерно змальовує сучасний побут і настрої серед різних верств населення нашого союзу.

Повість „Плями на сонці", що займає більше половини книжки, оригінальна своїм задумом та трактуванням сюжету. Щоправда останніми часами в нашій літературі дуже часто подибуємо так звані „Суто побутові" твори, що своєю фабулою іноді дуже і дуже схожі один до одного (бо

побут в багатьох своїх деталях повторюється), але такий твір, як повість Л. Первомайського „Плями на сонці"— не є щось копійоване, повторювальне, це цілком оригінальний твір, інтересний для читача так художнім оформленням, як і своїм змістом.

На побутовому тлі щоденної роботи друкарні, автор подає нам різні настрої та взаємовідносини між окремими групами робітників. Домінуючу ролю відограє так в процесі роботи, як і в побуті — комсомол. Це молода животворча сила, що струмком б'є на поверхню, і своїм ентузіязмом заражає уже літніх робітників.

Доба НЕП'у, ускладнення економічних умов іноді руйнуюче впливають на ще не цілком усталений, не загартований світогляд комсомольців. Міщанське оточення, що так властиве невеличким містечкам, отруює атмосферу товариських стосунків і веде до загибели слабших, що не можуть міцно протистояти йому.

Огож в особі Нечипоренка — комсомольця, робітника друкарні ми маємо якраз людину, що заражена отими міщанськими забобонами, неетичністю вчинків, піяцтвом. Він розкладово впливає на своїх товаришів; нічим не виправдані прогули, відмовлення від громадської роботи, зрештою товаришування з найміщанськими елементами — все це призвело до того, що комсомол примушений був виключити його із своїх лав.

І тоді аж зрозумів Нечипоренко, що він нічого вже не вартий для суспільства, він людина, яку вороже оточення примусило схибити й викривити свій життьовий шлях.

Безнадійно блукав Нечипоренко (після постанови комсомолу про виключення) по лісу, шукаючи собі порятунку.

„. . . Пригадувалися повні тривоги ночі, сполохані пострілами ранки, коли стрімголом через паркани чужими городами доводилось мчати до ЧОН'у, і такими барвистими, повними змісту здавалися ті бойові дні, що порівняно з ними сучасність виходила сірою, безбарвною, невиразною. Знову думалося про безцільність існування. З комсомолом покінчено, він позапартійна тля, і головна течія сучасного життя проходитиме повз нього. Тепер він — щепка, викинута швидкою течією на берег. Прийшла геніяльна думка. Щепки хтось збирає, хтось підбере його, щепку, викинуту на береги НЕП'у, хтось утилізує його . . . Він не хоче цього, і тому . . . ясно! Так і мусить бути. В цьому сила. В цьому він буде переможцем. „Смертію смерть поправ". А не безсилля? Не втеча? Не безсилля! Не втеча! Треба вміти без жаху дивитися в очі смерті . . . Увіходив у ліс, і сосни простягали до нього лапаті обійми" . . .

Ці „лапаті обійми сосен", пророчливі слова, що тільки „смертію смерть поправ" призвели його до думки, а далі й дії — вкоротити собі життя. Але щасливий випадок врятовує його саме тоді, коли вже він „корчився на ремінному паску, трагікомічно дьоргав ногами, обличчя йому починало синіти".

Дуже цікава й оригінально друга дієва особа в повісти — коректор Усик. Людина літня, навіть більше того — уже підстаркувата, що сумлінно ставиться до своєї роботи й обов'язків, ця людина хоче приєднати себе, органічно злити з тим велетенським відбудовчим процесом, що запроваджується в життя по всьому Радсоюзу. Його не розуміють, його навіть старого атеїста й людину, що вживає всіх заходів аби виправити схиблення Нечипоренка, той же самий Нечипоренко взиває контрреволюціонером. Це тяжка образа для Усика, він не може стерпіти, він хоче усі свої думки й почуття вилити перед кимось, він бажає знайти таку людину, що його б зрозуміла. І ось знайшов її в особі Белкіна (також робітник друкарні). Вилив він перед ним усі свої почуття . . . „Знаєте, я жалкую, що я не молодий, що моя молодість уже пройшла . . ."

Тепла товариська бесіда відродила Усика він знову почув що і його, вже, старенького, розуміють, і потім ще довго думав Усик, що „варто ціле життя прожити в злиднях, тривозі, знущанні, щоб одним днем, на одну хвилину відчути теплий тиск приятельської руки . . ."

Решта дієвих осіб повісти — другорядні, вони лише доповнюють головних персонажів, умотивовують події.

Автор змистецька уміє передати низку епізодів, що мають місце у повісті: свято комсомолу, Нечипоренко на вечірці у профшколі то - що. Але попри всій художності й динамічному розвиткові сюжету, маємо і низку негативних моментів. Місцями розтягнутість викладу, затримування уваги на другорядних епізодах, ухили від основної теми (блукання Усика по місту, характеристика сторожа друкарні то - що) — все це шкодить суцільності фабули, розпорошує увагу читача на окремих композиційних моментах.

Цікаві побутові картинки подає Л. Первомайський в своїх оповіданнях „В палітурні", „На Холодній горі", „Хороба після одужання", „Лубенська ідилія" та новел „Скептик".

Варті окремої аналізи твори, що відбивають добу громадянських війн, коли „вогонь і буря вирували по степах та по шляхах розтерзаного краю, і не було притулку, захисту серцям тихим і щирим". Таких оповідань у збірці троє „Парасолька Пінхуса - Моті", „Григор" та „В дев'ятнадцятий рік".

Усі троє оповідань занадто схематичні лише нотують події без глибоких переживань дієвих осіб.

Пінхус - Мотя —„божа овечка", що тепер за часів революційних заколотів став бунтарем, страшенний оптиміст, він бачить життя крізь призму своїх думок і чекає того слушного часу, коли багатії прийдуть до його за роботою, а поки - що він тесля і виконує свої обов'язки сумлінно. Потрапивши до рук „шкуровців", трагічно гине, не випускаючи з рук своєї незмінної сопутниці парасольки.

Щось подібне маємо і у фраґменті „В дев'ятнадцятий рік". Трохи одмінний своїми композиційними моментами уривок з оповідання „Григор".

Григор мусить пОмерти. Він хорий на тяжку хоробу, що підточує й виснажує що - дня його організм. Він один з тих, що життя своє віддавали суспільству; у нього почуття колективізму вище над усе. Наступ Махна на місто викликає величезний ентузіязм у комунарів. Григор схоплюється хорий з ліжка і кидається у саме гущавіння бойовиска. Коли вмирати, так вмирати як слід. Напад було одбито. „Перемога нам варта була чотирьох забитих, та дванадцяти поранених... Серед забитих був Григор... Він зробив своє діло й свідомо став на страту. Не хотів животіти, псувати життя інших і мучитись самому..."

Ці оповідання дуже подібні, як своїм сюжетом, так і композицією одне до одного. Разом вони творять цикл, що оспівує добу 1919 — 21 р.р.

До значніших хиб творчости Л. Первомайського треба зарахувати несталість його синтакси строкатість словника. Малюючи побут нашої провінції, автор часом подає свіжі слова й оригінальні звороти; але, спиняючи на собі увагу читача, вони не позбавляють його (читача, та й нас) почуття досади на русизми й невластиві українській мові звороти. Досить згадити хоч би з наведених вище цитат „щепки" та „дьоргав ногами".

Загалом же нова книжка Л. Первомайського справляє відрадне враження і наочно переконує в тому, що письменник де - далі росте і вдосконалюється.

В повісті „Плями на сонці", зокрема ми бачимо низку досягнень рівняючи до ранніх творів Л. Первомайського. Ускладняється сюжет, поглиблюється психологічна аналіза переживань і вчинків героїв, повніше відображається побут і уділено більше уваги пейзажеві. Отже, перехід до ширших полотен позначився на творчості Л. Первомайського позитивно, і це дає нам право твердити, що в особі Л. Первомайського українська пролетарська література набуває нового і цінного повітяра.

Микола Самусь

Англійці про радянських письменників

Містимо переклад двох нотаток - рецензій з літературного додатку до газети „Times" за 19 липня та 2 серпня ц. р.

Вони досить характерні для цього буржуазного мастадонта — лондонського „Таймса“, що останнім часом все частіше звертає свою „ласкаву“ увагу на радянську літературу (надто ж у літературному додаткові). Нещодавно там вміщено навіть передову „Марксівська критика“ (№ 1, 369 26 квітня ц. р.), в якій редакція „Times'у“, „блистаючи“ своєю „ерудицією“ в питаннях радянської літератури й „більшовицької політики“, намагалася скомпрометувати марксистську критичну методу й довести, що компартія та радянська влада „відмовились од марксизму“ в своїй мистецькій політиці. Тепер маємо дві прихильні рецензії на радянських письменників-попутників І. Бабеля та В. Іванова.

Чому саме „Times“ обрав цих двох? По-перше, тут були, безперечно, комерційні міркування. Англійський масовий читач не дуже захоплюється невідрадною дійсністю імперіялістичної Англії; він накидається на екзотику й фантастику. Свої — А. Конан-Дойл, Р. Кіплінґ та армія їхніх дрібних наслідувачів — набридли. В колоніяльну екзотику мало вірять; бо сучасна Індія, Китай, Південна Африка — зовсім недвозначно і реально розвіюють „екзотичні“ міти. Отже, залишається шукати екзотики „чужої“, перекладної. Про Гоголя англійці дещо чували. А тут, бачите, новий співець і „тлумач козацького життя“ — Бабель. І наївний англійський читач, прочитавши рецензію, сподіватиметься од „Конармії“ — нових тарасів бульб і пузатих пацюків з галушками, що сами скачуть до рота (подумайте, як це екзотично звучить — „Sto tchortiv tvomu bat'kovi v zuby!“).

Друга причина теж досить ясна. Радянське мистецтво, зокрема література народів СРСР, надто популярні в цілому світі, щоб їх міг замовчувать такий поінформований та „солідний“ орган, як „Times“.

Але як же наважитись популяризувати оцю страшну „комуністичну пропаганду“? „Times“ знайшов дотепного виходу з такого делікатного стану. Він намагається довести, що „Конармія“ — це про гоголевських запорожців, а В. Іванов хоч і комуніст (от більшовицькі звірства! таки затягли порядного, мирного письменника до своєї партії!) — але читач, мовляв, про це й не доглупається. Отже, воно не небезпечне: який вже там комунізм, коли він пише про ковтання шпаг, катеринку, трюки й т. ін.

Подаємо, одначе, самі рецензії.

І. Бабель. Конармія (И. Бабель. Конармия) ГИЗ. Москва.

І. Бабеля, одного з молодих радянських письменників, було порівняно з Гоголем та Сінджем (Synge). З того часу, як Гоголь написав свого „Тараса Бульбу“, не було кращого тлумача козацького життя, і не було іншого письменника, крім Сінджа (Synge), хто не давав би розмовам такої поетичної форми та сили, що вони за всією своєю вишуканістю не втрачають своєї життьовости. Слово „епос“ без усякого прибільшення можна додати до його твору, дарма що він складається з окремих уривків, не більш, як п'ять-шість сторінок кожний, де автор описує один-два епізоди. Але внутрішня єдність і суцільність та закінченість оповідання, що властиві для прозової поеми, звязують ці епізоди докупи.

І. Бабель пише тільки про те, що бачив. Але він бачив не як журналіст, а як мистець. У нього нема чого зайвого, непотрібного. Проте, не треба читачеві дивуватися, що працездатність, продуктованість невелика, і що його майбутнє проблематичне. Річ у тому, що він заперечує свій матеріял із криниці власного досвіду, але для цього ж йому потрібно мати того досвіду. Залишається чекати, що він робитиме, коли виснажить усе, що він зібрав у Гето та підчас своєї служби в Червоній армії. Навіть захоплені радянські критики висловлюють острах з цього приводу. Не треба, проте, сумніватися, що саме цей твір про Червону армію є його шедевр. І. Бабель чекає на свого англійського перекладача.

Нотатка перекладача: Ця книжка вже з'явилася у Франції під назвою „Червона

Кавалерія" („Cavalerie Rouge") в перекладі Моріса Парижаніна (Maurice Parijanine).

Всев. Іванов. Подих пустелі (Всев. Иванов. Дыхание пустыни). Ленінград. „Прибой".

За його власними словами, письменник провів життя повне всяких пригод, що задовольнило б матеріялом десять інших письменників. 14 років почав він бурлакувати. Був він ступнево і за друкаря, і за матроса, і за кловна, і за факіра. Був він і „Дервішем Бен-Алі-Беєм", ковтав шпаги, встромляв у себе шпильки, стрибав по ножах та смолоскипах, витворював усякі різноманітні штуки та трюки; був за кумедіянта, грав на катеринці й навіть був за борця.

Певна річ, що найкращим оповіданням цього збірника є „Останній виступ факіра Бен-Алі-Бея", що ним він закінчив свої виступи. Проте ж, варте уваги те, що Іванов не намагається бути щирим до читача. Його маніра писати цілком об'єктивна, і більш того, він, комуніст, не завжди дає відчути це читачеві. Його названо гідним наступником Горкого. Одначе, є ріжниця в їхньому способі писати. Горкій пише про своїх героїв так, ніби він був би одним з них, та, ідеалізуючи їх, себ-то він пише романтично. Іванов пише як спостерігач, але його характери не менш романтичні, при його великій об'єктивності. Він має безперечний хист писати оповідання, і, здається, ще деякі оповідання постали з „Арабських ночей". В його оповіданнях є гумор, незвичайний для російської белетристики. Можна дивуватися, чому англійські перекладачі не звертають уваги на цього геніяльного письменника.

Видає — **Періодсектор ДВУ** Редагує — **Редколегія**